

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Ужгородський національний університет
Історичний факультет
Кафедра історії України

ТИСЯЧОЛІТТЯ

–

MILLENNIA

Науковий щорічник

Випуск 3

Ужгород
Видавництво «Гражда»
2016

ББК ТЗ (4 Укр) я54 Т44
УДК 94 (477) (063)

Редколегія:

Жулканич Неля Михайлівна,

д.і.н., професор кафедри історії України УжНУ;

Задорожний Володимир Євгенович,

д.і.н., професор кафедри історії України УжНУ;

Капітан Лариса Іванівна,

*д.і.н., професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету;*

Офіцинський Роман Андрійович,

*д.і.н., професор, завідувач кафедри історії України УжНУ
(головний редактор);*

Скиба Іванна Іванівна,

*к.і.н., доцент кафедри історії України УжНУ
(відповідальний секретар);*

Сухий Олексій Миколайович,

*д.і.н., професор, завідувач кафедри новітньої історії України
Львівського національного університету ім. І. Франка;*

Федака Сергій Дмитрович,

д.і.н., професор кафедри історії України УжНУ.

Рецензенти:

Гарагонич В.В.,

*д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин
Східноєвропейського слов'янського університету, м. Ужгород.*

Скочиляс І.Я.,

*д.і.н., декан гуманітарного факультету Українського
католицького університету, м. Львів.*

Відповідальний за випуск:

Попович Тетяна Юріївна,

викладач кафедри історії України УжНУ.

*Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Ужгородського національного університету
28 січня 2016 р., протокол № 6.*

ISBN 978-966-176-083-6

© Автори статей, 2016
© Видавництво «Гражда», 2016

Основна проблема історії України в тому, що велика (якщо не більша!) частина українського населення аж до наших часів, а то і в наші часи, усе ще живе у системі циклічного думання. Тому в нашому випадку ми маємо справу, властиво, не з однією, а з двома спільнотами, де обидві ці системи думання (циклічна та лінійна) існують паралельно між собою і утруднюють нормальний перехід так званої «народної маси» (із циклічним думанням) до свідомої структурної суспільності (з лінійним думанням), образно кажучи: перехід від антропології до історії.

...Історія України – це не історія української етнічної маси (етнізм не є об'єктом історії), а міряна лінійним часом багатоперспективна об'єктивна візія минулого усіх типів держав і спільнот, що існували на теперішній українській території в минулому, і їх носіїв (еліт), політично свідомих («політичних українців»), та перейнятих ними розвинутих цивілізацій.

Омелян Пріцак.

Що таке історія України? 1990 р.

КАФЕДРИ ЛИШЕ 40...

Розмірковуючи про державні утворення та цивілізації, що зійшли зі сцени історії, засновник і довголітній директор Українського наукового інституту Гарвардського університету Омелян Пріцак (1919–2006) зацікавився наріжним: чому власне українська спільнота стала протягом двох останніх століть панівною на всій теперішній українській території. Він вважав, що поява і зникнення низки цивілізацій, їх інтеграції в українській національній спільнотній цивілізації-державі, є предметом ширшого контексту – всесвітньої історії.

У доповіді «Що таке історія України?», виголошеній на пленарному засіданні I конгресу Міжнародної асоціації українців у м. Київ 28 серпня 1990 р., Омелян Пріцак визначив основною проблемою історії України амбівалентну сутність менталітету українського населення, що все ще живе двома спільнотами, де обидві системи мислення – циклічна і лінійна – існують паралельно, а циклічно думаюча «народна маса» занадто повільно трансформується в розвинуте суспільство з лінійним мисленням. Простіше кажучи, історія України – це міряна лінійна-

ним часом багатоперспективна об'єктивна візія держав і спільнот, що існували на теперішній українській території.

Такі глибокі судження непоодинокі, вони зносять шори, збурують і живлять наукове середодище, відкривають нові, раніше непомітні обрії, матеріалізуються в освітній та науковій сферах поколіннями працелюбних мурашок з університетів й академічних установ.

Добре відомо, що університетська кафедра – первинна модель узгодження особистих і загальних інтересів, невелике співтовариство, котре поєднане формально (навчальна і наукова робота) та неформально (дозвілля)¹. Як живий організм, вона проходить стадії росту, «хвороб», змін вікового співвідношення, ролей, ієрархії. Багато важить правильний підбір лідера і співробітників, які повинні вміти слухати один одного і взаємодіяти. Ось чому доля однієї кафедри не схожа на іншу.

Кафедра історії України Ужгородського національного університету, що вже понад три роки має за домівку приміщення у середмісті Ужгорода за адресою площа Народна, 3, виникла завдяки зусиллям професора Михайла Трояна (1923–1987). Спочатку 14 травня 1976 р. наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти Української РСР відкрито кафедру історіографії та джерелознавства з викладанням курсу історії УРСР, яку 5 червня 1981 р. реорганізовано у кафедру історії УРСР, історіографії та джерелознавства. 19 травня 1987 р. професор М. Троян відійшов у вічність. 10 лютого 1988 р. його кафедру приєднали до іншої, створивши кафедру історії СРСР і УРСР. У вересні 1990 р. ректор університету Володимир Сливка (1943–2004) відновив кафедру історії України.

Точкою відліку могла б слугувати інша дата, але не склалося. У вересні 1948 р. Управління в справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР направило асистента кафедри історії України Київського університету Володимира Неточаєва в розпорядження ректора Ужгородського університету для зарахування на посаду виконувача обов'язків завідувача кафедри історії України. Однак її не відкрили і В. Неточаєва призначили старшим викладачем історії України при кафедрі історії СРСР. Свою кандидатську дисертацію «Селянський рух на Україні в кінці XVI і в першій чверті XVII ст.» (436 с. машинопису російською мовою) він успішно захистив 16 травня 1952 р. Як велося альма-матер у лещатах ідеологічного терору кажуть «Звіти про роботу історичного факультету і кафедр за 1947–1948 н. р.» (130 арк.) і «Стенограми лекцій викладачів університету і рецензії на них. 28.05-31.12.1948» (237 арк.), що в Державному архіві Закарпатської області (ф. Р-545, оп. 1, спр. 89, 107).

Чверть віку кафедра забезпечує викладання історії України на всіх факультетах (й англійською для іноземців), а студентів-істориків навчає

¹ Посохов С. Кафедра как институциональная общность // Харківський історіографічний збірник. – 2014. – Вип. 13. – С. 4-20.

майже трьом десяткам дисциплін, має аспірантуру і докторантуру. Без членів кафедри немислима діяльність спеціалізованої вченої ради в Ужгородському національному університеті з правом захисту кандидатських і докторських дисертацій за спеціальностями «Історія України» і «Всесвітня історія».

Кафедра проводить наукові конференції різного рівня, видає з 2014 р. власний науковий щорічник «Тисячоліття – Millennia», а 2015 р. відновила на історичному факультеті після більш як двадцятилітньої перерви проведення літньої етнографічної практики студентів у формі польової експедиції з обов'язковою публікацією результатів досліджень окремим виданням.

Кафедра історії України сприяє розвитку науково-дослідної мережі альма-матер й одночасно розробляє дві науково-дослідні теми: «Суспільно-політичний розвиток українських земель у IX–XXI ст.» (держ. реєстр. № 0115U004631), «Історія та історіографія етноконфесійної та культурної ідентичності народів Карпатського регіону» (№ 0115U001909). Її науково-педагогічні працівники постійно задіяні у міжнародних наукових проектах, проводять дослідження і стажуються в університетах країн Європейського Союзу.

Чимало можна сказати про кафедральні здобутки і невдачі протягом сорока років її життя, дане з ласки патрона-засновника. Саме тому в День архистратига Михаїла 21 листопада 2013 р. урочисто відкрито іменну аудиторію, присвячену професору Михайлу Трояну. Вона поруч із приміщенням кафедри. Хтось мусить визначати багатоперспективну об'єктивну візію, а комусь її вивершувати і показувати світові.

Роман Офіцинський,
головний редактор

ДИСКУСІЯ

УКРАЇНА Й УГОРЩИНА: СУЧАСНІ ТОЧКИ ДОТИКУ ПІД КУТОМ ЗОРУ ІСТОРИКІВ | УДК 94 (477.6) «2014-2015»

ЧИ СПРАВДІ В УКРАЇНІ Є ЗАГРОЗА КОНФЛІКТУ НА ЗАХІДНОМУ КОРДОНІ?

Роман Офіцинський,
*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Ужгородського національного університету*

– Про угорців Закарпаття часто згадують у зв'язку із загрозою сепаратизму. Навіть Закарпаття у цьому зв'язку називають розсадником сепаратизму. Чи насправді це так? Чи фейк, вигаданий з якоюсь метою – з якою?

– Загалом ідеї сепаратизму будь-де у світі через свою клієнтуру культивують спецслужби і правоохоронні органи, котрі й відповідають за протидію відповідним загрозам і проявам. На Закарпатті декілька тисяч діючих спецслужбовців утримуються коштом платників податків. Вони мусять постійно давати чіткі відповіді з питань національної безпеки. Наскільки знаю, нині жодного антисепаратистського провадження не порушено, отже, про тривожні факти говорити не приходиться. Суспільного запиту на сепаратистську діяльність на Закарпатті нема в жодному середовищі. Та це не означає, що зовнішній противник є слабким і бездіяльним. На Закарпатті він стимулює періодичну появу на медійній сцені так званих «конвертитів» з числа представників місцевої квазіінтелігенції та псевдоінтелектуалів. Тому антиукраїнська і ксенофобська писанина епізодично має місце. Її мета – розігрівати маргінальну публіку на всяк випадок.

– Наскільки насправді сильні антиукраїнські, сепаратистські настрої серед угорців Закарпаття – на вашу думку? У розмові з простими людьми ми вияснили, що це 10, максимум 20% від загальної кількості простих людей, усі інші воліли б жити так, як зараз, на умовах не зовсім легального подвійного громадянства...

– Багатьох за межами Закарпаття непокоїть запитання про те, наскільки сильні антиукраїнські сепаратистські настрої серед місцевих угорців, яких серед населення краю близько 12 %? Насправді подібне не має істотного значення: серед угорців стільки ж антиукраїнців, як серед українців – антиугорців, тобто десь у межах статистичної похибки.

Весь «сепаратизм» підживлюється зовні – ультра націоналістами і шовіністами з Угорщини. Пригадується, як 2011 року офіційний Будапешт заявив про бажання створити угорські автономії в Румунії, Словаччині, Сербії, Україні. У своєму інтерв'ю російському інформаційному агентству REGNUM, що оприлюднене під назвою «Венгерская власть страдает комплексом неполноценности под названием “Великая Венгрия”» 29 березня 2011 року, я відзначив, що проєктовані Будапештом автономії заздалегідь приречені. Адже йдеться про віртуальні «історичні угорські регіони», тому всі сусідні держави (незалежно від того, чи вони члени ЄС і НАТО, чи ні) цього просто не допустять. За час, який відтоді проминув, уже й забулись оті гучні й епатажні заяви.

– *Чи можна говорити про те, що й серед українських закарпатців є такі, що воліли б бути приєднаними до Угорщини? Багато хто має угорські паспорти, куплені за хабарі, користуються угорською медициною, їздять туди на відпочинок, купують там продукти-речі... Зустрічали навіть висловлювання серед закарпатців: «Якби нас у 40-х роках не визволили руські, уже б ми давно були в ЄС з мадярами». Наскільки це відповідає дійсності?*

– Дехто надміру переймається тим, що начебто певний відсоток закарпатців прагне приєднання до Угорщини. Так, за останні роки дуже модними на Закарпаття стали угорські паспорти за незаконною програмою «подвійного громадянства». Але з якою метою? З прагматичних, якщо хочете – корисливих міркувань, а саме для спрощеного перетину кордону і безперешкодного доступу до вищих життєвих стандартів через соціальний (пенсійний), медичний, продуктовий, рекреаційний туризм. Причому вже десь близько сотні занадто корисливих закарпатців Угорщина останнім позбавила свого громадянства. А висловлювання на кшталт: «Якби нас у 1940-х роках не визволили руські, уже б ми давно були в ЄС з мадярами» є виявом дитячих пустощів. Якби ж то діти визначали світову політику! До того ж, на Закарпатті побутують відголоски ідеалізації зовсім не угорського періоду (1938/1939-1944), а чехословацького – 1920-1930-х років. Є навіть ентузіасти, що заради атракційної привабливості відновлюють залишки колишнього чехословацько-польського кордону. Це вдовж межі, що розділяє нині Закарпатську, Івано-Франківську і Закарпатську області. Оскільки в сучасній Чехії значно краще ведеться закарпатським заробітчанами (їх там понад 100 тисяч), аніж в Угорщині, то число чехофілів на Закарпатті є дуже істотним. Проте ніхто, за винятком кількох потаємних мрійників, не каже про приєднання Закарпаття до Чехії з метою відновлення історичної справедливості, яку в 1945 році зруйнував СРСР.

– *Чи справді вони потенційні сепаратисти чи просто специфічна частина населення, яка має свої погляди на розвиток своєї общини в межах існуючої країни?*

– Зазвичай спалахують дозовані розмови про можливу зміну статусу Закарпаття для мобілізації поріділого електорату крупними політичними гравцями як в Україні, так і за кордоном. Насправді нинішнє обличчя Закарпаття сформували різні етнічні співтовариства: українці, угорці, німці, румуни, серби, хорвати, євреї, італійці, греки, словаки, чехи, росіяни, роми. Водночас домінуючий український характер краю має довготривалу історичну перспективу. Громадяни України в своїй основі не конвертита, не перекинчики, а патріоти, що невідворотно досягнуть такої високої якості життя на рідній землі. Це ключова політична теза, що нині всіх об'єднує.

*Запитувала Тетяна Козутич для «Укрінформу»,
7 жовтня 2015 р., публікується вперше.*

ПРО УГОРЩИНУ, ЦЕУ (СЕУ), УКРАЇНУ ТА МАЙДАН

Балаж Тренчені (Balázs Trencsényi),
*доктор філософії, доцент кафедри історії
Центральноєвропейського університету в Будапешті*

– Як угорська преса зображала український Майдан? Наприклад, французька преса була в значній мірі русофільською і анти-українською, в той час як швейцарська симпатизувала українцям. Чи є угорська преса об'єктивною? Як вона зображає події за кордоном?

Балаж Тренчені: Угорські ЗМІ не мають основної позиції в українському питанні. Орбан говорить що Західна Європа є поганою і західна модерність є декадансом. Тобто Угорщина повинна дивитися на Схід: на Азербайджан, Росію, Китай і Казахстан. Але в Орбана не було особливого ставлення до Януковича, ні якихось особистих зв'язків з ним. Крім того, угорський уряд цікавиться практично виключно тільки угорською діаспорою і угорською меншиною в Україні.

Угорські політики дуже вузьколюбі з точки зору загальної політики. Було зрозуміло, що Орбан будував виборчу кампанію на російські гроші із розрахунком, що він буде міст між Європою та Росією. Більше того, Орбан справді боявся, що Майдан підірве його роль в медіатора між Росією і Європою та його зовнішню політику.

Це також питання великої політики, Орбан якимось в розмові з Путіним запропонував йому розділити Україну і що Угорщина отримає Закарпатську область. Якщо ця заява викликала гнів українців, це було ясно, що Орбан грає словами і ця анексія є чистою фантазією. Що ми будемо робити з цією частиною України і її населенням? Тим більше, що там і угорців немає. Але Орбан хоче показати для місцевої публіки,

що являється також «Учасником» з великої літери у регіональній і навіть в міжнародній політиці. Він хоче щоби його поважали і зважали на нього в Європі. Якщо в Україні були налякані таким його словами, в Угорщині це гарно сприйняли, адже це звучало так приємно, ми, угорці, дбаємо про своїх співвітчизників за кордоном.

Уся ця риторика на рахунок Закарпаття звучить дивно, тому що угорці не мають ніякого відношення до нього, і мало того, немає навіть пам'яті про цей регіон, в той час, наприклад, у них є явне бачення Трансильванії, як нормативного угорського простору. Немає якогось уявлення про Закарпаття і воно нічого не значить для угорської колективної свідомості. Є дуже мало туристичних маршрутів і немає якогось символічного зв'язку. Якщо ви запитаєте угорців, які міста на Закарпатті вони можуть згадати, то вони можливо назвуть Ужгород, але насправді ситуація навіть ще гірша. Чому угорців нічого не єднає з Закарпаттям? Я можу зазначити декілька причин:

1. Угорці завжди становили невеликий відсоток в регіоні, за винятком деяких державних службовців та еліт, українці завжди становили більшість населення, а угорці були меншиною. Цьому також сприяла зміна населення, більшість колишніх жителів були репресовані, а євреї були знищені, тобто не було кому передавати пам'ять про регіон.

2. Так як влада змінювалась декілька разів, це зменшило вплив і роль угорської держави там, адже після Угорщини, була Чехословаччина, а потім Радянський Союз, а тепер це частина України. Тобто в кінці кінців ця територія не залишилась «угорською» в колективній свідомості угорців.

3. Пам'ять про регіон була дуже слабкою і до того, під час комуністичного періоду, було неможливо навіть згадати про Закарпаття, тобто ситуація була гірша, ніж з Трансильванією, про яку ще згадували. Регіон став частиною Радянського Союзу і було заборонено про нього говорити як про «угорський простір». Якщо в 1970-ті роки, Трансильванія мала своє етнічне угорське відродження з фольклором і з музикою, то в Закарпатті, нічого такого не відбувалося.

4. Також не має ніякого угорського культурного продукту, який би був пов'язаний з цим регіоном.

*Витяг з інтерв'ю Наталії Борис для сайту historians.in.ua,
1 лютого 2016 р.*

ДОСЛІДЖЕННЯ

Павло Леньо | УДК 94: 81.373.21(477.87-25)

УЖГОРОД У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ СИМВОЛІЧНОГО ТОПОЛАНДШАФТУ МІСТА

Аналіз урбанонімів (міських топонімів) Ужгорода засвідчує, що в назвах вулиць збереглося чимало пережитків радянської епохи, незважаючи на 25-літній процес декомунізації українського суспільства. Крім того, значна частка назв російського походження, що також наявна в міському просторі, показує загальмованість процесу деколонізації символічного ландшафту міста, якому бракує продуманої та послідовної політики комеморації, як на державному, так і регіональному рівні.

Ключові слова: деколонізація, декомунізація, назви вулиць, комеморація.

Урбаноніми, тобто назви вулиць і площ, пам'ятники і барельєфи, архітектура, вивіски-назви закладів і т. п. складають символічний простір міста, який впливає на ідентичність його мешканців, що разом з іншими інструментами політики пам'яті дають бажаний для влади результат. Навіть штучний (ідеалізований) туристичний образ міста, який суттєво відрізняється від реального, теж діє на жителів, рефлектуючи на них свою сутність. Змістове і формальне наповнення міського ландшафту назвами, підібраними за певними критеріями, є важливим елементом державного впливу на свідомість та історичну пам'ять населення. Міські топоніми (як існуючі, так і колишні) відображають ідеологічні цілі, що покликані коригувати суспільну пам'ять шляхом заповнення міського тополандшафту пантеоном регіональних і державних героїв, витіснення з свідомості небажаних спогадів і знань про минуле.

Дослідження міських мікротопонімів є перспективним напрямком дослідження. Зокрема, порівняння колишніх назв із сучасними зазвичай показує пріоритети офіційної політики пам'яті, на яку впливає зміна державного режиму, титульного етносу і т.д. Навіть не вдаючись до порівняльного ретроспективного методу і обмежившись аналізом тільки сучасних назв вулиць, можна прийти до висновків про регіональну специфіку конструювання історичної пам'яті суспільства. Це можливо, оскільки назви, які закріплюються за певними вулицями і площами, покликані зафіксувати в свідомості членів певної громади цінності істо-

ричного періоду, локальних чи державних «героїв» і «володарів душ». Хоча мова йде насамперед про центральні вулиці, проспекти, набережні та площі, однак назви периферійних вулиць теж є важливими свідченнями, оскільки їх перейменування із зміною історичної епохи чи режиму часто відбувається значно пізніше (іноді їх взагалі оминає цей процес) від центральних. Таким чином, нерідко на задвірках міст зустрічаються свідчення минулих епох, пережитки попередніх політичних режимів тощо.

Зробити висновок про системність і специфіку державної політики пам'яті можна різними способами. Одним із таких шляхів є контент-аналіз (кількісно-типологічний аналіз) топонімічного наповнення міста із його подальшою інтерпретацією. Тематика досліджень символічного сенсу урбаністичного ландшафту надзвичайно об'ємна і відкриває широке поле для інтерпретацій. Наразі обмежимося аналізом загального тла ужгородського тополандшафту, не занурюючись в історію перейменувань його вулиць, що упродовж ХХ ст. відбувалося кілька разів. Об'єктом нашого аналізу є сучасні назви вулиць обласного центру Закарпатської області.

У статті «Вулиці Ужгорода», що міститься у Вікіпедії фігурує 592 назви [1]. У своєму довіднику 2013 р. Сергій Федака згадує про 593 вулиці [7]. На офіційному сайті Ужгорода і міської ради перелік вулиць і площ має трохи більшу цифру і складає рівно 600 іменувань [6]. Щоправда, деякі повторюються, тобто одночасно знаходяться у різних алфавітних списках. Із десятків назв до списків не подано й оновлювалася інформація на сайті востаннє у 2010 р. До цього переліку відносяться вулиці, провулки і площі, які можна спостерігати на онлайнівій карті Ужгорода [4]. Цей перелік включає внутрішні топонімічні назви мікрорайонів (колишніх сіл і новозаснованих): Горяни, Доманинці, Підлипники, Червениця та ін. Майже шість сотень міських топонімів (поряд із назвами різних закладів дозвілля, магазинів, підприємств і под.) наповнюють ландшафт міста символічним змістом, що засвідчує минулі епохи і сучасність, рефлектує політику комеморації держави на регіональному рівні, представляє місцевих і державних «героїв», показує речі, які не знайшли відображення в офіційній політиці пам'яті, тощо.

Всі актуальні (наразі існуючі) назви ужгородських вулиць, провулків, площ і набережних можна поділити на кілька великих груп відповідно до їх історичного і тематичного походження:

- Радянські (загальносоюзні, УРСР і відповідні назви місцевого походження). Чимало назв походять від імен представників марксистсько-ленінського і комуністичного руху, учасників Великої вітчизняної війни і т.д. Сюди відносяться також назви на честь певних професій. Адже саме тоді стала звичним поява вулиць, що підкреслювало значимість різних спеціальностей робітничого класу, як і відповідні професійні дні-свята, що наповнювали змістом радянський календарний рік.

- Українські – вітчизняні історичні та культурні діячі й події, що увійшли в міський тополандшафт у період самостійної держави.

- Російські – назви на честь знакових персонажів російської історії та культури. Сюди відносимо також російські за походженням назви радянського періоду, які не містять ідеологічного, марксистсько-ленінського, комуністичного чи революційного сенсу.

- Місцеві назви, що прив'язані до географічного простору та історико-культурного розвитку Закарпаття, а також до особистостей, що відіграли важливу роль у житті краю (окрім місцевих діячів комуністичного руху чи радянського ладу, що увійшли до урбанонімів першої групи).

- Назви, що мають іноземне чи іншо-національне походження (на честь видатних людей, міст-побратимів тощо).

- Інші (ідеологічно, географічно, політично та історично нейтральні). Щоправда, навіть на основі переліку, здавалось би, нейтральних назв, знаючи контекст часу та місця їх появи, можна робити певні висновки про особливості історичного розвитку міста.

При класифікації ужгородських вулиць іноді важко віднести ту чи іншу назву до якогось періоду чи групи. Наприклад, у випадку з І.Мечниковим, який народився в Харківській губернії у волосько-єврейській родині, а помер у Парижі, де, власне, й провів більшу частину свого життя і наукової діяльності. Серед спадкоємців на прізвище цього видатного вченого є не лиш Україна, але й Росія та Франція. Можна полемізувати до якої групи віднести ту чи іншу назву ужгородського тополандшафту, але на загальну картину ці «технічні» нюанси не впливають.

Якщо проаналізувати кількісні показники, то з округленням відсотків маємо наступний розподіл назв міста Ужгорода за категоріями-групами. Найбільше в місцевому тополандшафті місцевих урбанонімів – 167 (28 % від загальної кількості). Серед них як назви на честь особистостей, що залишили слід в історії та культурі краю, так і відновлені назви, що існували до радянського часу.

Немало у місті політично чи ідеологічно нейтральних назв, які можна зустріти в будь-якому іншому населеному пункті країни – 144 (24 %). Вони не творять історичного смислового навантаження, багато з них з'явилося в районах новобудов останніх двадцяти років (вулиці Абрикосова, Рожева, Весняна, провулки Коханя, Зоряний та под.).

Значно менше знаходимо назв, що стосуються історії та культури України – 81 (13,5 %). Увічнені в назвах представники науки, літератури, мистецтва (М.Грушевський, І.Франко, Т.Шевченко, Леся Українка, О.Довженко, С.Корольов та ін.), яскраві історичні постаті (Ярослав Мудрий, князь Олег, Федір Корятович, Устим Кармалюк), географічні назви (вулиці Волинська, Одеська, Буковинська), діячі та події сучасної України (вул. В.Чорновола, Небесної Сотні, пл. Г.Кірпи тощо).

Дещо меншу кількість містить група міських топонімів іноземного походження – 76 (12,5 %). В основному це відомі вчені, письменники і т.д.

(наприклад, вул. Дарвіна, Жемайте, Гленца, Руставелі, Дворжака), міста-побратими (вул. Дармштадтська, Корвалісска), інші міста і країни (вул. Мінська, Молдавська) [2].

Ще меншою є група назв російського походження – 71 (12 %). Це переважно назви на честь відомих діячів культури й науки, зокрема вулиці Л. Толстого, М. Лермонтова, А. Пушкіна, І. Мечнікова. Є назви, що походять від географічних об'єктів чи міст (вул. Орловська), історичних особистостей (вул. Єрмака, С.Разіна). Іноді урбаноніми цієї групи доволі невдало розміщуються поруч з іншими. Таким, на наш погляд, виглядає сусідство вулиці Белінського і проспекту Свободи. Вулиця, названа на честь літературного критика, який зневажливо і з презирством відносився до хохлів-малоросів, особливо Тараса Шевченка, сусідить з однією з найбільших вулиць міста, яка відбиває прагнення українців до свободи і незалежності. Доволі значна кількість російських назв у символічному просторі міста засвідчує, що процеси деколонізації українського суспільства все ще десь у майбутньому.

Менш численною є група радянських урбанонімів – 56 (майже 9,5 % від загальної кількості). У цей перелік не потрапили всі назви, що з'явилися в радянський період, оскільки не завжди вони несли політичне смислове навантаження. Тут немало імен людей, що були ідеологами марксизму, учасниками революційних подій 1917 р., активістами комуністичного руху регіону (М. Плеханов, І. Бабушкін, Д. Благоев, М. Ротман, І. Локота), більшовицької окупації України (Г. Котовський, В. Боженко, Я. Галан). Фігурують особи і події дорадянського минулого, що були інструментом пропаганди більшовиків (пров. Спартака, вул. Декабристів та окремо – К. Рилєєва і П. Пестеля, вул. 9 січня, Паризької Комуни), а також радянські культові герої (вул. Челюскінців). В окрему підгрупу можна виокремити назви, пов'язані з Великою вітчизняною війною, яких збереглося чи не найбільше – Артилерійська, І. Анкудінова, Брестська, Гвардійська, Перемоги, О. Марєєва, В. Чкалова, М. Ватутіна, О. Говорова, Краснодонців, О. Кошового і т.д. Ще одну підгрупу можна позначити періодом соціалістичних змін і досягнень (А. Макаренка, Ю. Гагаріна, Космічна, Авіаторів, Високовольтна, Електрозаводська, Зв'язківців, Зодчих, Колгоспна, 8 березня і под.).

Попередні результати підрахунків дещо несподівані. Назв із радянського минулого майже 10 %. Це доволі значна кількість для суспільства, що пройшло ніби аж 25-літній період декомунізації. Дивує фактично однакова чисельність урбанонімів російського, українського та іноземного походження. В умовах української державності власних (титульних) назв мало би бути на порядок більше. Це засвідчує непослідовну і недалекоглядну політику комеморації в місті, яке є найзахіднішим обласним центром і «дверима», через які в Україну потрапляють гості з Центральної та Західної Європи. Означена теза підтверджується й тим, що деякі назви дублюються у різних мікрорайонах Ужгорода (існу-

ють по дві вулиці П. Тичини, Верховинські). Є низка вулиць, які написані неправильно з огляду на норми і правила української мови (Ізумрудна, Укропний тощо).

Безперечно, кількісні підрахунки не точно відображають ситуацію з символічним наповненням. Для об'єктивного результату необхідно розглянути якісні показники. Мова йде про аналіз назв, які поширені в історичній (престижній) частині міста, що є візитною картою для туристів і де відбуваються офіційні урочистості. Крім того, слід простежити ситуацію на основних магістралях – життєво важливих артеріях Ужгорода. Варто поглянути на специфіку розміщення радянських назв: збереглися вони у скупченому вигляді чи рівномірно розкидані по місту.

Найбільшими транспортними артеріями, що з'єднують різні куточки міста, служать в'їзними ворітьми Ужгорода, є вулиці Перемоги, Гагаріна, Анкудінова, Минайська, Собранецька, Другетів, Доманинська, Мукачівська, Станційна, Тімірязєва, Л. Толстого, Шумна, М.Грушевського і проспект Свободи. У цьому списку представлені фактично всі групи, окрім іноземних назв, з переважанням топонімів місцевого походження. Помітно, що в переліку є три назви радянського періоду.

Невеликі та відносно вузькі вулички історичного центру обабіч і довкола пішохідного мосту рясніють урбанонімами переважно місцевого походження. До найбільш популярних серед ужгородців і туристів належать вулиці Волошина, Корзо, Духновича, Ракоці, Капітульна, Жупанатська, Замкова, Фединця, Підградська, Підгірна, Лучкая, Ольбрахта, Брацкайків тощо. Бачимо тут назви дорадянського періоду і ті, які з'явилися на поч. 1990-х рр., внаслідок діяльності комісії з вивчення історії найменування вулиць, площ міста, яку очолював історик І.Гранчак [3; 5]. У центрі Ужгорода збережено чимало інших старих назв вулиць: Великокам'яна, Висока, Дайбозька, Цегольнянська, Кринична. Замість назв найдавніших у місті вулиць Вовняної та Соляної фігурують назви на честь діячів XIX і XX ст. – О. Духновича, А. Волошина. В історичному центрі збереглися радянські назви – Локоти, Боженка, Островського, російські – Крилова, українські – Довженка, Шевченка, Небесної Сотні (донедавна вул. Уральська) і т.д.

До числа важливих елементів міського ландшафту слід віднести набережні, вулиці та площі, які надають естетичного вигляду історичному центру. Це набережні Київська, Незалежності, Студентська, Слов'янська, Православна, площі Народна, Корятовича, Шандора Петефі, Євгена Фенцика, Поштова, Дружби народів, Богдана Хмельницького, Лаборця. Типологічний розподіл засвідчує переважання місцевих і дещо менше загальноукраїнських назв. Навіть серед цих топонімів є свідчення радянських часів – пл. Дружби народів.

Справжнім заповідником радянських назв, де сконцентрована їх значна кількість, є промислова зона міста. Уздовж неї проходить одна з великих транспортних артерій – вулиця першого космонавта, Героя Ра-

дянського Союзу Юрія Гагаріна. Обабіч неї розгалужена низка бічних вулиць: Тельмана, Кошового, Краснодонців, Чкалова, Лавріщева, Паризької Комуни, Огарєва, Артилерійська та ін. Тут їх збереглося найбільше, адже стрімкий промисловий розвиток Ужгорода відбувся за радянської влади. Цей символізм яскраво демонструє плинність тих досягнень – від найбільших (в минулі часи) заводів області залишилися занедбані цехи, де спостерігається незначна активність. Дивлячись на мапу міста, складається враження, що в період масштабних перейменувань на початку 1990-х рр. у відповідній комісії сюди не дійшли руки: житлових будинків тут майже нема, населення мало, а тому навіщо витрачати кошти на перейменування.

Якщо зробити тематичний аналіз радянських назв, то можна виділити кілька внутрішніх підгруп: назви на честь досягнень соціалістичного розвитку країни, події та особистості комуністичного руху, події та учасники Великої вітчизняної війни. Останніх збереглося найбільше, бо чимало ветеранів війни залишилися жити в області та донедавна мали вплив на комеморативну сферу. Завдяки їх активності колишній мер міста С.Ратушняк відмінив перейменування всієї вулиці Перемоги на Капушанську і, власне, з тих пір одна частина вулиці має назву Капушанська, а інша – Перемоги [5].

Присвоєння вулицям певних назв має важливе значення для творення спільного культурного простору в межах держави. Аналіз міського топонімичного ландшафту обласного центру (м.Ужгород) дозволяє зробити висновок про рівень успіхів у цій сфері центральної та регіональної влади упродовж років незалежності України. Серед майже 600 міських топонімів більшу частину (28 %) займають назви, що стосуються місцевої культури та історії. Щоправда, вони не повною мірою відображають етнічну структуру населення міста і краю, домінують урбаноніми представників титульного етносу. Не зазначена роль корінних нацменшин у історичних процесах на Закарпатті, хоча вистачає назв на честь осіб іноземного походження, що не мали до краю жодного стосунку. З контексту міського топонімичного ландшафту фактично неможливо довідатись про те, що колись тут були численні громади євреїв, греків, німців, чехів, словаків, ромів, болгар.

Процеси декомунізації суспільства пройшли на Закарпатті ще на початку 1990-х рр., однак на прикладі вулиць Ужгорода помітно, що не всі морально застарілі (не відповідні сучасній епосі) назви вулиць зникли з мапи міста. Багато радянських назв сконцентровані в промзоні, однак навіть в історичній частині міста знаходяться релікти радянської системи комеморації.

Варто відмітити чималу кількість вулиць на честь представників російської історії. Оскільки ці назви з'явилися з ініціативи радянської влади, то їх формально можна об'єднати із назвами, які віднесені нами до групи радянських. Разом вони наповнюють майже чверть символічного

простору міста. Такий стан не можна оцінити позитивно усвідомлюючи, що назви вулиць є елементом системи заходів інформаційного і психологічного кодування людей, що, власне, і є суттю політики комеморації. Можна зробити висновок про інерційну дію радянської та суттєву присутність російської політики пам'яті, яку можна охарактеризувати як колонізаційну щодо місцевого населення.

Ситуація ускладнюється тим, що домінування українських топонімів у символічному просторі Ужгороді не спостерігається, бо вони складають приблизно 13 % від загальної кількості назв, хоч і сконцентровані в історичному центрі. Існуюче кодування символічного простору Ужгорода може формувати у пересічного жителя і туристів усвідомлення, що російська культура тут відіграє важливіше значення, ніж українська. Тобто механізми деколонізації міста загальмовані. Хоча поступово спогади про радянське минуле згасають, але нині у маршрутках зрідка можна почути, наприклад, вимогу зупинитися на вулиці Енгельса, яка понад двадцять років – Грушевського.

Політику місцевого упорядкування символічного простору міста можна охарактеризувати як доволі непослідовну і спорадичну. На початку 1990-х рр. відбулося масштабне перейменування вулиць міста, яке відповідало рівню тогочасної готовності громади Ужгорода (і членів відповідної комісії) сприймати й усвідомлювати зміни. Повністю продуманої політики наповнення символічним змістом вулиць обласного центру не було, що засвідчує наявність у його топонімах значного відсотку російських і радянських назв при фактичній відсутності назв, які б стосувалися місцевих нацменшин та їх ролі в історії міста і краю. Нерозуміння важливості політики міської комеморації посадовцями, покликаними забезпечувати реалізацію програми з наповнення простору міста символічним змістом, свідчить тривале співіснування як нових, так і старих табличок. Донедавна на стіні будинку № 28 по вул. Минайській нова табличка сусідила з колишньою – Героїв Сталінграду.

У зв'язку з процесами формування сучасної української нації у світлі подій останніх років варто присвятити увагу деколонізації тополандшафту Ужгорода з подальшою заміною багатьох радянських і російських урбанонімів на ті, що відповідають вимогам сучасної державної ідеології та місцевій традиції. Для початку слід розпочати із складення повного реєстру назв міських топонімів, оскільки на сайті міської ради відомості застарілі мінімум на 5 років. Наступним роком треба створити експертну комісію, яка б розробила стратегію перейменування міського тополандшафту з урахуванням сучасних вимог.

ДЖЕРЕЛА

1. Вулиці Ужгорода // Вікіпедія. – uk.wikipedia.org/wiki.
2. В Ужгороді з'явилися 12 вулиці імені 12 міст-побратимів // Закарпаття онлайн. – 2009. – 1 жовтня.

3. Зан М. Етнокультурний розвиток українців Закарпаття (1989–2001 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – 2006. – Вип. 17. – С. 60-80.
4. Карта Ужгорода онлайн. – map.i.ua/uzhgorod.
5. Літераті Т. Провулок Коханя і «компот». Які назви мають вулиці Ужгорода // Ужгород. – 2014. – 19 листопада.
6. Перелік вулиць і площ м. Ужгорода станом на 01.09.2010 р. // Ужгород. Офіційний сайт міста Ужгорода та Ужгородської міської ради. – www.rada-uzhgorod.gov.ua.
7. Федака С. Ужгород: роки і люди. – Ужгород: Ліра, 2013. – 248 с.

РЕЗЮМЕ | SUMMARY

**УЖГОРОД В КОНТЕКСТЕ
АНАЛИЗА СИМВОЛИЧЕСКОГО
ТОПОЛАНДШАФТА ГОРОДА**

**UZHGOROD IN THE CONTEX OF
THE SYMBOLIC LANDSCAPE
ANALYSIS OF THE CITY**

Павло Леньо

Pavlo Lenyo

Анализ урбанонимов Ужгорода свидетельствует, что в названиях улиц сохранилось немало пережитков советской эпохи несмотря на 25-летний процесс декоммунизации украинского общества. Кроме того, значительная часть названий российского происхождения, которая имеется в городском пространстве, показывает заторможенность процесса деколонизации символического ландшафта города, которому не хватает продуманной и последовательной политики комеморации как на государственном, так и региональном уровне.

Ключевые слова: деколонизация, декоммунизация, названия улиц, комеморация.

Analysis of local place-names of Uzhgorod reflect that the names of streets have kept many vestiges of the Soviet Era, despite of the 25-year process of decommunisation of the Ukrainian society. In addition, a significant proportion of names of Russian origin are also available in the urban space, and as well the inhibition of decolonization process for the symbolic landscape of the city, which lacks well thought-out and consistent policy of commemoration, both at the state and regional levels.

Key words: decolonization, decommunization, street names, commemoration.

**РАДЯНІЗАЦІЯ ЗАКАРПАТТЯ
1944–1950 рр. В ДОКУМЕНТАХ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ
АРХІВІВ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано матеріали фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Їх документи суттєво доповнюють джерельну базу з дослідження питання радянізації Закарпаття. Вони разом з матеріалами Державного архіву Закарпатської області дають можливість цілісно відтворити картину радянізації краю 1944-1950 рр.

Ключові слова: радянська влада, радянізація, комуністична партія

Найбільший масив матеріалів з історії того чи іншого регіону України, безперечно, знаходиться у місцевих державних архівах. У нашому випадку це фонди Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО). Ними в основному й обмежуються історики, досліджуючи історію Закарпаття другої половини ХХ ст. Серед сучасних дослідників, які займалися аналізом джерел ДАЗО назвемо Д. Данилюка [1], В. Міщанина [2; 3; 4]. Зрозуміло, що вивчаючи становлення радянської влади на Закарпатті у 1944-1950 рр., не обійтися без опрацювання принаймні трьох основних фондів ДАЗО [1, с. 160-161]: Р-14 – «Президія Народної Ради Закарпатської України» [5]; П-1 – «Закарпатський обком комуністичної партії України» [6] та Р-195 – «Виконавчий комітет Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих» [7].

Проте матеріали ДАЗО не завжди дають можливість цілісно відтворити питання радянізації краю. Причин декілька. По-перше, діловодство, особливо 1944-1946 рр., велося на досить низькому рівні, хоча й Народна Рада Закарпатської України (далі НРЗУ) прагнула його покращити. По-друге, деякі матеріали надсилалися в Київ чи Москву, без збереження копій на місцях. По-третє, ДАЗО пережив як мінімум три чистки – на початку 1970-х, у 1990 і 1991 рр., значна кількість документів, особливо тих, які стосувалися збройної боротьби ОУН-УПА були знищені [4].

Цей вакуум можна заповнити матеріалами загальнодержавних архівів України – Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО) та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО). Матеріали ЦДАГО з питань радянізації Закарпаття містяться у першому його фондів. Зокрема, в опису 16 «Протоколи засідань політбюро, оргбюро і секретаріату ЦК КПУ та матеріали до

них. «Окрема папка». 1923–1987 рр.». Тут подається офіційна позиція у політичній, господарській [8; 9; 10] та культурно-освітній сферах [11], що важлива для відтворення історії Закарпаття повоєнного періоду.

Нами також проаналізовано матеріали загального відділу (особливого сектору), що проіснував у структурі ЦК з 1934-го до серпня 1966 р. Післявоєнний період, який стосується наших хронологічних рамок, представлено документами загального (оп. 30) [12] та таємного (оп. 23) [13] діловодства. Вони стосуються основних напрямків організаційно-партійної та ідеологічної роботи, діяльності органів державної влади та управління, питань народного господарства [14, с. 45].

Значна кількість документів опису 23 стосується періоду Народної Ради Закарпатської України. Серед них можна виділити маніфест І з'їзду народних комітетів Закарпатської України [15], історико-географічна довідку [16], політико-економічні характеристики Закарпатської України [17; 18; 19; 20; 21].

Частина документів стосується возз'єднавчих процесів. Це декілька справ із листами мешканців Закарпаття до керівників СРСР Й. Сталіна та УРСР М. Хрущова про возз'єднання з Україною [22; 23; 24; 25; 26]. Зустрічаємо і документи про заходи стосовно возз'єднання Закарпаття з Україною, що здійснені в інших областях Української РСР. Про це свідчать різні інформації вищому керівництву республіки про проведення у районах Львівської області мітингів, присвячених возз'єднанню Закарпатської України з Українською РСР [27]. Подібні мітинги комуністи провели в Харкові, Донецьку, Одесі, Кам'янці-Подільському [28, арк. 1-3]. У таємному повідомленні М. Хрущову про громадську думку Закарпатської України стверджувалося, що возз'єднання населення «в переважній більшості зустріло с великим піднесенням і задоволенням» [28, арк. 7], а поодинокі випадки незадоволення стосувалися не самого факту возз'єднання з Україною, а політичного устрою СРСР. Так, учитель народної школи Ужгорода Захар Релін висловився: «Не може закарпатський народ жити з більшовиками. В найближчий час мають відбутися зміни і ми будемо в складі Чехословаччини» [28, арк. 9].

Подібних поглядів дотримувалися навіть деякі чиновники НРЗУ, наприклад, керівник канцелярського відділу Тудовшій сказав: «Якщо територія Закарпатської України відійде до СРСР, я уїду закордон. Народна рада буде змінена і вона не уявляє і не знає яку дурницю вона робить» [28, арк. 9]. «Я не дуже вірю повідомленням, чехи не мають допустити возз'єднання. Якщо ж воно відбудеться, я уїду в Словаччину. Після приходу Радянської влади почнуться репресії» [28, арк. 9], – висловився референт при уповноваженому з промисловості і торгівлі Менчикс.

В опису 23 знаходяться документи, які до 1992 р. були на особливому режимі зберігання, а значна кількість із них мала гриф «Цілком таємно». Це переважно матеріали про відслідковування органами дер-

жавної безпеки політичних настроїв місцевого населення стосовно возз'єднання [29; 30; 31; 32], його реакцію на вагомі політичні заходи, приміром, вибори до Верховної Ради СРСР [33; 34].

Тут же містяться документи щодо дій політичного керівництва УРСР, спрямований на поступову превентивну радянізацію краю в умовах НРЗУ – надсилання партійних, радянських і господарських кадрів [35], здійснення екскурсій закарпатців на підприємства, в колгоспи і навчальні заклади УРСР [36]. Вже у травні 1945 р. заворг центрального комітету комуністичної партії Закарпатської України Козуб головним завданням вбачав «подальшу більшовізацію всіх членів партії» [35, арк. 10].

Значна джерельна база цього опису стосується діяльності комуністів краю в перше п'ятиліття після створення Закарпатської області (1946-1950). Тут знаходимо справи про ідеологічну роботу [37], партійне будівництво [38; 39; 40; 41; 42; 43; 44]. У цей період тривав процес переведення членів Комуністичної партії Закарпатської України у члени ВКП(б), про що свідчить відповідна інформація [45; 46]. Вказувалося й про недоліки у партійному будівництві краю [47; 48; 49]. Тут же знаходимо справи, які стосуються боротьби ОУН-УПА на Закарпатті [50; 51], інформація про яку майже відсутня у ДАЗО. Це можна сказати й про наявні в цьому описі компрометуючі матеріали на окремих партійних керівників обласного і районного рівнів, характеристики на очільників силових структур [52; 53; 54]. Поруч знаходимо матеріали про роботу комуністів серед жінок, спрямовану на активне їх залучення до «нового життя» [55; 56].

Слід наголосити на матеріалах, які надіслані Закарпатським обкомом КП(б)У в ЦК КП(б)У – плани, звіти, інформації секретарів обкому, окружкомів і міськкомів, довідки оргінструкторського відділу про розстановку комуністів, звіти про роботу відділу пропаганди й агітації, інформаційні бюлетені про проведення звітно-виборчих зборів і конференцій в округах і містах [57; 58; 59; 60].

В окрему архівну справу виділено постанову і довідку Закарпатського обкому КП(б)У про антипартійний виступ та поведінку члена ВКП(б) Лінтура П.В. на загальних зборах м. Ужгорода [61]. У ліпших традиціях «жданівщини» завсектором відділу пропаганди і агітації обласного комітету КП(б)У Медвідь доповідав: «Тов. Лінтур як комуніст і літературний критик не тільки не викриває ворожу ідеологію таких як Потушняк [відомий письменник – *В.М.*], а всіляко намагається замаскувати їх ворожу ідеологію, і навіть перекликається з ними» [61, арк. 8].

Утруднює пошук матеріалів дослідникам каталогізація опису фонду 23 за 1948–1950 рр. Справи тут сформовані за проблемним принципом і географічно стосуються всієї України. Щоби знайти якісь матеріали щодо конкретної області, потрібно переглядати весь величезний масив. Для прикладу наведемо назви кількох справ: «Питання віросповідання. Церкви и молитовні будинки» [62; 63], «Антирелігійна пропаган-

да» [64; 65], «Питання літератури й мистецтва» [66], «Документи антирадянської пропаганди» [67].

Цікавий для дослідників радянзації опис 70 цього ж фонду – відділ пропаганди і агітації ЦК КПУ [68], що займався ідеологічними питаннями. До його відання належали засоби масової інформації, суспільно-політичні журнали, видавництва, творчі спілки. Працівники відділу контролювали втілення ідеологічних настанов підлеглими партійними і державними установами й організаціями, брали участь у підготовці та виконанні постанов ЦК та уряду з питань науки, культури, освіти [14, с. 69]. На Закарпатті цей відділ займався організацією партійних кабінетів ще в період Закарпатської України [69], партійним навчанням, пропагандистською та організаційно-масовою акціями [70], роботою з інтелігенцією [71].

Під безпосереднім контролем відділу пропаганди й агітації перебував і створений у липні 1945 р. Ужгородський університет [72; 73; 74], середні спеціальні заклади мистецького спрямування [75]. Викладачі університету використовувалися комуністичними ідеологами для здійснення тоталітарної політики. Прикладом можемо назвати знайдену серед справ цього відділу працю завідувача кафедри загальної історії І.Г. Коломійця «З історії церковної унії» [76], що написана 11 жовтня 1947 р. і де автор різко висловився проти греко-католицької конфесії. Це сталося саме під час ліквідації греко-католицької церкви на Закарпатті (27 жовтня 1947 р. здійснено замах на єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії Т. Ромжу, який помер за кілька днів, 1 листопада). Звісно, прямо поєднувати ці дві події ми не можемо, але незаперечним є факт щільного агітаційно-пропагандистського супроводу процесу ліквідації греко-католицької церкви.

Цей же опис містить постанову комітету в справах культурно-освітніх закладів про перепідготовку культосвітніх працівників [77], звіти, проекти постанов ЦК КП(б)У про партійно-просвітню та лекційну роботу [78; 79; 80], звіти, листи до ЦК КП(б)У з питань роботи культурно-просвітніх закладів, редакцій газет і видавництв [81]. Як бачимо, працівники відділу встановили в області цілковитий ідеологічний контроль.

Для прискореного поширення радянського способу життя на західні області України керівництво СРСР створило в Києві спеціальний управлінський відділ – відділ по західних, Ізмаїльській і Закарпатській областях. У відповідності до постанови ЦК ВКП (б) від 4 грудня 1945 р. він складався із шести секторів, які займалися: кадрами, пропагандою і агітацією, судом і прокуратурою, промисловістю і транспортом, сільським господарством, роботою серед жінок [14, с. 75-76]. Документи цього відділу потрапили в окремий 75-й опис. Серед справ, які заслуговують на увагу, назвемо доповідні записки ЦК КП(б)У ЦК ВКП(б) про Комуністичну партію Закарпатської України [82; 83], доповідь секретаря Тячівського окружкому про ситуацію в окрузі [84]. Тут же міститься ін-

формація про культурно-просвітницьку роботу [85]. Частина справ стосується кадрової політики, зокрема у 1946 р. гострої актуальності набуло питання відбору кадрів у партійні, радянські та господарські органи з місцевого населення [86; 87].

Значна кількість справ цього опису стосується колективізації. Ще у 1945 р. КПЗУ складає відомості про кількість землі та її розподіл за округами, наділення нею безземельних і малоземельних [88]. За 1946 р. – рік початку колективізації на Закарпатті – маємо більше справ. Це довідки Закарпатського обкому КП(б)У та бригади міністерства землеробства УРСР з питань розвитку сільського господарства Закарпатської області [89], звіт Закарпатського облплану про заходи з розвитку народного господарства [90], довідки міністерства землеробства УРСР в ЦК КП(б)У про земельні відносини в межах Закарпатської області до возз'єднання з Україною [91], інформація про економічні підсумки 1946 р. в колгоспах Закарпатської області [92]. Тут же є переписка відділу з ЦК КП(б)У про організаційно-господарський стан колгоспів, земельних товариств, організацію машинно-тракторних станцій [93], звіт із виконання рішень уряду про надання допомоги західним областям УРСР із відновлення сільського господарства [94] тощо.

Доповнити картину колективізації на Закарпатті допоможуть матеріали опису 80 – сільськогосподарський відділ. Значна кількість документів дає змогу глибше зрозуміти процеси і явища, тісно пов'язані з колективізацією: кількісні та якісні показники колгоспів [95; 96], порушення статуту сільськогосподарської артілі [97; 98], хід хлібозаготівельної кампанії, переселення місцевого населення в інші області країни, відправки молоді на навчання на короткотермінові курси [99], у школи фабрично-заводського навчання, переселення закарпатців у південні області України [100], дані про хутори [101] і т.д.

Матеріали ЦДАВО є не менш істотними для вивчення колективізації Закарпаття. Нами проаналізовано фонд 27 «Міністерство сільського господарства УРСР», де наявні річні виробничі звіти щодо Закарпатської області [102], звіти про розподіл земель за угіддями [103], інформації про хід сільськогосподарських робіт [104], списки адміністративних районів і районів на предмет діяльності машинно-тракторних станцій [105], доповідні записки про екскурсії закарпатців у колгоспи Ізмаїльської області [106], інформації про хід колективізації [107; 108], кадрові та планові питання, аспекти соціалістичного змагання [109; 110; 111], інформація про стан і умови землекористування в області тощо.

Характеристика джерел стосовно радянської Закарпаття була би неповною, якби ми не проаналізували документи про релігійну ситуацію. Хоча офіційно церква в Радянському Союзі була відокремлена від держави, проте бачимо, що держава активно втручалася у внутрішнє церковне життя. Вже в період НРЗУ, в листопаді 1944 р., розпочався процес переходу православної церкви під юрисдикцію Російської православної церк-

ви. Дослідники констатують, що Мукачівсько-Пряшівська єпархія протягом року змінила своє підпорядкування – вийшла з-під юрисдикції Сербської православної церкви і влилася до Російської [112, с. 182]. У 1949 р. комуністична влада ліквідувала греко-католицьку церкву.

У ЦДАВО нами опрацьовано фонд 4648 «Рада в справах релігії при Міністерстві у справах міграції і національностей України та її попередники (об'єднаний фонд)» [113]. Ідеться про два описи: 1 – уповноважений Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР [114]; 2 – уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР [115]. Справи першого опису можна умовно поділити на: розпорядчі документи управлінського характеру (союзного, республіканського, обласного рівнів) для уповноважених на місцях [116; 117; 118; 119; 120], статистичні дані стосовно діючих православних церков, монастирів і духовенства в Українській РСР [121; 122; 123], матеріали про православну церкву на Закарпатті [124; 125; 126].

У другому опису зібрані матеріали щодо неправославних громад. На працівників Ради у справах релігійних культів у другій половині 1940-х рр. покладалися надзвичайно складні завдання всіляко сприяти комуністичним ідеологам у справі ліквідації греко-католицької церкви на західноукраїнських землях. Опис містить циркулярно-інструктивні листи Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР уповноваженим на місцях [127; 128; 129], доповідні записки і довідки уповноваженого Ради Міністрів СРСР по Українській РСР у вищі партійні і радянські органи про релігійну ситуацію [130; 131] переписка з Радою в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР стосовно зняття з реєстрації релігійних громад і закриття молитовних будинків в Українській РСР [132; 133; 134; 135], в т. ч. у Закарпатській області [136; 137; 138], скарги вірників на дії влади [139; 140].

Аналіз матеріалів опису дозволяє зробити висновки, що ліквідація греко-католицької церкви на Закарпатті була спланована і координувалася виключно з Москви, а республіканські й обласні органи служили знаряддям цього. Це підтверджує лист від 30 травня 1947 р. уповноваженого Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів Української РСР П. Вільхового до голови Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР І. Полянського: «Направляємо при цьому копії листів єпископа греко-католицької церкви Мукачівської єпархії м. Ужгорода Ромжі за № 2203 і 2214, просимо орієнтувати нас з питань піднятих єпископом, для видачі вказівок Уповноваженому Ради тов. С. Ляміну-Агафонову» [133, арк. 58]. Як бачимо, навіть республіканське керівництво у важливих питаннях намагалося зняти із себе відповідальність за втілення якихось «неправильних» рішень.

Отже, у загальнодержавних архівосховищах України – Центральному державному архіві громадських об'єднань і Центральному архіві

вищих органів влади та управління – зібрано значний масив матеріалів про радянізацію Закарпаття. Ці документи компенсують відомості, що з різних причин відсутні у Державному архіві Закарпатської області.

Цінними для дослідників є матеріали раніше засекреченого першого фонду (Центральний комітет Комуністичної партії України) ЦДАГО, що стали доступними лише на початку 1990-х рр. Важливі дані про те, яким чином відбувалося становлення радянської влади на Закарпатті знаходимо у справах відділу пропаганди і агітації. Ряд матеріалів здатні пролити багато світла на такі питання радянізації Закарпаття, як кадрова політика, агітаційно-пропагандистські заходи, діяльність суду і прокуратури, робота серед жінок, промислові зрушення, зміни в сільському господарстві. Документи з колективізації значно урізноманітнюють розуміння аграрної проблематики краю: нарощення мережі колгоспів, економічні результати їхньої діяльності, міграція трудових ресурсів тощо.

Матеріали ЦДАВО не тільки здатні доповнити і збагатити сюжети аграрної історії Закарпаття (колективізація, використання земельних ресурсів, кадрові та технічні проблеми агровиробництва, соціокультурні аспекти), але й прояснити релігійну ситуацію в краї 1944–1950 рр., відстежити і деталізувати процес ліквідації греко-католицької церкви.

ДЖЕРЕЛА

1. Данилюк Д., Міщанин В. Джерела про радянізацію Закарпаття (1944-1950 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – 2014. – Вип. 1. – С. 157-165.
2. Міщанин В. Документи Державного архіву Закарпатської області про аграрну політику на Закарпатті в 1944–1950 рр. // Русин [Кишинів]. – 2008. – № 3-4. – С. 84-95.
3. Міщанин В. Нові документи про колективізацію на Закарпатті 1946–1950 рр. // Русин. – 2009. – № 2. – С. 144-154.
4. Міщанин В. Втрачені документи Державного архіву Закарпатської області з питання радянізації Закарпаття 1946–1950 рр. // Русин. – 2011. – № 4. – С. 85-95.
5. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Ф. Р-14: Президія Народної Ради Закарпатської України. – Оп. 1: 18 жовтня 1944 – 28 січня 1946 р. – 785 справ.
6. ДАЗО. – Ф. П-1: Закарпатський обком комуністичної партії України. – Оп. 1. – Т. I. (1946–1950 рр.). – 1472 справи.
7. ДАЗО. – Ф. Р-195: Виконавчий комітет Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих. – Оп. 1: (1946–1948 рр.). – 109 справ; Оп. 4: (1949 р.). – 43 справи; Оп. 5: (1950 р.). – 48 справ; Оп. 19: Виборчі комісії по виборах до Верховної Ради СРСР та УРСР. – 43 справи (за 1946-1950 рр.); Оп. 23: Канцелярія. – 154 справи (за 1946-1950 рр.); Оп. 24: Оргінструкторський відділ. – 52 справи (за 1946-1950 рр.).
8. Матеріали до постанови Політбюро ЦК КП(б)У №132 п.1-3 про покращення політичної та господарської роботи у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Рівненській, Волинській, Чернігівській,

- Ізмаїльській та Закарпатській областях УРСР. Схема постанови, проекти постанов та супровідні листи, зауваження, пропозиції до них («Окрема папка») (26.04-27.05.1947) // ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 64. – 86 арк.
9. Матеріали... Проект постанови, супровідні листи до нього та проект додатків... (18.06.1947) // ...Спр. 65. – 225 арк.
 10. Матеріали ...: питання сільського господарства, промисловості та освіти західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей УРСР ... (8.05-6.07.1947) // ...Спр. 66. – 191 арк.
 11. Постанови Політбюро ЦК КП(б)У про командировання делегації молоді України на міжнародну конференцію молоді в Лондоні; плани заготівлі олійних культур із врожаю 1945 р.; використання обладнання, завезеного з Румунії та Німеччини на підприємства Наркомхарчопрому УРСР; розміщення прикордонних військ НКВС Українського округу; плани здачі, використання, поставок картоплі та овочів урожаю 1945 р. до Червоної армії, НКО СРСР, НКВМФ та НКВС СРСР; затвердження пільг на зернопоставки, наданих колгоспам УРСР, що прийняли переселенців із Польщі; направлення у закордонне відрядження працівників Наркомату закордонних справ УРСР; відкриття державного університету в м. Ужгороді; додаткові засоби боротьби з українськими націоналістами в західних областях та матеріали до них. «Окрема папка» (18.09-25.11.1945) // ...Спр. 59. – 131+1 арк.
 12. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 30: загальний відділ ЦК КПУ (несекретна частина) (1940-1954 рр.).
 13. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 23: загальний відділ ЦК КПУ (секретна частина) (1941-1959 рр.).
 14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Путівник / Авт.-упоряд. Б. Іваненко та ін. – Київ, 2001. – 495 с.
 15. Манифест первого съезда народных комитетов Закарпатской Украины с Советской Украиной (28.11.1944) // ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 788. – 27 арк.
 16. Справка о Закарпатской Украине историко-географическая (7.07.1945) // ...Спр. 1906. – 34 арк.
 17. Краткая политико-экономическая характеристика Закарпатской Украины (10.11.1945) // ...Спр. 1902. – 114 арк.
 18. Экономический обзор Закарпатской Украины (май 1945) // ...Спр. 1903. – 75 арк.
 19. Карта к экономическому обзору Закарпатской Украины (1945) // ...Спр. 1904. – 7 арк.
 20. Справочник Закарпатской Украины (1945) // ...Спр. 1905. – 123 арк.
 21. Справки, характеристика и переписка о политическом и экономическом состоянии Западной Украины (14.05-13.06.1945) // ...Спр. 1907. – 189 арк.
 22. Телеграммы и письма на имя товарища Сталина, тов. Хрущева, обращение граждан Западной Украины по вопросу воссоединения с Советской Украиной (15.11-30.12.1944) // ...Спр. 786. – 191 арк.
 23. Письма трудящихся Закарпатской Украины, товарищу Сталину о воссоединении Закарпатской Украины с Советской Украиной (23.10-27.12.1944) // ...Спр. 787. – 288 арк.

24. Письмо Н.С. Хрущеву, принято на заседании ЦК КПЗУ, народных и партийных комитетов города Ужгорода по случаю освобождения Закарпатской Украины от немецко-фашистских захватчиков (27.10.1945) // ...Спр. 1494. – 4 арк.
25. Приветственные письма от делегатов 1-го съезда Союза молодежи Закарпатской Украины на имя Никиты Сергеевича Хрущева (1945) // ...Спр. 1496. – 3 арк.
26. Обращение первого Конгресса педагогов, конференции женщин, телеграммы на имя товарища Сталина о воссоединении Закарпатской Украины в международной игре и выписки из нее» (28.12-30.12.1945) // ...Спр. 1610. – 156 арк.
27. Информация о проведении митингов в районах Львовской области по случаю воссоединения Закарпатской Украины Украинской ССР. Докладная записка о пребывании делегации Закарпатской Украины в Киеве (23.05.1945-06.12.1945) // ...Спр. 1611. – На 26 арк.
28. Спецсообщения, информации о реагировании населения Закарпатской Украины в связи с воссоединением с Советской Украиной (30.06-20.07.1945) // ...Спр. 1625. – 3 арк.
29. Докладные записки, справки о состоянии освобожденных районов, политическом настроении и реагировании населения западных областей на обращение Украинского правительства и ЦК КП(б)У (19.01-29.12.1944) // ...Спр. 889. – 99 арк.
30. Спецсообщения, информации о реагировании населения Закарпатской Украины в связи с воссоединением с Советской Украиной (30.06-20.07.1945) // ...Спр. 1625. – 14 арк.
31. Информации, спецсообщения, о реагировании населения Украины на подписание договора СССР с Чехословацкой республикой о Закарпатской Украине (10.03-14.08.1945) // ...Спр. 1626. – 12 арк.
32. Спецсообщение о реагировании населения Закарпатской Украины в связи с ратификацией Временным Национальным Собранием Чехословакии Советско-Чехословацкого договора о Закарпатской Украине (30.11.1945) // ...Спр. 1627. – 5 арк.
33. Специальные сообщения о политических настроениях населения Украинской Советской Социалистической Украиной в связи с выборами в Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик (29.11-22.12.1945) // ...Спр. 1424. – 22 арк.
34. Докладные записки, информации о ходе подготовки к выборам в Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик, по областям Украины (1.12-31.12.1945) // ...Спр. 1425. – 445 арк.
35. Справки об укомплектировании руководящими работниками областных, городских и районных, партийных, советских и хозяйственных организаций Закарпатской области, Украинской Советской Социалистической Республики (19.03-18.12.1945) // ...Спр. 1428. – 17 арк.
36. Докладная записка о пребывании делегации Закарпатской Украины в Киеве (23.05-06.12.1945) // ...Спр. 1611. – 26 арк.
37. Информационные о состоянии партийно-политической, культурно-просветительной и идеологической работы в западных областях Украины (30.03-2.11.1946) // ...Спр. 2770. – 22 арк.

38. Постановление бюро Закарпатского обкома КП(б)У о состоянии партийного образования, массово-политической работы, о проведении собрания партийного актива в Закарпатской области (31.05-15.10.1946) // ...Спр. 2707. – 36 арк.
39. Информации, справки о партийных организаций работой местных Советов Закарпатской области (31.07-25.12.1946) // ...Спр. 2714. – 26 арк.
40. Списки номенклатурных работников ЦК КП(б)У, секретарей первичных парторганизаций железнодорожного транспорта и партийных работников, командированных на работу в Закарпатскую область (26.02-17.07.1946) // ...Спр. 2720. – 51 арк.
41. Информационные бюллетени о проведении отчетно-выборных собраний и конференции в округах и городах Закарпатской области (22.07-31.12.1946) // ...Спр. 2723. – 10 арк.
42. Информационные о состоянии партийно-политической, культурно-просветительной и идеологической работы в западных областях Украины (30.03-02.11.1946) // ...Спр. 2770. – 22 арк.
43. Отчеты, информации, докладные записки, справки о работе среди женщин по Волынской, Дрогобычской, Закарпатской, Измаильской, Львовской, Ровенской, Станиславской, Тернопольской и Черновицкой областях (11.07-23.12.1946) // ...Спр. 2771. – 357 арк.
44. Отчеты, докладные записки, справки обкомов КП(б)У в ЦК КП(б)У о работе среди женщин и об укомплектировании руководящими работниками партийных, советских и хозяйственных организаций западных, Измаильской и Закарпатской областей (07.01-30.12.1947) // ...Спр. 4581. – 297 арк.
45. Информационные бюллетени о ходе рассмотрения дел по выдаче партийных документов, фактах притупления политической бдительности в сохранении партийных документов и некоторых моментах из практики работы местных партийных организаций в Закарпатской области (3.01-25.07.1946) // ...Спр. 2695. – 29 арк.
46. Информационный бюллетень по вопросам: Первой городской партийной конференции в городе Ужгороде, ходе выдачи партийных документов, совещания председателей сельсоветов в Закарпатской области (5.08.1946) // ...Спр. 2713. – 9 арк.
47. Докладные записки Управления по проверке партийных органов ЦК ВКП(б) и ЦК КП(б)У, секретаря обкома КП(б)У секретарю ЦК КП(б)У, т. Кагановичу Л.М., «О некоторых недостатках в работе Закарпатского обкома КП(б)У по обмену партийных документов бывшим членам компартии Закарпатской области (5.06-1.07.1947) // ...Спр. 4079. – 13 арк.
48. Доклады ответработников Оргинструкторского отдела ЦК КП(б)У о положении дел и недостатках в работе Волынского, Дрогобычского, Закарпатского, Измаильского, Львовского, Ровенского, Станиславского, Тернопольского и Черновицкого обкомов ЦК КП(б)У (13.03-14.03.1947) // ...Спр. 4205. – 63 арк.
49. Информация заместителя начальника Управления по проверке партийных органов ЦК КП(б)У секретарю ЦК КП(б)У, тов. Кагановичу Л.М. о недостатках в организации агитационно-пропагандистской работы по

- выборам в местные Советы в Львовской, Закарпатской и Станиславской областях (16.12.1947) // ...Спр. 4331. – 6 арк.
50. Информации, справки, переписка о ходе борьбы с украинско-немецкими националистами в Закарпатской области УССР (4.01-18.11.1946) // ...Спр. 2958. – 128 арк.
 51. Переписка обкома КП(б)У с отделениями ЦК КП(б)У о ходе борьбы с остатками банд украинско-немецких националистов и о получении нового оружия для истребительных батальонов Закарпатской области (4.05-02.12.1947) // ...Спр. 4971. – 18 арк.
 52. Компрометирующий материал на секретаря Хустского окружкома КП(б)У Закарпатской области Гаджега (15.01.1947) // ...Спр. 4108. – 2 арк.
 53. Компрометирующий материал на второго секретаря Закарпатского обкома КП(б)У т. Пинчука Г.П. (7.05-31.12.1947) // ...Спр. 4156. – 22 арк.
 54. Характеристика секретаря обкома КП(б)У на члена ВКП(б) заместителя начальника Управления милиции МВД Закарпатской области – тов. Науменка Г.В. (17.09.1947) // ...Спр. 4413. – 2 арк.
 55. Отчеты, информации, докладные записки, справки о работе среди женщин по Волынской, Дрогобычской, Закарпатской, Измаильской, Львовской, Ровенской, Станиславской, Тернопольской и Черновицкой областях (11.07-23.12.1946) // ...Спр. 2771. – 357 арк.
 56. Отчеты, докладные записки, справки обкомов КП(б)У в ЦК КП(б)У о работе среди женщин и об укомплектировании руководящими работниками партийных, советских и хозяйственных организаций западных, Измаильской и Закарпатской областей (7.01-30.12.1947) // ...Оп. 23. – Спр. 4581. – 297 арк.
 57. Планы, отчеты, информации секретарей обкома, окружкомов и горкомов КП(б)У Закарпатской области за 1946-1947 гг., присланные в ЦК КП(б)У (2.03-10.11.1947) // ...Спр. 4232. – 341 арк.
 58. Справки Оргинструкторского отдела обкома КП(б)У заведующему Оргинструкторским отделом ЦК КП(б)У о расстановке коммунистов Закарпатской областной партийной организации (26.04.1947) // ...Спр. 4232. – 7 арк.
 59. Отчеты о работе отдела пропаганды и агитации Закарпатского обкома КП(б)У за 1946 г. и три квартала 1947 года, присланные в Управление пропаганды и агитации ЦК КП(б)У (4.01-06.10.1947) // ...Спр. 4541. – 48 арк.
 60. Информационные бюллетени о проведении отчетно-выборных собраний и конференции в округах и городах Закарпатской области (22.07-31.12.1946) // ...Спр. 2723. – 10 арк.
 61. Постановление и справка Закарпатского обкома КП(б)У об антипартийном выступлении и поведении члена ВКП(б) Линтура П.В. на общем собрании гор. Ужгорода (15.08.1947) // ...Спр. 4141. – 8 арк.
 62. Вопросы вероисповедания. Церкви и молитвенные дома (9.02-22.12.1948) // ...Спр. 5069. – 408 арк.
 63. Вопросы вероисповедания... (7.01-31.12.1949) // ...Спр. 5667. – 417 арк.
 64. Антираелигиозная пропаганда (22.10-19.04.1948) // ...Спр. 5070. – 19 арк.
 65. Антираелигиозная пропаганда (факты совершения религиозных обрядов) (май 1949 г.) // ...Спр. 5668. – 9 арк.

66. Вопросы литературы и искусства. Т.1. (23.11.1948) // ...Спр. 5071. – 416 арк.
67. Документы антисоветской пропаганды (26.03-10.09.1948) // ...Спр. 5074. – 107 арк.
68. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 70: Відділ пропаганди і агітації ЦК КПУ. 1940-1967 рр.
69. Решения ЦК КП(б)У об организации партийных кабинетов в Закарпатской Украине, переписка с высшей школой парт. Организаторов при ЦК ВКП(б) по вопросу выставок о борьбе украинского народа против немецких захватчиков (22.03-10.06.1945) // ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 298. – 13 арк.
70. Докладные записки, справки о состоянии партийной учебы, пропагандистской и организационно-массовой работы в Закарпатской области (Апрель 1946 – 26.02.1947) // ...Спр. 455. – 82 арк.
71. Справки пропгруппы ЦК КП(б)У о проведении в Закарпатской области городских и окружных семинаров интеллигенции по темам марксистско-ленинской философии (1946) // ...Спр. 938. – 13 арк.
72. Справка сектора пропаганды и агитации ЦК КП(б)У о причинах освобождения ректора Ужгородского университета от занимаемой должности и план научно-исследовательских работ университета на 1949-1950 учебный год // ...Спр. 1815. – 10 арк.
73. Докладная записка отдела секретарю ЦК КП(б)У об экскурсии студентов и професорско-преподавательского состава вузов западных и Закарпатской областей УССР (1950) // ...Спр. 1952. – 8 арк.
74. Справка Ужгородского госуниверситета о состоянии идейно-политической и воспитательной работы и професорско-преподавательского состава (Май 1950) // ...Спр. 1957. – 8 арк.
75. Справки о работе Ужгородского художественного и Артемовского музыкального училищ. Характеристики работникам искусства (17.04-26.12. 1946) // ...Спр. 575. – 33 арк.
76. Работа зав. кафедрой общей истории Ужгородского университета Коломиец И.Г. «Из истории церковной унии» (11.10.1947) // ...Спр. 808. – 105 арк.
77. Постановление Комитета по делам культурно-просветительных учреждений о состоянии переподготовки культпросветработников западных, Измаильской и Закарпатской областей на 15-дневном семинаре (6.12.1947) // ...Спр. 1147. – 4 арк.
78. Отчеты, справки и информации обкомов КП(б)У в ЦК КП(б)У о работе сети партийного просвещения, отчет о работе отдела пропаганды и агитации Закарпатского обкома КП(б)У (11.04-08.07.1947) // ...Спр. 1034. – 386 арк.
79. Проекты постановлений ЦК КП(б)У, отчеты, докладные записки, информации, справки отдела обкомов КП(б)У о состоянии парт. просвещения и лекционной работы в Закарпатской, Камянец-Подольской, Киевской, Кировоградской, Львовской, Одесской, Станиславской, Сумской, Тернопольской, Черновицкой областях Украины (1949 г.) // ...Спр. 1690. – 337 арк.
80. Отчеты, справки и другие материалы комитета по делам культурно-просветительских учреждений УССР в ЦК КП(б)У о работе в западных и Закарпатской областях (13.01-1.04.1950) // ...Спр. 1974. – 49 арк.

81. Письмо в ЦК КП(б)У, проекты постановления ЦК КП(б)У, стенограмма совещания, справка и переписка с обкомами КП(б)У по вопросам работы редакций газет и издательств в западных областях Украины (21.03-декабрь 1949) // ...Спр. 1764. – 60 арк.
82. Докладные записки ЦК КП(б)У ЦК ВКП(б) о Коммунистической партии Закарпатской Украины Т.І. (август 1945 г.) // ...Оп. 75. – Спр. 27. – 3 арк.
83. Докладные записки ЦК КП(б)У ЦК ВКП(б) о Коммунистической партии Закарпатской Украины Т.ІІ. (август 1945 г.) // ...Спр. 28. – 14 арк.
84. Доклад секретаря Тячевского окружного комитета Коммунистической партии Закарпатской Украины о колхозном, политико-экономическом, культурном, социальном состоянии округа (5.07.1945) // ...Спр. 30. – 14 арк.
85. Отчет о культурно-просветительной работе Закарпатской области (27.09.1945) // ...Спр. 38. – 28 арк.
86. Справки инструкторов ЦК КП(б)У и статистические данные о выдвижении партийных, советских и хозяйственных органов из местного населения в западных и Закарпатской областях (1.03.1946-14.03.1947) // ...Спр. 64. – 244 арк.
87. Справки инструкторов ЦК КП(б)У и материалы сельсоветов о подборе, выдвижении и воспитании кадров из местного населения. По западным областям (10.05-4.07.1946) // ...Спр. 67. – 140 арк.
88. Статистические данные ЦК Коммунистической партии Закарпатской Украины о количестве земли по округам и общая ведомость о наделении земель безземельных и малоземельных крестьянских хозяйств (27 июня 1945) // ...Спр. 37. – 29 арк.
89. Справки Закарпатского обкома КП(б)У и бригады Министерства земледелия УССР по вопросам развития сельского хозяйства Закарпатской области (20.08-23.12.1946) // ...Спр. 156. – 27 арк.
90. Отчет Закарпатского облплана о мероприятиях по развитию народного хозяйства Закарпатской области (16.06.1946) // ...Спр. 141. – 8 арк.
91. Справки Министерства земледелия УССР в ЦК КП(б)У о земельных отношениях на территории Закарпатской области до воссоединения с Украиной (7.09.1946) // ...Спр. 157. – 5 арк.
92. Информация о результатах хозяйственного 1946 года в колхозах Закарпатской области (2.06.1947) // ...Спр. 218. – 92 арк.
93. Справки инструкторов ЦК КП(б)У об организационно-хозяйственном состоянии колхозов, о земельных обществах и организации машинно-тракторных станций в западных областях УССР (январь-май 1946 г.) // ...Спр. 100. – 150 арк.
94. Отчет по выполнению решений Правительства об оказании помощи западным областям УССР в первом полугодии (январь-июнь 1946 г.) по восстановлению сельского хозяйства (30.08.1946) // ...Спр. 106. – 15 арк.
95. Справки о росте колхозов в Закарпатской области в первой половине 1949 г. // ...Оп. 80. – Спр. 805. – 374 арк.
96. Устав сельхозартели, организации новых колхозов. Организационное и хозяйственное укрепление колхозов. Указы (1.10-31.12.1949) // ...Спр. 807. – 275 арк.

97. Информации и докладные записки обкомов и райкомов КП(б)У по вопросу организационно-хозяйственного укрепления колхозов, ликвидации нарушений Устава сельхозартели (1.01-31.05.1950) // ...Спр. 874. – 316 арк.
98. Информации и справки обкомов КП(б)У и Министерства сельского хозяйства УССР по вопросу организационно-хозяйственного укрепления колхозов, и ликвидации нарушений Устава сельхозартели (27.05-20.08.1950) // ...Спр. 875. – 409 арк.
99. Справки о потребности подготовки на кратковременных курсах и семинарах при МТС недостающих механизаторских кадров для МТС Западных, Измаильской и Закарпатской областей (7.11.1949) // ...Спр. 801. – 78 арк.
100. Информации о переселении колхозников и единоличных крестьян в колхозы и совхозы южных областей Украинской ССР (август-октябрь 1949) // ...Спр. 806. – 75 арк.
101. Сведения о количестве хуторов и сел по областях Украинской ССР с разбивкой на группы по числу дворов на 1.09.1950 г. // ...Спр. 876. – 286 арк.
102. Годовые производственные отчеты западных областей за 1946 г. // ...Ф. 27. – Оп. 17. – Спр. 3404. – 98 арк.
103. Разовый отчет о распределении земли по угодьям и землепользователям на 1 ноября 1949 г. // ...Спр. 3672. – 46 арк.
104. Информации по Закарпатской области о ходе сельскохозяйственных работ за 1947 год // ...Спр. 6603. – 74 арк.
105. Список административных районов и районов деятельности МТС с указанием землеустроенности колхозов по Закарпатской области на 1 января 1951 г. // ...Спр. 3760. – 41 арк.
106. Докладные записки об организации и проведении экскурсий колхозников и крестьян-единоличников западных, Измаильской и Закарпатской областей в колхозы, совхозы и промышленные предприятия восточных областей УССР (ноябрь 1948) // ...Спр. 6613. – 153 арк.
107. Інформації про хід колективізації по Закарпатській області за 1948 р. // ...Спр. 6633. – 68 арк.
108. Інформації про хід колективізації по Закарпатській області за 1949 р. // ...Спр. 6673. – 152 арк.
109. Оперативные сведения о кадрах работников оргколхозных отделов, инструкторских групп облсельхозуправлений (январь-октябрь 1949) // ...Спр. 12395. – 27 арк.
110. Переписка по вопросам производственного планирования в колхозах (январь-октябрь 1949) // ...Спр. 12396. – 158 арк.
111. Материалы о выполнении передовиками сельского хозяйства социалистических обязательств (7.03-2.08.1950) // ...Спр. 12397. – 140 арк.
112. Данилець Ю., Міщанин В. Становище православної церкви в період Закарпатської України (листопад 1944 – січень 1946 р.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – 2011. – Вип. 27. – С. 182.
113. ЦДАВО. – Ф. 4648: Рада в справах релігії при Міністерстві у справах міграції і національностей України та її попередники (об'єднаний фонд).

114. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 1: Уповноважений Ради в справах руської православної церкви при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР (1944–1965 рр.).
115. ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 2: Уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР (1944–1965 рр.).
116. Циркулярные инструктивные письма Совета по делам русской православной церкви при Совете Народных Комиссаров СССР Уполномоченным Совета на местах за 1945 г. // ЦДАВО. – Ф. 1. – Оп.1. – Спр. 8. – Т.1. – 18 арк.
117. Циркулярные инструктивные письма Уполномоченного Совета по делам русской православной церкви при СНК УССР областным Уполномоченным за 1945 г. // ...7 арк.
118. Документы об изъятии помещений монастырей православной церкви: заключения, докладные записки, переписка за 1946 г. // ...Спр. 18. – 72 арк.
119. Циркулярные инструктивные письма Совета по делам русской православной церкви при Совете Министров СССР Уполномоченным Совета на местах за 1949 г. // ...Спр. 41. – 14 арк.
120. Циркулярные инструктивные письма ... за 1950 г. // ...Спр. 51. – 4 арк.
121. Сведение о наличии монастырей и списки монахов и монахинь по Украинской ССР за 1944 г. // ...Спр. 1. – 233 арк.
122. Списки действующих православных церквей и духовенства на территории Украинской ССР по состоянию на 1 ноября 1944 г. // ...Спр. 2. – Т. I. – 203 арк.
123. Списки действующих православных церквей и духовенства... // ...Спр. 3. – Т. II. – 233 арк.
124. Документы на снятие с регистрации религиозных обществ и закрытие молитвенных домов / решения исполкомов, местных Советов, заключение уполномоченных, выписки из протоколов, заседаний Совета по Винницкой, Ворошиловоградской, Волынской, Днепропетровской, Запорожской, Закарпатской, Измаильской и Киевской областей за 1948 г. Т. I. // ...Спр. 33. – Т. 1. – 358 арк.
125. Документы на снятие с регистрации религиозных обществ ... по Закарпатской, Измаильской, Киевской, Камянец-Подольской и Кировоградской областям. Т. III. 1949 г. // ...Спр. 44. – 260 арк.
126. Документы на снятие с регистрации религиозных обществ ... по Дрогобычской, Житомирской, Запорожской, Закарпатской и Измаильской областям. Т. III. 1950 г. // ...Спр. 55. – 279 арк.
127. Циркулярные-инструктивные письма Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР Уполномоченным Совета на местах за 1946 г. // ...Оп. 2. – Спр. 11. – 21 арк.
128. Циркулярные-инструктивные письма ... за 1947 г. // ...Спр. 26. – 21 арк.
129. Циркулярные-инструктивные письма ... за 1947 г. // ...Спр. 26. – 21 арк.
130. Докладные записки областных Уполномоченных Совета о религиозной обстановке, процессах и явлениях, происходящих в религиозных организациях по областям Украинской ССР за 1947 г. // ...Спр. 30. – 28 арк.
131. Информационные докладные записки и справки Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по Украинской ССР, представленные в высшие правительственные и

- партийные органы республики, о религиозной обстановке, о процессах и явлениях, происходящих в религиозных организациях за 1948 г. // ...Спр. 45. – 34 арк.
132. Переписка с Советом по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по вопросам снятия с регистрации религиозных обществ и закрытия молитвенных домов по областях Украинской ССР за 1946 г. // ...Спр. 11. – 86 арк.
133. Переписка ... за 1947 г. // ...Спр. 28. – 179 арк.
134. Переписка ... за 1948 г. Т. I // ...Спр. 43. – 193 арк.
135. Переписка ... за 1948 г. Т. II // ...Спр. 44. – 154 арк.
136. Переписка ... за 1948 г. Т. I // ...Спр. 49. – 205 арк.
137. Переписка ... за 1949 г. Т. II // ...Спр. 71. – 226 арк.
138. Документы на снятие с регистрации религиозных обществ и закрытия молитвенных домов: решения исполкомов, местных советов, заключение Уполномоченного Совета по областям Украинской ССР за 1950 г. Т. I // ...Спр. 89. – 135 арк.
139. Заявления и жалобы верующих об открытии церквей и молитвенных домов по областям Украинской ССР за 1949 г. // ...Спр. 75. – 146 арк.
140. Заявления и жалобы ... за 1950 г. // ...Спр. 94. – 63 арк.

РЕЗЮМЕ | SUMMARY

**СОВЕТИЗАЦИЯ
ЗАКАРПАТЬЯ 1944-1950 гг.
В ДОКУМЕНТАХ ЦЕНТРАЛЬНЫХ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ
АРХИВОВ УКРАИНЫ**

**SOVIETIZATION OF
TRANSCARPATHIA IN 1944-1950 IN
THE DOCUMENTS OF THE
CENTRAL STATE ARCHIVES OF
UKRAINE**

Василий Мищанин

Vasyl Mishchanyn

В статье проанализировано материалы фондов Центрального государственного архива общественных объединений Украины, Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины. Их документы существенно дополняют базу источников по исследованию советизации Закарпатья. Они вместе с архивными документами Государственного архива Закарпатской области дают возможность целостно воссоздать картину советизации края 1944–1950 гг.

Ключевые слова: советская власть, советизация, коммунистическая партия.

The article analyzes the material funds of the Central State Archive of Public Associations of Ukraine, the Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine. These documents essentially complementary base source for the study of the Sovietization of Transcarpathia. Together with archive documents of the State Archives of Transcarpathian region make it possible to re-create a holistic picture of the Sovietization of the region in 1944-1950.

Key words: the Soviet authorities, Sovietization, the Communist Party.

**СУЧАСНІ НІМЕЦЬКІ
ЗАЦІКАВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЮ ІСТОРІЄЮ
(НА ПРИКЛАДІ ІНСТИТУТУ
ДОСЛІДЖЕНЬ СХІДНОЇ
ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ
В РЕГЕНСБУРЗІ)**

Україністика має поважне представництво в Німеччині. Важливу роль відіграє Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи в Регенсбурзі. Про це свідчать його видання, лекції, конференції, дискусії, семінари. Позиція німецьких україністів щодо анексії Криму і війни на Донбасі істотно вплинула на настрої європейської спільноти.

Ключові слова: наукові видання, російська агресія, україністика.

Відомо, що саме в Німеччині вийшла одна з перших наукових праць з українського минулого. У другій половині XVIII ст. провідні вчені Європи на чолі з професором Університету Гьоттінгена Августом Людвіком фон Шльоцером (1735-1809) створили корпус всесвітньої історії – "Fortsetzung der Allgemeinen Welthistorie". Як том 48 у м. Галле 1796 р. побачила світ "Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken, wie auch der Königreiche Halitsch-Wladimir" ("Історія України й українського козацтва, а також Галицько-Волинського королівства", 810 стор.) австрійця Йогана Крістіана фон Енгеля (1770-1814).

Нині україністику викладають у 9 німецьких університетах, що спеціалізуються на славистиці (Бамберг, Бохум, Гьоттінген, Грайфсвальд, Ерланген-Нюрнберг, Лейпціг, Мюнстер, Мюнхен, Фрайбург). Німецька асоціація україністики (Die Deutsche Assoziation der Ukrainisten) має власний сайт www.ukrainistik.de й об'єднує поважну професуру (Франк Гольчевські, Гергард Зімон, Вальтер Кошмал та ін.). Голова асоціації професор Олександр Вьоль є президентом Європейського університету "Віадрина" у Франкфурті-на-Одері.

Цікаво, що за межами України міжнародні літні школи з україністики проводять два університети – Грайфсвальда (ФРН) і Гарварда (США). "Greifswalder Ukrainicum" є двотижневим. 10-22 серпня 2015 р. провели цю школу вже як 20-ту. Тему обрали вкрай злободенну "По той бік війни і миру: Конфлікт, міграції і громадянське суспільство в сучасній Україні". Зазвичай у Грайфсвальді з усього світу збирається від 40 до 80 зацікавлених україністикою, половина з яких молоді дослідники-аспіранти, а близько чверті є власне українцями. Мовами спілкування служать англійська, німецька й українська.

Якраз в Університеті міста Грайфсвальд, що на північному сході Німеччини, через скрутне становище дослідження про Україну ставали неможливими. Проте їх не тільки зберегли, а й відновили кафедру ук-

раїністики, ліквідовану двома десятиліттями раніше (1996) та приєднану до кафедри східно- і західнослов'янської філології. Протягом кількох місяців 2015 р. викладачі, студенти, науковці Німеччини домагалися збереження в Грайфсвальді україністики і під відповідною петицією зібрали тисячі підписів [7]. Міністерство закордонних справ ФРН виділило кошти на ставку професора – завідувача кафедри україністики.

В Європейському університеті "Віадріна" у Франкфурті-на-Одері протягом двох десятиліть – аж до виходу на пенсію у квітні 2013 р. працював професор історії Східної Європи Карл Шлегель, який народився 1948 р. у баварському селі Гаванген. Це один з найкращих у Німеччині знавців сталінізму і російської культури ХХ ст. Після російської анексії Криму він сприйняв Україну як абсолютно самостійну націєтворчу державу, відвідав навесні 2014 р. Донецьк, Маріуполь, Миколаїв, написав есе про українські міста для пересічних німців. На його думку, якби Україна протистояла Росії в Криму, то захоплення Донбасу могло б не бути [5; 6]. У Києві не готові були тоді до цього як у військовому плані, так у ментальному.

Рецензії на книжку К. Шлегеля надрукували провідні газети Німеччини. Його "Київське рішення" (2015) містить портрети найбільших міст України – Львів, Чернівці, Київ, Харків, Донецьк, написаних методом "вивчення історичних топографій" [35]. Він полягає у тому, аби читати міста і ландшафти, немов тексти, де події та епохи накладені шарами. Адже Україна являє собою спадок багатьох культур. Історія Одеси зовсім інша, ніж Львова, а минуле Харкова інше, ніж Києва. Склавши їх до купи, можна отримати уявлення про багатогранність країни.

Карл Шлегель навідався в Донецьк навесні 2014 р., коли почалися проросійські виступи. Відтак Донбас – промисловий регіон, який порівнюють із Рурською областю у Німеччині, був зруйнований, а понад два мільйони людей стали біженцями. Тому розділ про Донецьк історик назвав, використавши слово "урбіцид" – знищення колись квітучого міста. У минулому цей регіон уже неодноразово поставав із попелу. Міф про Донбас як промислове серце країни давно розбігається з реальністю через глибоку структурну кризу. Він не потрібен Росії, котра не готова інвестувати кошти у модернізацію. К. Шлегель вважає українсько-російський конфлікт найбільшим випробуванням для Європейського Союзу. Росія прагне його розколу через внутрішні протиріччя з приводу актуальних розбіжностей: вплив біженців тощо.

Принагідно зауважимо, що серед українців навзаєм спостерігається стійке зацікавлення німецькою проблематикою. Якщо мовити про вужчу професійну сферу, то найперше слід відзначити, що в Україні фахівці з минулого Німеччини гуртуються навколо наукових щорічників «Питання німецької історії = Fragen zur Deutschen Geschichte» і «Германістика в Україні = Germanistik in der Ukraine». Перший виходить у Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара почина-

ючи з 1973 р., а другий – у Київському національному лінгвістичному університеті від 2006 р. Судячи з найновіших публікацій у цих виданнях, в епіцентрі уваги українських науковців перебувають здобутки і доля німецької діаспори в Східній Європі, аспекти міжетнічної та міждержавної взаємодії між українцями і німцями, у т. ч. під час і після цивілізаційних катастроф – Першої та Другої світових воєн.

Примітно, що за українсько-німецькими відносинами й українською громадою ФРН пильно стежать російські вчені. Це засвідчує кандидатська дисертація Олени Косован, яка недавно захищена в Російському державному гуманітарному університеті в Москві. Адептів російської агресії в Україну вельми непокоїть "передача українському суспільству, особливо молоді, концептуально-ідеологічних антиросійських установок" з боку німецьких українців, починаючи з лютого 2014 р., часу "державного перевороту в Києві" [4, с. 262-263]. Річ у тім, що протягом трьох останніх десятиліть з України в Німеччину прямував значний еміграційний потік. Якщо у ФРН 1986 р. проживало близько 30 тис. етнічних українців, то 2012 р. – понад 123 тис. Українська громада є тут розвинутою соціальною системою, що тісно пов'язана з Україною та українцями світу, включає розгалужену мережу політичних, культурних, наукових, освітніх, релігійних, розважальних, комерційних, благодійних товариств і медіа. У Мюнхені від 1945 р. діє Український вільний університет (засновано 1921 р. у Відні), котрий належить до авторитетних центрів української світової діаспори і виконує іміджеві функції в житті німецьких українців. Це один із найстаріших приватних навчальних закладів Німеччини та єдиний у світі вищий навчальний заклад поза межами України з українською мовою навчання, до того ж, наділений правом надавати наукові ступені магістра, доктора, габілітованого доктора. Будучи учасником знакових міжнародних подій ХХ ст., українці Німеччини мають потенціал для виходу на світову арену в якості ключового партнера однієї зі сторін у геополітичних конфліктах ХХІ ст.

Сучасні німецькі зацікавлення українською історією немислимі без кропіткої щоденної діяльності низки наукових інституцій. Серед них важливу роль відіграє Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, або скорочено IOS), який засновано 1 січня 2012 р. Тоді врешті решт об'єдналися дві наукові установи, що вже з 2007 р. працювали під "одним дахом": Південно-Східний Інститут (Südost-Institut), який функціонував у Мюнхені з 1930 р., і діючий у Регенсбурзі з 1952 р. Інститут Східної Європи (Osteuropa-Institut). Керує установою й одночасно відділенням історії професор Ульф Бруннбауер (народився 1970 р. у верхньоавстрійському містечку Кірхдорф-на-Кремсі), член сенату Університету Регенсбурга, де й у 2015/2016 навчальному році вів семінар "Суперечки про минуле: Пам'ять про Другу світову війну в Східній Європі" та колоквиум "Історія та соціальна антропологія Південно-Східної та Східної Європи".

Річний бюджет інституту в 2012 р. склав понад 3 млн. євро, з яких 1,85 млн.євро – заробітна плата працівників, а це 28 ставок: 19 науковців, 3,5 бібліотекарів, 5,5 адміністративно-допоміжного персоналу. Інститут фінансується головним чином за рахунок бюджету федеральної землі Вільна держава Баварія через її міністерство освіти і культури, науки і мистецтва. Власне, представники виконавчої влади Баварії, міста Регенсбург, місцевого університету входять до Наглядової ради інституту. Нині її очолює президент Університету Регенсбурга професор Удо Гебел, відомий німецький літературознавець-американіст. А на чолі Наукової ради – професор-економіст Йозеф Брада з Арізонського державного університету (США), котрий з 2007 р. є консультантом міністерства фінансів Македонії.

Мовиться про один із найбільших позауніверситетських науково-дослідних інститутів Німеччини. Тут ведуться дослідження з історії та економіки, видаються журнал-щорічник "Südost-Forschungen" ("Південно-східні дослідження", обсягом близько семисот сторінок), журналі-квартальники "Die Jahrbücher für Geschichte Osteuropas" ("Щорічник історії Східної Європи", у кожному номері 160 сторінок), "Südosteuropa" ("Південно-Східна Європа", у номері 166 сторінок), "Economic Systems" ("Економічні системи", обсяг номера коливається від ста до двохсот сторінок), а також дві книжкові серії – "Південно-східноєвропейські праці" (друкована) і "DigiOst" (електронна), окремі збірники, дискусійні статті та брошури (серії "Робочі документи", "Релізи", "Питання політики"), щоквартальні 12-сторінкові інформаційні бюлетені.

У 2015 р. у приміщені інституту започатковані вечірні публічні "Регенсбурзькі лекції про Східну Європу" (тривають з 18.00 до 20.00). 9 червня слово "Війна, криза, реформи: Україна в стані постійного стресу" мав Андреас Умланд, науковий співробітник кафедри сучасної історії Центральної та Східної Європи Католицького університету Айхштетт-Інгольштадта, доцент кафедри політології Національного університету "Києво-Могилянська академія". У листопаді 2015 р. прочитано цикл лекцій "Революція і війна в Україні: історичні та сучасні аспекти": Мартін Ауст з Університет Базеля розкрив тему "Україна. Минуле і сьогодення держави і нації", Ульф Бруннбауер – "Війна Росії проти України і наслідки для Європи", Ксенія Гацкова і Максим Гацков – "Українська революція: політичне й економічне тло". До речі, соціолог Ксенія Гацкова (Урсуленко), випускниця Київського національного університету ім. Т. Шевченка, у літньому семестрі 2015 р. прочитала базовий курс "Соціальні та політичні перетворення в Україні" в Східнобаварській вищій технічній школі в Регенсбурзі. У 2013 р. вона захистила докторську дисертацію в Університеті Констанца, працює молодшим дослідником у відділенні економіки Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи.

Діє спеціалізована бібліотека і науково-дослідний портал. Інститут має власну програму наукових стажувань і тісно співпрацює з Універ-

ситетом Регенсбурга. У докторантурі навчаються двоє молодих дослідників – історик та економіст. Все поточне життя інституту активно й оперативно висвітлюється на офіційному сайті www.ios-regensburg.de, у соціальній мережі Facebook й власному ostBLOG. У вільному доступі детальні щорічні звіти про його діяльність [28; 29; 30].

У програмі досліджень інституту пріоритетними є три комплексні теми "Урядування між персоналізацією та формалізацією" (державна влада, війни, соціалістичні та постсоціалістичні трансформації), "Динаміка обмінів (міграція і торгівля)" і "Зміни трудових форм і відносин" (економічні та соціальні новації нового і новітнього часу).

Українська проблематика тут займає чільні позиції. З інститутом дуже тісно співпрацюють ряд "зовнішніх учених", зокрема історик Олег Турій з Українського католицького університету у Львові. Олег Турій та Катрін Бюкх, про яку мовиться далі, упорядкували наукове видання, що побачило світ 2015 р. як третій том книжкової серії "DigiOst" [34]. 19 авторів з України, Росії, Німеччини висвітлили релігійний плюралізм в Україні та його вплив на політичні перетворення протягом останньої чверті століття.

Серед 13 докторантів-істориків, які трудяться над своїми дисертаціями під науковим керівництвом професора У. Бруннбауера в Університеті Регенсбурга, двоє заглибилися в маловідомі сюжети історії України. Кетлін Бергер вивчає тему "Піонертабір "Артек". 1945–1989", а Розанна Дом – "Новий політичний порядок та його вплив на лояльність меншин: російське й українське населення в Молдові". Перша тема цікава вже тим фактом, що після перебудови і розширення табору 1957 і 1966 рр. тут щорічно відпочивали і спілкувалися близько 20 тис. дітей з понад півсотні країн світу, у т. ч. "капіталістичних". У другому дослідженні розглядається драматична зміна політичної еліти. Адже в радянській Молдавії українці та росіяни займали лідируючі позиції, а після розпаду СРСР їх потіснили орієнтовані на румунську національну традицію.

Чорнобильська катастрофа є предметом прискіпливого інтересу Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи в рамках німецько-французького наукового проекту "Екологічна історія СРСР та його держав-наступників, 1970-2000. Екологічна глобалізація та регіональна динаміка", що має чотирічний термін реалізації (2014-2017). Від інституту координує проект історик Мелані Арндт, перу якої належить монографія "Чорнобиль. Наслідки аварії на атомному реакторі для ФРН і НДР" (2011) [9]. Раніше М. Арндт керувала міжнародним проектом "Політика і суспільство після Чорнобиля. Білорусь, Україна, Росія, Литва і Німеччина в порівняльній та історичній перспективі (1986-2006)", що виконувався в Центрі сучасної історії в Потсдамі. Непослабний інтерес до причинно-наслідкових зв'язків стосовно аварії планетарного масштабу, що сталася на півночі України 26 квітня 1986 р., для німецьких істориків є цілком логічним. Адже ця катастрофа позначила в

уському світі межі технічного прогресу і можливостей держави, змінила громадянське суспільство, форсувала крах Радянського Союзу і соціалістичної системи.

Науковий співробітник інституту Світлана Сувейка втілює не менш цікавий проект "Установи періоду крайнощів: Місцева адміністрація в Бесарабії та Придністров'я (1939–1945)", що розрахований на три роки (травень 2015 – квітень 2017). Йдеться про повсякдення і тактику виживання державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування в межах сучасної Молдови і на півдні України під радянським і румунським пануванням.

Через російську агресію Україна перебувала у фокусі Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи в Регенсбурзі протягом всього 2014 р. Як відзначили його очільники – керуючий директор Ульф Бруннбауер і директор Юрген Єргер, "криза в Україні" стала несподіваною для світу [20]. На їх думку, президент Російської Федерації Володимир Путін відреагував на повалення вірного йому президента Віктора Януковича наприкінці лютого 2014 р. військовою агресією проти України. Російська армія без опізнавальних знаків захопила Крим і підготувала його анексію після т. зв. референдуму 16 березня 2014 р. Це не віщувало нічого доброго для майбутнього Росії, що після анексії Криму розіграла сепаратистську карту на сході України – Донбасі. Війна російських прибульців і місцевих сепаратистів проти українських сил безпеки забрала 6 тис. життів протягом вже перших кількох місяців. Сотні тисяч мешканців Донецької та Луганської областей покинули рідні домівки. Україна наблизилася до межі краху. Росія широко підтримала сепаратистський проект "Новоросія" зброєю, солдатами і пропагандою. Одна з цих збройних поставок (ракета "земля-повітря") ймовірно збила малайзійський лайнер МН17, в якому загинуло 298 осіб, зокрема 80 дітей. Примітивне мародерство і тиранія проросійської солдатні (pro-russischen Soldateska) на місці трагедії потрясло світ. Після цього ЄС і США посилювали санкції проти Росії, що разом із зниженням ціни на нафту призвели до структурних дефіцитів російської економіки і глибокої рецесії всієї країни. Зовнішньополітично Росія ізольована як ніколи з часу закінчення "холодної війни". Міжнародні друзі президента Путіна – прибічники автократії, фашистів і правих екстремістів. Антиєвропейська риторика Путіна наклалася на посилення репресій в Росії, щоби відволікти увагу від усвідомлення загроз модернізації країни і збагачення "друзів президента". Поки що рейтинги Путіна високі незалежно обмінного курсу рубля та економічної ситуації. Ось така точка зору професорів У. Бруннбауера та Ю. Єргера.

Відзначені події в Україні та політика Путіна скоригували діяльність інституту в 2014 р. у напрямку поширення конкретно-історичних знань серед академічної та пересічної громадськості. Друге і третє числа журналу "Südosteuropa" за 2014 р. висвітлили проблему "Перспективи Пів-

денно-Східної Європи під час української кризи". Загалом семеро вчених Доріан Яно, Мурат Енсой, Світлана Сувейка, Біяна Ванковська, Філіп Ейдус, Віргіліу Бірладяну, Юліен Данеро Іглесіас простежили у шести країнах (Косово, Македонія, Молдова, Румунія, Сербія, Туреччина) громадську думку і політичні відгуки щодо російської агресії в Україні: анексії Криму і війни на Донбасі [10; 21; 27; 31; 33; 37; 41].

Задля оперативного ознайомлення наукової спільноти і громадськості з розробками актуальної проблематики інститут як "документи для обговорення" оприлюднює "Policy Issues" ("Питання політики") в електронному і паперовому форматах. Це випуски важливих статей. У 2014 р. дві з них присвячено Україні [23; 40]. У березневому випуску "Питань політики" дослідники Мануела Трошке і Флоріан Віттманн у порівняльному аспекті простежили вплив металургійних магнатів на різні сфери життя держави і суспільства. Ксенія Гацкова у червневому випуску зацікавила постановкою питанням про те, чи зростання релігійності впливає на демократизацію держави і суспільства. У листопаді 2015 р. Ксенія Гацкова і Максим Гацков, скориставшись матеріалами соціологічних досліджень, виокремили чинник політичної культури у реформуванні сучасної України, тобто позиції громадян щодо створення нового демократичного режиму і демократизації суспільства після Євромайдану (2013-2014) [24].

Одночасно відбулася низка заходів здебільшого у співпраці з Вищою школою студій Східної та Південно-Східної Європи (Graduiertenschule für Ost- und Südosteuropastudien), що є спільною установою університетів Регенсбурга і Мюнхена, в якій докторанти виконують свої дисертації. 14-15 лютого 2014 р. в інституті провели конференцію "Політичні мобілізації у Центрально-Східній та Південно-Східній Європі", головували Ульф Бруннбауер і Петер Гаслінгер, директор Інституту Гердера для історичних досліджень Центрально-Східної Європи в Марбурзі. Дослідник Крістофер Річард Джіллі з Університету Гамбурга виступив з повідомленням "Отаманство і соціал-демократія: активність українських селян під час повстань навесні та влітку 1919 р.". Самраз доповідач у своєму університеті виконував науковий проект "Дикі Поля у вогні: українська отаманщина під час російських громадянських воєн 1917-1922 рр.". Йому належить серйозне монографічне дослідження "Зміна віх" в українській еміграції. Внесок в історію радянофільства 1920-х рр." (2009) [25]. Йдеться про Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, Євгена Петрушевича, колишніх діячів УНР і ЗУНР тощо.

Через місяць, 19 березня, тут пройшла панельна дискусія "Україна між війною і миром". Модерував Томас Муггентгалер з "Баварського радіо" в Регенсбурзі. Промовляли дослідники Максим Гацков, Вільфрід Ілге, Вальтер Кошмал, Мануела Трошке. Основними темами обговорення стала експансіоністська політика Росії, в якій оточення президента Путіна шукала спасіння від наростаючих економічних проблем. Ішлося

про труднощі України через призму ефективності політичної еліти, подолання корупції, соціальної напруженості, економічних реформ. Позитивним прикладом просування досягнень України у Німеччині може слугувати і той факт, що професор-славист Університету Регенсбурга Вальтер Кошмал представив свою нову книгу "Тарас Шевченка: забутий поет-ікона" [32]. Це наукове зібрання отримало позитивний розголос у медіа, зокрема розлогий репортаж помістила "Mittelbayerischen Zeitung" [36].

4 червня в інституті у рамках "Регенсбурзьких лекцій про Східну Європу" виступила Керштин Сусанна Йобст з Інституту східноєвропейської історії Віденського університету. Її лекція називалася "Як Крим "російським" був... Про стратегію присвоєння колоніального придбання". Критично розглянуто аргументи, котрими нинішнє керівництво Росії виправдовувало незаконну анексію Криму. Згадано надумані претензії Російської імперії на півострів останньої чверті XVIII ст., коли місцеве населення в основному складалася з кримських татар.

5 червня в інституті відбувся другий Віденсько-Регенсбурзький семінар докторантів на тему "Соціальні зміни у Східній та Південно-Східній Європі XIX–XX ст.". Його організували й провели професор Ульф Бруннбауер і професор східноєвропейської історії Віденського університету Філіп Тер, співупорядник видання "Лабораторія транснаціональної історії: Україна й найновіша українська історіографія" (2009), де вміщено його статтю "Транснаціональна парадигма історіографії та її потенціал для історії України" [8]. На семінарі заслухали два українознавчі повідомлення молодих учених з Відня Кетлін Бегер "Молодіжний туризм в Криму з 1945 р." і Маттіаса Кальтенбруннера "Локальне розселення і державний режим міграції перехідного періоду: Західноукраїнське село після Другої світової війни".

18 червня лекцію "Суверенітет і самовизначення під час кризи в Україні: чи важливе міжнародне право?" прочитав викладач публічного і міжнародного права Університету Регенсбурга Роберт Уерпман-Віттзакк.

1 липня в рамках "семінарів по вівторках" на відділенні економіки інституту науковий співробітник Ксеня Гацкова мала лекцію "Релігійність і політичні орієнтації: на прикладі України і Росії".

23 липня запрошений учений з Харківського національного університету ім. В. Каразіна Володимир Куліков виступив з лекцією "Між невтручанням і соціально орієнтованим підприємництвом: іноземні промисловці та корпоративна соціальна відповідальність у дорадянському Донбасі".

4 листопада доцент кафедри соціології Національного університету "Києво-Могилянська академія" Світлана Хутка озвучила лекцію "Майдан протесту. Активні втручання і радикальні зрушення суспільної підтримки орієнтації на ЄС проти орієнтації Російської Федерації в Україні". Лектор представила поточні результати опитування учасників Євро-

майдану, який здійснив Київський міжнародний інститут соціології. Вона порівняла соціально-демографічні дані протестувальників (стать, вік, освіта, професійний статус тощо) з відповідними характеристиками всього населення. Okремо йшлося про динаміку громадської думки в Україні щодо підтримки інтеграції в ЄС, ставлення до Росії та НАТО.

Протягом тижня, 17-22 листопада, в інституті за підтримки Фонду "Пам'ять, відповідальність і майбутнє" Ксенія Гацкова і Світлана Хутка провели семінар "Політична культура в Україні: Зміна цінностей після Євромайдану?". У ході групових обговорень поточних подій в Україні 6 німецьких і 5 українських студентів ознайомили з методами вивчення політичних змін, громадянського суспільства, демократії, тобто поєднали теорію та практику з галузевий соціології, економіки, політології, історії. Студенти здобували професійну кваліфікацію, відточуючи власну аналітичну компетентність й експертну думку.

18 листопада науковий співробітник інституту, економіст Міріам Фрей зосередила увагу присутніх на проблемі "Оцінка впливу податку на викиди вуглецю на економіку України".

25 листопада Джанфранко Тамбуреллі (Інститут міжнародних правових досліджень Національної дослідницької ради Італії в Римі) запропонував лекцію "Угода про асоціацію між Україною та ЄС: правові та політичні аспекти". Ця угода підписана 27 червня 2014 р., проте її економічна частина (поглиблена і всеохопна зона вільної торгівлі) стала чинною з 1 січня 2016 р. Лектор наголосив, що в угоді нема "підводних каменів" для економічних відносин з Росією, проте в ній чітко йдеться про територіальну цілісність України.

Як запрошений учений Д. Тамбуреллі окремо представив свій науковий проект "ЄС і українська криза: правові та політичні аспекти" [38]. Він зауважив, що хоча Росія була найбільшим сусідом ЄС і третім найбільшим торговим партнером, проте ще "до нинішньої кризи" Брюссель суворо критикував Москву за утиски демократії та відстоював власну концепцію регіональної безпеки. Статус України як пріоритетного партнера ЄС Росія вважала посяганням на свою "сферу впливу". Інноваційна Угода про асоціацію фактично визначила новий тип інтеграції без членства, тобто є важливою віхою в історії міжнародних відносин у цілому. У перспективі італійський учений припустив два варіанти: тристоронні механізми співпраці ЄС, України, Росії або повноправне членство України в ЄС.

27 листопада з лекцією "Дике поле на сході України: новий початок чи заморожений конфлікт?" виступив філолог – випускник Київського національного університету ім. Т. Шевченка Олександр Забірко, який працює науковим співробітником Університету Мюнстера. Він навів паралелі між початком війни в колишній Югославії та в Україні 2014 р. Один з лідерів "сепаратистів", російський розвідник Ігор Стрелков (справжнє прізвище – Гіркин) воював на сербському боці в Боснії понад 20 років

тому. Саме з Росії на український схід прийшли фахівці з насильства. Однак у результаті російської агресії зріс український патріотизм, а українська ідентичність втратила ексклюзивні етнічні корені, стала громадянською. З огляду на катастрофічну гуманітарну ситуацію, широко-масштабні руйнування в уже економічно депресивному регіоні О. Забірко не передбачав "замороженого конфлікту". Повний проілюстрований текст його лекції виставлено на блозі інституту [44].

Такий щільний графік у діяльності цього інституту 2014 р. цілком закономірний та логічно узгоджується з суспільними запитами. Російська агресія в Україні, або ж «українська криза», спонукала німецьку еліту до дискусії. Так, 5 грудня 2014 р. 63 відомих німецьких діячів зі сфери політики, економіки і культури, зокрема экс-президент Роман Герцог та экс-канцлер Гергард Шрьодер, у німецькому тижневику «Die Zeit» (виходить у Гамбурзі накладом понад 0,5 млн. прим.) опублікували відкритий лист під назвою «Знову війна в Європі? Не від нашого імені!», в якому згадано незаконну анексію Криму В. Путіним, але міститься умиротворюючий заклик до федерального уряду не витіснити Росію з Європи [43]. На це блискавично відрегували 142 фахівці з вивчення Східної Європи, котрі в тому ж виданні опублікували розлоге й аргументоване звернення про те, що Москва виступає в ролі агресора щодо України: анексувала Крим і веде гібридну війну на Донбасі. Вони закликали реалізовувати східноєвропейську політику ФРН, виходячи з реалій: «Територіальна цілісність України, Грузії і Молдови не має стати жертвою обачності німецької (та австрійської) політики щодо Росії... В ім'я наших дітей і онуків необхідно зберегти чинність Будапештського меморандуму – важливу опору всесвітнього режиму непоширення ядерної зброї» [22]. Серед учених, які підписалися під цими словами, чи не всі відомі україністи німецькомовного світу, що тісно пов'язані з університетами і науково-дослідними установами. Назвемо лише кілька постатей, що згадані нами раніше: Карл Шльогель, Мартін Ауст, Ульф Бруннбауер, Юрген Єргер, Катрін Бьокх.

Саме така виважена, але непохитна наукова і громадянська позиція посприяла світоглядному перелому в настроях політичної верхівки і пересічної спільноти в німецьковній Європі. Цей перелом потребував певного часу. Його індикатором слугувала подія, що відбулася роком пізніше. 15 грудня 2015 р. центральний канал німецького телебачення ZDF випустив документальний фільм "Людина влади Путін. Противник чи партнер Європи?" тривалістю 44 хв [45]. Ідеться про те, як підконтрольні медіа сприяють його популярності у Росії, а також про російські грошові вливання в радикалів у країнах Європи, російських солдатів і техніку на Сході України тощо. Так поступово розвіювалися ілюзії, навіяні пропагандистською машиною імперської Москви.

У сучасній Німеччині бачимо плеяду кваліфікованих і плодовитих істориків, які приємно дивують щоразу більш вагомими здобутками на

ниві україністики. Звернемо погляд на маститого професіонала. Катрін Бьокх (Katrin Bockh) вивчала історію Східної та Південної Європи, славістику і південнослов'янські мови в Університеті Регенсбурга та Університеті Людвіга-Максиміліана в Мюнхені. В останньому вона 1991 р. закінчила магістратуру, 1995 р. отримала докторський ступінь, а 2004 р. кваліфікована (габілітована) як професор історії Східної та Південно-Східної Європи. В Інституті Східної Європи в Мюнхені, а з 2007 р. в Регенсбурзі К. Бьокх працювала спочатку редактором "Щорічника історії Східної Європи", з 2008 р. донині є науковим співробітником. До кола її наукових інтересів належать етнічні конфлікти, державно-церковні відносини, тоталітарні трансформації. Вона входить до "Pontificio Comitato di Scienze Storiche" ("Папського комітету з історичних наук") у Ватикані та до редакційної колегії хорватського видання "Časopis za suvremenu povijest" ("Журнал новітньої історії"), що виходить у Загребі.

Науково-педагогічна діяльність Катрін Бьокх пов'язана з двома баварськими університетами – Людвіга–Максиміліана в Мюнхені та у Пассау. У Мюнхені вона вела навчальні семінари "Balkanslavische Landeskunde" протягом зимових семестрів чотирьох навчальних років (1996-2000), "Тексти про сталінізм у Радянському Союзі" (літній семестр 2003), "Сталінський терор у СРСР" (зимовий 2003/2004), "Релігія як чинник політики у Східній Європі" (зимовий 2013/2014).

Протягом десяти навчальних років, починаючи з літнього семестру 2005-го, К. Бьокх в Університеті Людвіга–Максиміліана послідовно читала лекційні курси "Південно-Східна і Центрально-Східна Європа. 1918-1939", "Радянська система і соціалістичне суспільство: Центрально-Східна і Південно-Східна Європа. 1945-1991", "Історія України" (літній семестр 2006), "Південно-Східна Європа в середньовіччі. Державотворення і культура XII-XV ст.", "Історія Сербії з найдавніших часів донині", "Політична історія держав Центрально-Східної та Південно-Східної Європи. 1918-1939", "Історія СРСР. Політика і культура", "Сучасна історія України. Політика і економіка" (зимові семестри 2010/2011, 2015/2016), "Південно-Східна Європа в середньовіччі. Народи, державотворення і культура XII–XV ст.", "Основи російської історії".

Починаючи з літнього семестру 2009, в Університеті Пассау К. Бьокх викладала лекційні курси "Історія СРСР. Політика і культура", "Сучасна історія України. Політика і економіка" (літній 2010), "Південно-Східна Європа в середньовіччі. Народи, державотворення і культура XII-XV ст.", "Основи російської історії".

Катрін Бьокх неодноразово відвідувала Україну з науковою метою. Була співорганізатором міжнародної конференції "Релігійний плюралізм як фактор політики в Україні", що відбулася 3-5 жовтня 2013 р. у Львові під егідою Українського католицького університету й Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи. Вона доповідала на

тему "Релігії та установи в Україні перехідного періоду. Державний комітет у справах релігій та його попередники". Того ж року побачила світ її стаття поважного обсягу про православ'я в контексті демократичних перетворень в Україні [16]. Загалом у неї понад два десятки наукових публікацій з новітньої історії України.

К. Бьокх підготувала й оприлюднила ґрунтовні монографії за результатами докторської та габілітаційної дисертацій – "Від Балканських воєн до Першої світової війни. Політика малих держав й етнічне самовизначення на Балканах" (вийшла в Мюнхені 1996 р. як том 97 серії "Südosteuropäische Arbeiten") та "Сталінізм в Україні: Реконструкція радянської системи після Другої світової війни" (Вісбаден, 2007) [11; 12]. Небавом вона написала книжку "Сербія. Чорногорія. Минуле і сьогодення" (Регенсбург, 2009) [13]. У співавторстві з професором Східної та Південно-Східної Європи Університету Регенсбурга Еккегардом Фьолклом (1940-2006) Катрін Бьокх випустила монографію "Україна. Від Червоної до Помаранчевої революції", що побачила світ німецької та італійською мовами у 2007 і 2009 рр. [14; 15]. Примітимо, що 1996 р. Е. Фьолкл одне з своїх монографічних досліджень присвятив південній Україні часів румунської окупації [42].

Українською мовою вийшли дві наукові статті К. Бьокх – у Києві та Львові 2012 р. – в "Українському історичному журналі" (її прізвище перекладено як Бек, що не зовсім правильно) та в збірнику із церковної історії "Ковчег" [1; 2]. У цих публікаціях ідеться про Україну доби пізнього сталінізму – суспільні перетворення і політичні репресії першого повоєнного десятиліття. Стаття в "Українському історичному журналі" є стислим викладом габілітаційної дисертації, підготовленої на матеріалах архівосховищ Києва, Одеси, Львова, Харкова. Показано зміни в партійних і суспільних інструментах регулювання рерадянзації післявоєнної України. Якщо висока посада в УРСР 1930-х рр. була «катапультиним кріслом», то після Другої світової війни часто ставала початком кар'єри у союзному масштабі. У наступні чотири десятиліття в Радянському Союзі домінувало «покоління Брежнєва». Це про народжених на рубежі ХХ ст., що пережили передвоєнні чистки, війну, Й. Сталіна і залишалися на посадах, насамперед у військово-промисловому комплексі. Інертність цієї верхівки призвела до «застою». На думку К. Бьокх, очищення суспільства від «антирадянських елементів» передбачало й етнічно зумовлене насилля – проти національних меншин уздовж нових кордонів із метою запобігти можливим ускладненням у важливому західному регіоні УРСР. Після ліквідації українського національного підпілля громадяни постійно перебували під тиском пропаґанди – «державної реклами». Для Західної України розробили спеціальну програму коренізації, друкували газети переважно українською мовою. Інструментом трудової мобілізації органи влади вирішували долі сотень тисяч людей, яких відправляли у віддалені райони. Цей процес мав озна-

ки рабства і забезпечував повне підпорядкування людини тоталітарній владі.

У тому, що українська проблематика займає чільне місце в творчому доробку Катрін Бьокх свідчить і те, що вона протягом одного року – 2014-го – тричі виступила з тематичними доповіддями на міжнародних наукових форумах у Німеччині та поза її межами. 25 квітня на 11-й конференції Міжнародної асоціації релігійних студій Східної та Центральної Європи ("International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association") у м. Каунас, Литва, К. Бьокх висвітлила проблему "Репресії – контроль – емансипація: Релігійна і конфесійна різноманітність під кутом зору державних установ в Україні". 20 листопада на семінарі "Homo sovieticus" і "радянський народ": концепції радянського суспільства в теорії та практиці", котрий проводив Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи в Регенсбурзі, вона висловилася на тему "Політична культура в Україні: Зміна цінностей після Євромайдану?". 29 листопада у Фрайзінгу (земля Баварія, ФРН), рідному місті папи Бенедикта XVI, "Німецьке товариство з вивчення Східної Європи" ("Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde") провело міжнародну конференцію "Церкви в українській кризі". К. Бьокх мала виступ "Нема кризи церков і релігійних організацій в Україні 2014".

Загалом 2014 р. виявився для Катрін Бьокх плідним саме через призму її зацікавлень новітніми сюжетами української історії. Вона стала співупорядником книги "Громадянство й участь. Громадянські, політичні та соціальні права в Східній Європі" (Мюнхен, 2014), де показала репатріацію українських підневільних робітників у післявоєнний СРСР [17]. У журналі "Ost–West. Europäische Perspektiven", який щоквартально видається в баварському місті Фрайзінг, К. Бьокх розмістила статтю "Україна 2000-х: Революції без кінця" [18]. До речі, цей випуск журналу повністю присвячено скуппульозному аналізу поточних подій в Україні, починаючи з Євромайдану. Зокрема, дослідник Стефен Галлінг з Берліна простежив у "перевороті в Україні" роль олігархів Ріната Ахметова, Ігоря Коломойського, Петра Порошенка, котрі раніше сприяли політичному плюралізму. На думку автора, щоби захистити свої активи, вони зацікавлені в стабільності та територіальній цілісності країни [26].

Щонайважливіше співробітники інституту активно виступали у засобах масової інформації, руйнуючи міфи російської пропаганди щодо української проблематики – про Євромайдан, державний переворот і прихід до влади в Києві нацистів. Це дохідливо пояснили Ульф Бруннбауер і Ксенія Гацкова 17 березня 2014 р. в австрійському щоденнику «Der Standard» (тираж 70 тис. прим., читачів майже 400 тис., виходить у Відні) [19]. Мануела Трошке у регіональній баварській газеті «Mittelbayerischen Zeitung» (тираж 110 тис. прим., читачів близько 400 тис., виходить у Регенсбурзі) 27 лютого того ж року переконувала, що доведена до краю клептократичним режимом В. Януковича Україна потре-

бує негайної санації та модернізації з участю ЄС [39]. Таких прикладів можна навести чимало. І вони зіграли свою роль.

Німеччина зосередилась на стримуванні російської агресії на Сході України, запобіганні дестабілізаційним і дезінтеграційним процесам в Україні, її консолідації через реформи, євроінтеграцію. Канцлер А. Меркель зробила багато на критично важливих напрямках: у самій Німеччині, ЄС, на рівні трансатлантичної єдності та відносин президент–прем'єр в Україні. Якщо у березні 2014 р. лише 38% німців підтримали санкції щодо Росії, то через рік – уже 65%. Натомість 24% громадян України віднесли ФРН до трійки стратегічних союзників своєї держави – після США (39,1%) і Польщі (34,2%) [3].

* * *

Українці та україністика мають у Німеччині тривалу інтелектуальну традицію (понад два століття) і поважне представництво. В Україні на-взаєм спостерігається стійке зацікавлення німецькою проблематикою. Після російської агресії німецькомовний світ сприйняв Україну як цілком дієздатну державу. Німецькі вчені у засобах масової інформації підважили антиукраїнські міфи російської пропаганди. У зацікавленнях українською історією важливу роль відіграє Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи в Регенсбурзі. Про це свідчать його наукові видання, "Регенсбурзькі лекції про Східну Європу", конференції, дискусії, семінари. Наукова і громадянська позиція німецьких україністів щодо анексії Криму і війни на Донбасі істотно вплинула на настрої європейської спільноти у позитивному для майбутнього України руслі.

ДЖЕРЕЛА

1. Бек К. Відновлення сталінської системи в повоєнній УРСР // Український історичний журнал [Київ]. – 2012. – № 4. – С. 127-139.
2. Бьох К. "Цілком нормально, згідно з засадами свободи сумління, гарантованими сталінською конституцією". Гоніння на релігію в Галичині у сталінський період (1944-1953) // Ковчег [Львів]. – 2012. – Ч. 6. – С. 305-429.
3. Гетьманчук А., Солодкий С. Аудит зовнішньої політики. Україна та Німеччина... // Європейська правда. – euointegration.com.ua. – 2016. – 9 лютого.
4. Косован Е. Украинская эмиграция в Германии (XIX – начало XXI вв.): Дисс. ... канд. ист. наук: Спец. 07.00.03 – всеобщая история / Российский государственный гуманитарный университет. – Москва, 2015. – 297 с. http://history.org.ua/LiberUA/KosUkrEmigr_2015/KosUkrEmigr_2015.pdf.
5. Німецький історик: Донбас – не кінцева мета Путіна // Deutsche Welle (українською). – www.dw.com/uk. – 2015. – 1 вересня.
6. Німецький історик: Мене вразило, як викрали Донецьк // Deutsche Welle. – 2015. – 14 жовтня.
7. Тейзе Є. МЗС Німеччини виділило гроші на вивчення української мови й культури // Deutsche Welle. – 2015. – 3 листопада.

8. A Laboratory of Transnational History: Ukraine and Recent Ukrainian Historiography / Ed. G. Kasianov, Ph. Ther. – Budapest: Central European University Press, 2009. – 318 p.
9. Arndt M. Tschernobyl. Auswirkungen des Reaktorunfalls auf die Bundesrepublik und die DDR. – Erfurt – Berlin, 2011. – 152 S.
10. Bîrlădeanu V. The Annexation of Crimea and the Secessionist War in Eastern Ukraine: A View from the Republic of Moldova // Südosteuropa. – 2014. – № 3. – S. 363-372.
11. Boeckh K. Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan. – München, 1996. – 418 S.
12. Boeckh K. Stalinismus in der Ukraine: Die Rekonstruktion des sowjetischen Systems nach dem Zweiten Weltkrieg. – Wiesbaden, 2007. – 605 S.
13. Boeckh K. Serbien. Montenegro. Geschichte und Gegenwart. – Regensburg, 2009. – 256 S.
14. Boeckh K., Völkl E. Ukraine. Von der Roten zur Orangenen Revolution. – Regensburg, 2007. – 295 S.
15. Boeckh K., Völkl E. Ucraina. Dalla rivoluzione rossa alla rivoluzione arancione. – Triest, 2009. – 344 s.
16. Boeckh K. Orthodoxie und demokratische Transformation in der Ukraine // Religiöse Akteure in Demokratisierungsprozessen / Hg. Ju. Leininger. – Wiesbaden, 2013. – S. 105-148.
17. Boeckh K. Staatsbürgerschaft und Repatriierung. Die Rückführung ukrainischer Zwangsarbeiter und -arbeiterinnen nach dem Zweiten Weltkrieg in der Sowjetunion // Staatsbürgerschaft und Teilhabe. Bürgerliche, politische und soziale Rechte im östlichen Europa / Hrsg. K. Boeckh u. a. – München, 2014. – S. 249-268.
18. Boeckh K. Die Ukraine 2000plus: Revolutionen ohne Ende? // Ost–West. Europäische Perspektiven. – 2014. – № 4. – S. 242-252.
19. Brunnbauer U., Gatskova K. Die ukrainische Diversität // Der Standard. – 2014. – 17 März.
20. Brunnbauer U., Jerger J. Editorial // Jahresbericht 2014. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. – Regensburg, 2015. – S. 5-9.
21. Ejodus F. Beyond National Interests: Identity Conflict and Serbia's Neutrality toward the Crisis in Ukraine // Südosteuropa. – 2014. – № 3. – S. 348-362.
22. Friedenssicherung statt Expansionsbelohnung // Die Zeit. – 2014. – 11 Dezember.
23. Gatskova K. Can increasing religiosity foster democratization in Ukraine? // Policy Issues. – № 3. June 2014. – 6 p.
24. Gatskova K., Gatskov M. Political culture in Ukraine // Policy Issues. – № 9. November 2015. – 6 p.
25. Gilley Ch. The "Change of Signposts" in the Ukrainian Emigration. A Contribution to the History of Sovietophilism in the 1920s. – Stuttgart, 2009. – 468 p.
26. Halling S. Die Rolle der Oligarchen und der Umbruch in der Ukraine // Ost–West. Europäische Perspektiven. – 2014. – № 4. – S. 253-262.
27. Iglesias J. D. Ukraine, Romania and Romanians in Ukraine // Südosteuropa. – 2014. – № 3. – S. 373-384.

28. Jahresbericht 2012. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. – Regensburg, 2013. – 76 S.
29. Jahresbericht 2013. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. – Regensburg, 2014. – 122 S.
30. Jahresbericht 2014. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. – Regensburg, 2015. – 196 S.
31. Jano D. Kosovo's Reaction to and Usage of the Ukrainian Crisis // Südosteuropa. – 2014. – № 2. – S. 238-249.
32. Koschmal W. Taras Ševčenko: Die vergessene Dichter-Ikone. – München – Berlin, 2014. – 267 S.
33. Önsoy M. Caught on the Horns of a Diplomatic Dilemma: the Ukrainian Crisis and Turkey's Response // Südosteuropa. – 2014. – № 2. – S. 250-264.
34. Religiöse Pluralität als Faktor des Politischen in der Ukraine / Hrsg. K. Boeckh, O. Turij. – München – Berlin – Leipzig – Washington: Biblion Media, 2015. – 475 S.
35. Schögel K. Entscheidung in Kiew. Ukrainische Lektionen. – München: Hanser, 2015. – 342 S.
36. Strasser Ch. Eine Perspektive für die Ukraine // Mittelbayerischen Zeitung. – 2014. – 20 März.
37. Suveica S. Crisis in Ukraine: A Quest for Moldovan Territorial Integrity // Südosteuropa. – 2014. – № 2. – S. 208-220.
38. Tamburelli G. The EU and the Ukrainian Crisis – Legal and Political Aspects // Jahresbericht 2014. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. – Regensburg, 2015. – S. 84-85.
39. Troschke M. Ukrajina heißt «Am Rande» // Mittelbayerischen Zeitung. – 2014. – 27 Februar.
40. Troschke M., Wittmann F. Inside Oligarchs versus Outside India: Technical (non) progress and environmental effects in Post-Soviet Steel // Policy Issues. – № 1. March 2014. – 6 p.
41. Vankovska B. The Echo of the Ukrainian Crisis in Macedonia // Südosteuropa. – 2014. – № 2. – S. 221-237.
42. Völkl E. Transnistrien und Odessa (1941–1944). – Regensburg, 1996. – 123 S.
43. «Wieder Krieg in Europa? Nicht in unserem Namen!» // Die Zeit. – 2014. – 5 Dezember.
44. Zabirko O. Das wilde Feld der Ostukraine. Neubeginn oder frozen conflict? Das wilde Feld der Ostukraine. Neubeginn oder frozen conflict? // ostblog.hypotheses.org. – 2014. – 12 Dezember.
45. ZDFzeit: Machtmensch Putin. Gegner oder Partner Europas? // www.zdf.de. – 2015. – 15 December.

РЕЗЮМЕ | SUMMARY

**ИНТЕРЕС
К УКРАИНСКОЙ ИСТОРИИ
В СОВРЕМЕННОЙ ГЕРМАНИИ
(НА ПРИМЕРЕ ИНСТИТУТА
ИССЛЕДОВАНИЙ ВОСТОЧНОЙ
И ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ
В РЕГЕНСБУРГЕ)**

Роман Официнский

После российской агрессии немецкоязычный мир воспринял Украину как вполне дееспособное государство. Особый интерес к украинской истории проявляет Институт исследований Восточной и Юго-Восточной Европы в Регенсбурге. Об этом свидетельствуют его издания, лекции, конференции, дискуссии, семинары. Научная и гражданская позиция немецких украинистов по аннексии Крыма и войне в Донбассе существенно повлияла на настроения европейского сообщества.

Ключевые слова: научные издания, российская агрессия, украинистика.

**CONTEMPORARY
GERMAN INTEREST ON UKRAINIAN
HISTORY (ON EXAMPLE OF
THE INSTITUTE FOR EAST
AND SOUTHEAST EUROPEAN
STUDIES IN REGENSBURG)**

Roman Ofitsynsky

After the Russian aggression German-speaking world perceived Ukraine as quite a functioning state. In the interest on the Ukrainian history the Institute for East and Southeast European Studies in Regensburg plays an important role. This is proved by its editions, lectures, conferences, discussions and seminars. Scientific and civil position of German specialists in Ukrainian studies on annexation of Crimea and war in Donbas greatly influenced the mood of the European Community.

Key words: scientific editions, Russian aggression, Ukrainian studies.

**МАТЕРІАЛИ ВИДАНЬ
ГУБЕРНСЬКИХ СТАТИСТИЧНИХ
КОМІТЕТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З
ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТНО-
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ (1850–1917 рр.)**

Проаналізовано інформаційний потенціал видань губернських статистичних комітетів 1850-1917 рр. для дослідження історії розвитку кредитно-фінансової системи України.

Ключові слова: статистика, губернський статистичний комітет.

Помітне місце у системі джерел із вивчення історії розвитку кредитно-банківської системи України 1850-1917 рр. займають видання губернських статистичних комітетів, які виступають часом основним джерелом інформації стосовно окремої кредитної або банківської установи. Слід сказати, що дані матеріали серед найбільш важливих джерел вказують у своїх дисертаційних дослідженнях О. Краснікова [1], М. Казьмирчук [2]. Отже, метою статті є аналіз інформаційного потенціалу видань губернських статистичних комітетів при висвітленні діяльності кредитно-банківських установ України 1850–1917 рр.

20 грудня 1834 р. імператором біло затверджено «Правила для Статистичного Відділення при Раді Міністерства Внутрішніх Справ і статистичного комітету в Губерніях» і таким чином покладено початок існуванню інституту губернських статистичних комітетів. Засновувалися вони під головуванням цивільних губернаторів, чинним керівником і основним діячем комітету виступав секретар. У 1855 р. губернські статистичні комітети віднесено до перших інстанцій. 26 грудня 1860 р. було затверджено «Положення про Губернські статистичні комітети». Перед комітетами були поставлені задачі збору і первинної обробки статистичних даних, що стосувалися різноманітних сторін адміністративного та суспільного життя в губернії: «Годъ отъ году статистика дѣлается предметомъ всѣй большей и большей заботливости правительства. Недостатокъ вѣрныхъ официальныхъ данныхъ, при рѣшеніи постоянно возникающихъ вопросовъ какъ въ дѣлѣ государственной администраціи, такъ и сферѣ промышленной дѣятельности края, ощутилеленъ для правительствъ и общества. Предложенныя Центральнымъ Статистическимъ Комитетомъ къ ежегодному изданію Статистическія таблицы Россійской Имперіи даже при болѣе обширной программѣ, само собою не можуть заключать въ себе подробныхъ свѣдѣній о губерніямъ, въ которыхъ на каждомъ шагу нуждаются мѣстныя власти и жители. Въ слѣдствіи чего, Кіевскій Губернскій Статистическій Комитетъ вмѣняеть себе въ непременную обязанность распространение хранящихся въ немъ данныхъ, ежегодномъ изданіемъ» [3, с. 3].

До 1870-х рр. процес збору даних було покладено на співробітників місцевої поліції. Однак, функціонування подібної схеми збору та оброб-

ки не було досконалим, що підтверджують слова секретаря Київського губернського статистичного комітету Ф. Діновського: «...полиція – почти единственный органъ ея до того обременены многоразличнымъ трудом по всѣмъ частямъ администраціи что, отчетливое, добросовѣстное исполненіе требованій комитета дѣлается для них невозможнымъ; источники свѣдѣній или совершенно забыты, или въ самомъ неудовлетворительномъ состояніи; способы собиранія свѣдѣній, при всей ненадежности ихъ устраняють всякую возможность контроля; сроки отчетности коротки» [4]. Після VI Всеросійського археологічного з'їзду у 1886 р. було запроваджено практику спеціальних інструкцій зі списком питань, власноруч складених анкет і програм за якими члени статистичних комітетів вели збір даних. Статистичні роботи комітетів продовжувалися до 1918 р., коли за декретом РНК № 67 від 15 вересня вони були ліквідовані.

Власне у 1850-1860-ті рр. губернські статистичні комітети починають готувати і видавати «Пам'ятну книжку губернії». Це видання не було оригінальною ідеєю комітетів, дозвіл на їх випуск і офіційна підтримка надходили від міністерства внутрішніх справ. «Пам'ятні книжки» не були єдиним виданням співробітників губернської статистики. Статистичні видання комітетів представляли собою серії публікацій «Пам'ятні книжки губерній», «Адрес-календарі губерній» (дуже часто вони поєднувалися в одне ціле «Пам'ятна книжна та Адрес-календар губернії»), значно рідше використовувалися назви «Справочные книги губернии», «Материалы для географии и статистики», «Сборник карт губернии», «Сборник сведений о губернии» або «Личный состав правительственных и общественных учреждений и Алфавитный список населенных мест губернии». Іноді назви видань у окремих губерніях трансформувалися так, виходив «Харківський календар» та «Календар Чернігівської губернії».

Усі вищезазначені видання комітету поєднувала схожа структура, яка найбільш часто складалася з рубрик: «Російський Імператорський дім та Головне Управління Росії»; «Календар»; «Довідковий відділ»; «Статистичний відділ»; «Історично-етнографічний (або топографічний) відділ»; «Адрес-календар». З 1890-х рр. у виданнях починають друкувати оголошення, які містилися на початку та наприкінці книжки. Іноді до основного видання додавався додаток, наприклад у Харкові друкували «Харьковский сборник: литературное и научное приложение» [5].

Інформація щодо кредитно-банківської сфери містилася у трьох рубриках «Довідковий відділ», «Статистичний відділ», «Адрес-календар» та у вміщених оголошеннях. Особливістю видань комітету як історичного джерела є велика різноманітність представлених у ній матеріалів. Тому інформацію, яка становить науковий інтерес для даної розвідки, залежно від змісту можна умовно поділити за тематикою. Загалом було проаналізовано 111 видань (див. табл. 1):

**Публікації видань губернських статистичних комітетів
за тематичним спрямуванням (1856-1917 рр.)**

	Роки	Списки установ	Списки півробітників	Аналітичні огляди	Нормативно- правові акти	Оголошення	Звіти, відомості та баланси	Посібники
1.	1856-1859	2	1					
2.	1860-1869		2				1	
3.	1870-1879	15	8					
4.	1880-1889	4	13	5	10		2	
5.	1890-1899	9	17	9	3	4		
6.	1900-1909	10	26	11	3	41	61	
7.	1910-1917	77	31	6	8	46		3
	Разом	117	98	31	24	91	64	3

У своїй діяльності із висвітлення кредитно-банківської сфери статистика губернських комітетів пройшла декілька етапів, відповідно до них змінюється і інформативність статистичних видань, щодо відображення функціонування кредитно-банківських установ. Перші довідники включали в себе перелік банків та інших кредитних установ та поіменні списки співробітників установ кредитно-банківської сфери. Дана інформація містилася у двох розділах: перший – «Учреждения. Министерства Финансов», де вказувалися працівники відділень і контор державних банків: Комерційного, Дворянського земельного, Селянського земельного; та другий – «Адрес-календар», де інформацію необхідно виокремлювати по кожному населеному пункту. І якщо у 1857 р. згадується лише штат працівників контори державного Комерційного банку [6, с. 343], то за даними рубрики «Адрес-календар» книжок початку ХХ ст. можна відновити мережу діючих банківських і кредитних установ губернії (див. табл. 2).

Разом з тим містечка Городок, Сальниця, Ямпіль, згідно із даними Статистичного комітету, зовсім не мали на 1911 р. подібних установ [7, с. 140-218].

Доволі часто подаючи детальні списки співробітників найбільших кредитно-банківських установ губернії, дрібні повітові організації співробітники комітетів просто перелічували. При цьому застосовувався принцип поділу на сільські банки, ощадні каси, кредитні товариства. Водночас, завжди вказувалася адреса закладу, іноді зазначалася дата початку роботи установи або дата затвердження її уставу.

Таблиця 2

Мережа банківських та кредитних установ Подільської губернії за даними «Памятной книжки Подольской губернии» 1911 р. [7]

	Міста	Банки та їх відділення	Банкірські контори	Т-ва взаємного кредиту	Ощадні і ощадно-позичкові каси	Ломбарди
1.	Кам'янець-Подільськ	2	5	2	9	1
2.	Балта	1	2	1	2	
3.	Криве Озеро				1	
4.	Брацлав	1		1		
5.	Тульчин	1	1	1	1	
6.	Немирів			1		
7.	Вінниця	2			1	2
8.	Жмеринка	1		1	3	
9.	Гайсин	2		1	1	
10.	Теплик				1	
11.	Летичев				2	
12.	Литин			1	2	
13.	Хмельник			2	1	
14.	Могилів-Подільський	1	3	4	3	
15.	Бар			1	1	
16.	Ольгопіль				1	
17.	Бершадь	2	1	1	1	
18.	Чечельник				1	
19.	Проскурів	3	2	1	1	
20.	Нова Ушиця			1	2	
21.	Стара Ушиця			1	1	
22.	Дунаївці			1	1	
	Разом	16	14	21	36	3

У 1864 р. у виданні Харківського комітету вперше було надруковано «Вѣдомостѣ объ оборотахъ Харьковской Конторы Государственного Банка, 16 Декабря 1861 г. по 16 Декабря 1862 г.» [8, С. 191-192]. Необхідно зазначити, що практично увесь обсяг публікацій фінансової звітності банків та кредитних установ міститься у «Пам'ятних книжках» Харківської губернії (див. табл. 3).

З 1880-х рр. змінюється направленість висвітлення кредитно-банківської сфери, відтепер подаються не лише довідкові матеріали та фі-

нансова звітність, а й з'являються публікації аналітичного характеру та нормативно-правового змісту: циркуляри, розпорядження, інструкції, витяги з правил тощо. У подальшому тематика публікацій розширюється за рахунок друку аналітичних оглядів стану кредитно-банківської сфери губерній, посібників та рекомендацій.

Таблиця 3

Кількість публікацій губернських статистичних комітетів за губерніями (1856-1917 рр.)

	Губернія	Списки установ	Списки співробітників	Аналітичні огляди	Нормативно-правові акти	Звіти та баланси	Оголошення	Посібники, рекомендації
1	Волинська		15(57)	3			11	
2	Катеринославська	98	17(270)	5			2	
3	Київська	13	9(59)	3	6		54	2
4	Подільська		3(3)	1	10		1	
5	Полтавська		4(35)				1	
6	Таврійська		10 (448)	5				
7	Харківська	3	23(255)	89		14	18	1
8	Херсонська		10(133)		2		4	
9	Чернігівська	3	11(165)	10	3			
	Разом	117	98					

Необхідно зазначити, що до аналізу було залучено 21 видання Бессарабського губернського статистичного комітету, однак викладені там матеріали не згадують жодної української кредитно-банківської установи, а відображають переважно діяльність різних кредитно-банківських установ м. Кишинєва.

Більша частина аналітичних оглядів стосується роботи Селянського поземельного банку, наприклад «Памятная книжка Подольской губернии за 1911 год» зверталася до роботи банку у 1909 р.: «В отчетном 1909 году, при содействии мѣстнаго отдела крестьянскаго поземельного банка, крестьяне Подольской губернии приобрѣли 12,083,4 десятины земли; по сравненіи съ предшествующимъ годомъ больше на 1,719,07 десятинь. При этомъ совершенно было 327 сдѣлок, въ коихъ участвовало 5989 домохозяевъ. Выдано банком 327 ссудъ, на сумму 2,437,975 руб.; остальную часть покупной цѣны – 755,482,00 руб. крестьяне доложили изъ собственныхъ средствъ» [9, с. 127]. Далі огляд містить детальний аналіз даних по кожному повіту стосовно питань

придбання селянами землі за напрямками: по-перше, скільки домогосподарств повіту купувало землю; по-друге, кількість придбаної ними землі, із зазначенням суми винесеної самостійно селянами та суми позики, яку вони отримали від банку (див. табл. 4) [9, с. 128].

Таблиця 4

**Операції Подільського відділення
Селянського поземельного банку за 1909 р.
за даними «Памятной книжки Подольской губернии» 1911 р.**

	Повіт	Кількість домогосподарств, що придбали землю	Кількість угод	Ціна, придбаної селянами землі	Розмір отриманої позики	Сума грошей, доплатеної селянами самостійно
1.	Кам'янецький	1.400	63	613.783.78	461.745	152.038.78
2.	Балтський	204	6	285.518	220.500	65.018
3.	Брацлавський	133	2	42.000	30.200	11.800
4.	Вінницький	1.834	16	710.672.15	555.200	155.472.15
5.	Гайсинський	24	1	8.804.38	5.750	3.054.38
6.	Летичівський	280	11	120.854.94	81.900	38.950.94
7.	Литинський	244	12	155.389.75	128.050	32.339.75
8.	Могілевський	1.662	1	51.057.5	35.200	15.837.50
9.	Ольгопольський	-	-	-	-	-
10.	Проскуровський	889	20	640.445.91	490.650	149.795.91
11.	Ушицький	343	20	170.264.40	117.260	53.004.40
12.	Ямпольський	476	175	394.666.28	316.520	78.146.28
	Разом	5.989	327	3.193.457.03	2.437.975	755.482.09

Отже, губернські статистичні комітети пройшли довгий шлях розвитку від простих установ для збору та концентрування відомчої інформації до структури наукових товариств з видавничою функцією. Зміни у підходах до роботи комітетів знайшли відображення у поданні інформації стосовно кредитно-банківської мережі, так поступово поряд з публікацією статистичних матеріалів з'являються результати та висновки їхнього опрацювання та узагальнення. Разом з тим, найбільш цінною для дослідження залишається саме статистична інформація, яка дозволяє прослідкувати щорічний розвиток мережі кредитно-банківських установ губерній від великих міст до невеликих селищ.

ДЖЕРЕЛА

1. Краснікова О. Фінанси та кредит у сільському господарстві Лівобережної України епохи вільного підприємництва (1861–1917 рр.): Автореф. дис. ... к.е.н.: Спец. 08.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 17 с.
2. Казьмирчук М. Соціальна діяльність ломбардів під російської України (1886–1917 рр.): Автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
3. Сборникъ статистическихъ свѣдѣній о Кіевской губерніи за 1859 годъ (съ адресъ календарем лицъ служащихъ въ губерніи на 1861 годъ) – К.: Тип. губерн. управления, 1861. – С. 3.
4. Памятная книжка Киевской губернии с приложением адрес-календаря губернии на 1864 год. – К.: Губ. стат. ком., 1864.
5. Харьковский календарь на... [1862–1917] год. – Харьков: Губ. стат. ком., 1862–1917.
6. Памятная книжка Киевской губернии / Н. Чернышев. – К.: Губерн. тип., 1857. – 376 с.
7. Гульдман В. Подольская губерния. Опыт геогр. и стат. описания. – Каменец-Подольский, 1889. – 510 с.
8. Памятная книжка Харьковской губернии на 1864 год. – Харьков: Губ. стат. ком., 1864. – С. 191-192.
9. Памятная книжка Подольской губернии / Сост. В. Филимонов. – Каменець-Подольск: Губерн. стат. ком., 1911. – С. 127.

РЕЗЮМЕ | SUMMARY

МАТЕРИАЛЫ ИЗДАНИЙ ГУБЕРНСКИХ СТАТИСТИЧЕСКИХ КОМИТЕТОВ КАК ИСТОЧНИК ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНО- БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ (1850-1917 рр.)

Наталия Радченко

Проанализирован информационный потенциал изданий губернских статистических комитетов 1850-1917 гг. для исследования истории развития кредитно-финансовой системы Украины.

Ключевые слова: статистика, губернский статистический комитет.

PUBLICATIONS OF PROVINCE STATISTIC COMMITTEE AS A SOURCE IN THE HISTORY OF THE CREDIT AND BANKING SYSTEM OF UKRAINE (1850-1917 years)

Nataliya Radchenko

Potential information of the publications of province statistic committee as a source in the history of the credit and banking system of Ukraine (1850-1917 years).

Key words: Statistic, Province Statistic Committee.

У статті розглядається руйнування фундаментальних засад міжнародних відносин. Напад на Україну є однією з ланок у агресивній політиці російського уряду, який прагне взяти реванш за поразку в "холодній війні". Світові інститути безпеки, особливо ООН та ОБСЄ, продемонстрували свою нездатність своєчасно вносити відповідні рішення, щоб протидіяти військовій агресії. Події навколо України також показали відсутність ефективного реагування з боку Європейського Союзу. Політичне та військове співробітництво з НАТО є життєво важливим для України, проте Альянс також неспроможний на адекватні результативні дії. Російські маріонетки, терористичні «ДНР» і «ЛНР» відкрито відкидають існуючі міжнародні стандарти. Лише консолідований Захід разом з Україною потенційно спроможний зупинити російську агресію.

СПРОБИ РУЙНАЦІЇ РОСІЄЮ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА РЕАКЦІЯ ЗАХОДУ

***Ключові слова:** принципи міжнародного публічного права, ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО, російська агресія, терористичні ДНР та ЛНР*

Напад на Україну є однією з ланок агресивної політики керівництва РФ, яке прагне взяти реванш за поразку в «холодній війні» та відновити імперію на пострадянському просторі. Небажання РФ керуватися загальноприйнятими цивілізованими правилами та нормами поведінки держави у сучасному світі свідчить про її наміри повернутися до такої моделі світового порядку, де панує право сили, визнається право могутньої держави втручатися у внутрішні справи слабкішої, де замість економічних стимулів діють шантаж і погрози. Росія з її ядерним потенціалом та енергетичними можливостями перетворилася на суттєву загрозу демократичним цінностям сучасного світу. Міжнародні механізми, створені для підтримки миру і стабільності у світі, виявилися неготовими до такого розвитку подій.

Питання студіювання сучасного стану міжнародних відносин зв'язку з сучасною російською агресією мають неабияке наукове і практичне

значення. Наукові розвідки в цій царині поки є доволі нечисельними. Зокрема, можна відилити праці О. Глушкова, О. Задорожнього, А. Киридон, І. Лоссовського, О. Палія, Ю. Радковця, К. Скоркіна, Ю. Темірова, С. Шергіна [1].

Метою статті є розгляд руйнації Росією засад міжнародних відносин в контексті нападу на Україну та реакції на це західних інституцій. Досягнення цієї мети відбувалося шляхом вирішення наступних завдань: з'ясування змісту міжнародно-правової бази зруйнованої Росією 2014 р.; дослідження нездатності провідних інститутів безпеки, особливо ООН та ОБСЄ адекватно реагувати на російські агресивні виклики; визначення відсутності ефективного реагування з боку Європейського Союзу та НАТО на дії РФ.

Реалізація визначених мети та завдань здійснювалася на основі використання міжнародних і національних правових актів та матеріалів медій.

В березні 2014 р. були порушені принаймні 9 з 10 основних принципів міжнародного публічного права (зокрема, всі принципи *jus cogens*). Зокрема, принципи суверенної рівності держав, незастосування сили та загрози силою, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності (недоторканості) держав, мирного вирішення міжнародних суперечок, невтручання у внутрішні справи, загальної поваги прав людини, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Більшість цих принципів зафіксовані у численних міжнародних правових актах: Статуті ООН [2], Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. [3], Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. [4] та інших учасником яких була і є Російська Федерація.

У 1994 р. Україна, Росія, США і Велика Британія в Будапешті підписали Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Франція та Китай приєдналися до цього Договору в вигляді публічних заяв). Сторони взяли на себе зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України. У пункті 2 меморандуму було вказано: «Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності України, і ніяка їхня зброя ніколи не використовуватимуться проти України...» [5]. У разі, якщо Україна стає жертвою агресії, країни-підписанти цього меморандуму зобов'язані вимагати негайних дій Ради Безпеки ООН з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Росія дезавувала Будапештський Меморандум про гарантії безпеки, незалежності, суверенітету та існуючих кордонів у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Росія порушила взяті на себе зобов'язання щодо цього меморандуму.

Порушення Російською Федерацією міжнародних угод, норм і принципів міжнародного права і факт агресії надали Україні право призупинити виконання своїх зобов'язань за будь-якими двосторонніми угодами. Росія фактично дезавувала Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією і Україною, відповідно до якого сторони взяли на себе зобов'язання поважати територіальну цілісність один одного. Між Україною і Росією в 1997 р. було укладено угоду про статус і умови перебування Чорноморського флоту на території нашої країни. В рамках цієї угоди вихід російських військових за межі дислокації був втручанням у внутрішні справи України [6].

При цьому потрібно розуміти, що дезавування Росією важливих Договорів між Україною і Росією не привело поки до офіційної їхньої денонсації як Україною, так і Росією. Точно так же оголошення Росії Україною-агресором Верховною Радою України не призвело до денонсації нею, як мінімум, Договору про дружбу України і Росії. Втім, це всього лише дипломатична пауза на тлі війни між двома країнами.

Після окупації Криму контрольовані, керовані і фінансовані спецслужбами Російської Федерації збройні формування проголосили створення "Донецької народної республіки" і "Луганської народної республіки" [7]. Фактично йдеться збройний конфлікт міжнародного характеру – війна, в якій безпосередню і активну участь бере РФ – військами, найманцями, поставками озброєнь, техніки, боєприпасів. Створення і функціонування т.з. «ДНР» і «ЛНР» є продуктом виключно спецслужб Російської Федерації. Як у будь-якій війні відбуваються військові злочини. За які доведеться відповідати, насамперед, державі агресору і її громадянам та найманцям. Так само і колаборантам, які співпрацюють з державою-агресором з різних причин.

Провідні безпекові інституції, передусім ООН та ОБСЄ, продемонстрували свою неспроможність своєчасно ухвалювати адекватні рішення для протидії воєнній агресії, обмежуючись лише виявленням стурбованості, занепокоєння та закликами припинити агресію. Події довкола України засвідчили також недостатню ефективність політики Європейського Союзу на східноєвропейському напрямі. ЄС не зміг попередити та пом'якшити ризики для Європи, попри ознаки агресивного характеру російської зовнішньої політики протягом тривалого часу. Політика «залучення» РФ, або її умиротворення, що базувалася на загальній позиції ставлення до неї як до передбачуваного і надійного партнера, зазнала поразки. Факти свідчать про посилення небезпеки масштабного збройного зіткнення, насамперед на Європейському континенті. Так, ще у 2007 р. РФ вийшла з Договору про звичайні збройні сили в Європі, чим усунула контроль за переміщеннями своїх збройних сил і зняла всі флангові обмеження. Це створило сприятливі умови для проведення РФ повномасштабних військових навчань на Кавказі, перегрупування значних сил і вторгнення у Грузію 2008 р. Схожий сценарій було реалі-

зовано і в Україні 2014 р. Користуючись відсутністю відповідальності в межах згаданого Договору, РФ нині вживає заходів щодо розміщення в АР Крим потужного військового угруповання й носіїв ядерної зброї. Нарощуючи власний військовий потенціал, РФ стимулює нову гонку озброєнь і таким чином збільшує ризики збройних конфліктів у Європі. Україну не може не турбувати те, що воєнна доктрина РФ передбачає використання ядерної зброї навіть в умовах звичайного збройного конфлікту або коли виникатиме загроза інтересам її громадян на території інших країн. Загроза ядерного шантажу стає дедалі очевиднішою з огляду на небезпечні висловлювання російських політиків і журналістів у ситуації конфронтації РФ із Заходом. РФ стверджує, що нові загрози, які виникають по периметру її південних кордонів, вимагають модернізації її ядерного арсеналу. У глобальному вимірі викликає занепокоєння нарощування Росією військової присутності в Арктиці, що мотивується необхідністю захисту російських інтересів в умовах інтенсивного освоєння природних надр у цьому регіоні та арктичних морських шляхів. У глобалізованому світі доступ до ядерної зброї можуть отримати не тільки країни, що мають необхідний для цього технологічний потенціал, а й значно ширше коло держав за рахунок придбання ядерних технологій та засобів. Не виключене оволодіння небезпечною зброєю і міжнародними терористичними організаціями.

На підвищення рівня ризиків у міжнародному безпековому середовищі впродовж останнього десятиріччя інтенсивно впливає міжнародний тероризм, який стає гнучкішим, змінює свої засоби дії та форми існування. На зміну віртуальним терористичним мережам приходять квазідержавні формування, такі як т.зв. «ДНР» і «ЛНР» на сході України, угруповання «Ісламська держава» на території Іраку та Сирії, що контролюють певні території, на яких фактично панує право сили. Їхня тактика полягає в жорстокому насильстві, захопленні територій, намаганні перекроїти кордони держав, залякуванні та вбивствах мирного населення, якими терористи прикриваються під час ведення бойових дій, встановленні контролю за ресурсами тощо. Терористичні квазідержави, з одного боку, прагнуть набути ознак легітимності, а з іншого – демонстративно відкидають існуючі міжнародні норми. Ситуація набуває ще більш небезпечних масштабів, коли таке утворення отримує зовнішню підтримку з боку впливової світової держави, такої як РФ, що переслідує власні геополітичні цілі, а як постійний член РБ ООН має можливість блокувати зусилля міжнародної спільноти, спрямовані на протидію загрози тероризму.

«Гарантії безпеки», надані Україні відповідно до Будапештського меморандуму 1994 р., мережа стратегічного партнерства зі світовими потугами, в т.ч. з РФ, яку роками вибудовувала українська влада, не стали ефективним запобіжником проти агресивних дій з боку Росії. Намагання держав – гарантів за Будапештським меморандумом (США й

Великої Британії) звернутися до Ради Безпеки ООН, застосувавши міжнародний механізм, передбачений п. 4 цього документа, виявилися марними в результаті вето РФ, яка володіє цим правом як постійний член Ради Безпеки ООН. Позитивний для нашої держави підсумок розгляду питання української кризи на засіданні Генеральної асамблеї ООН 27 березня 2014 р. (світ ста голосами проти одинадцяти відмовився визнавати приєднання Криму до РФ) стало підтвердженням справедливості позиції України [8]. Однак прямих наслідків для Росії ухвалення цього документа не мало через рекомендаційний характер резолюцій Генеральної асамблеї. Загалом у 2014–2015 рр. питання українсько-російської кризи неодноразово ставилося на розгляд Ради Безпеки ООН, було підготовлено кілька доповідей ООН щодо України. Однак справедливого покарання за порушення засадничих статей Статуту ООН, дво- та багатосторонньої договірно-правової бази, базових принципів міжнародної безпеки для Російської Федерації так і не настало. Актуальним завданням зовнішньої політики України залишається підтримка зусиль міжнародної спільноти, спрямованих на давно назрілу реформу інститутів, які мають забезпечувати міжнародну безпеку. Це стосується передусім обмеження можливості держав – постійних членів Ради Безпеки ООН застосовувати право вето у випадках розв'язання ними воєнної агресії проти інших держав, а також підозри щодо їх причетності до тяжких міжнародних злочинів (геноцид, злочини проти людяності), сприяння тероризму та сепаратизму в інших державах тощо. Об'єктивна нездатність через принцип одноголосності постійних членів РБ ухвалення Резолюції Ради Безпеки ООН стосовно агресії РФ проти України стала головним фактором через який заперечують саму агресію. Агресія залишається актом агресії за основними кваліфікаційними ознаками Резолюції ООН 1974 р. [9]. і визначенням що в ній міститься, однак юридичні наслідки не можуть настати оскільки сам агресор є постійним членом РБ і блокує ухвалення рішення; очевидно, що для жертви агресії агресія не перестає бути агресією попри неухвалення Резолюції РБ і, так само, для інших членів. Під час 69-ої сесії Генасамблеї ООН Україна черговий раз засвідчила готовність до обговорення всіх прогресивних концепцій реформування Ради Безпеки ООН. Україна виступає за розширення членського складу РБ ООН, збільшення кількості як постійних, так і непостійних її членів. Окрема позиція, яку Україна має намір обстоювати в Раді Безпеки ООН, – гарантії безпеки для держав, які відмовилися від своїх ядерних арсеналів [10].

Спільна позиція США та ЄС стосовно запровадження санкцій проти Росії після анексії Криму хоча і стала певним чинником стримування агресора, проте не гарантувала припинення подальших недружніх дій з боку РФ через всебічну підтримку терористичних угруповань на території України – т.зв. «ДНР» і «ЛНР», збільшення військової присутності на кордонах, встановлення штучних перешкод у зовнішній торгівлі й енер-

гетичній сфері, здійснення агресивної інформаційної антиукраїнської політики тощо. Малоефективним, запізнілим і поки що неспроможним істотно вплинути на ситуацію стало втручання регіональних структур безпеки, передусім Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Як член ОБСЄ Росія повною мірою використала чинний у цій організації принцип ухвалення рішення на підставі консенсусу, за згоди всіх держав-учасниць, для гальмування ефективного включення ОБСЄ у врегулювання кризи в україно-російських відносинах. Крім того, залучення ОБСЄ до моніторингу реалізації Мінських домовленостей не виправдало покладених на неї очікувань. Нині результати роботи місії цієї організації виглядають більш ніж скромними через фактичне ігнорування проросійськими бойовиками її присутності в зоні конфлікту.

Співробітництво України з ЄС у сфері оборони не може повністю задовольнити безпекові потреби нашої держави. Європейський Союз, сконцентований на засобах «м'якої сили», нині не готовий діяти у ситуації застосування Росією засобів «жорсткої сили». Оборонний складник зовнішньої політики ЄС і наявний потенціал не передбачають можливостей конкретних дій у подібних ситуаціях. Однак ЄС може виявити ефективність у боротьбі з нетрадиційними регіональними загрозами, на які спирається тактика Росії у регіоні. Йдеться насамперед про сфери енергетичної та економічної безпеки (включно з фінансовою). Наразі ЄС реалізує це у вигляді санкцій.

Північноатлантичний договір передбачає надання колективних гарантій безпеки лише країнам-членам НАТО [11], тому можливості Альянсу щодо підтримки України є обмеженими. Протидія деструктивним діям Росії значною мірою стримуються невизначеністю України щодо системи світової і регіональної безпеки. Відносини партнерства з НАТО, так само як і асоціація з ЄС, принципово не вирішують проблеми ефективного протистояння новітнім загрозам. Україна співпрацює з цими організаціями, але не отримує гарантій власної безпеки. Відносини України з НАТО будуються на основі Хартії про особливе партнерство 1997 р., Плану дій Україна – НАТО 2002 р. та річних національних програм Україна – НАТО, які разом надають інструментарій співробітництва, максимально можливий для країн, які не є членами Альянсу. Питання про членство України в НАТО перебуває в епіцентрі суспільної дискусії. Стабільне зростання в Україні громадської підтримки приєднання до НАТО та формування консенсусу провідних українських політичних сил із цього питання свідчать про усвідомлення українським суспільством необхідності такого кроку. Політична та військова співпраця з НАТО, особливо в кризових умовах, є для України життєво необхідною. Спрямованість НАТО на захист своїх кордонів у Східній Європі створює для України надзвичайно важливий шанс для приєднання до діяльності Альянсу. Результати останнього саміту НАТО в вересні 2014 р. (Нью-порт, Велика Британія) відкрили для України широкі перспективи для

поглиблення співпраці з НАТО з використанням майже всіх можливостей, передбачених для країн-партнерів у межах існуючих форматів відносин [12]. У контексті російської агресії значно зростає роль НАТО на Європейському континенті, що в умовах необхідності протистояння «жорстким» загрозам перетворюється на основну ланку системи європейської безпеки.

Сучасний підхід Кремля полягає в пошуку системних слабких місць і ахілесових п'ят панівної ліберальної концепції глобалізації. Росія користується перевагами ідеї свободи слова й інформації для того, щоб спотворити їх, підмінити інформацію - дезінформацією, зловживаючи ідеєю «істина завжди відносна» аж до межі цілковитого «нехтування фактами». Утім, обробляючи міжнародні інформаційні поля, кремлівські політтехнологи працюють на родючому ґрунті. Захід має власну кризу ідей «істини» й «реальності», тоді як на інституційному рівні місце журналістики чимраз активніше займає PR. Тому слід не забувати про принципові цінносні відмінності Росії і решти Європи. Саме війна створила ситуацію, за якої розходження в цінностях між сторонами війни не може більше ігноруватися. Більше того, саме у відмінності цінностей – причини протистояння. Саме відмінність цінностей виступає відповіддю на питання – за що воює Росія і за що воює Україна.

Консолідований (наскільки це можливо!) Захід разом з Україною має домогтися припинення збройної агресії проти України і виведення Росією збройних формувань з території України; відведення збройних сил Росії від кордонів України і припинення загроз; повернення окупованих і анексованих територій; відшкодування Україні всіх збитків, причиною яких став акт російської агресії; залучення до відповідальності всіх, хто причетний до воєнних злочинів і злочинів проти людяності на території України. Безсумнівно, що такі умови можуть виглядати фантастичним, проте іншого шляху для відновлення справедливого миру важко запропонувати. Бо лише їхнє виконання надасть можливість говорити про відновлення нормальних цивілізованих відносин з Росією.

Отже, підтримка України цивілізованим світом у війні з Росією дуже важлива. Для цивілізованого світу важлива чіткість і відповідність юридичних характеристик того що відбувається (війна, агресія, анексія, відповідальність агресора, санкції, найманці, колаборанти, іноземні окупаційні війська). Якщо не давати таких кваліфікацій, то інформаційний простір своїми підступними визначеннями забиває агресор («громадянський конфлікт», «громадянська війна», «повстанці», «особливі права регіонів»). В результаті небажання надати чіткі визначення і правові характеристики подіям вже майже два роки ситуація ускладнюється як для України, так і її союзників.

ДЖЕРЕЛА

1. Глушков О. Україна: конфліктогенні фактори в умовах сучасного світового порядку // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 54. – С. 294-303; Задорожній О. АТО проти терористів проти мирного населення. – Режим доступу: <http://eramedia.com.ua/article/201225/>; Киридон А., Троян С. Грузія 2008 – Україна 2014: запаралелення російських стратегем // Зовнішні справи. – 2015. – № 3; Лоссовський І. Зовнішньополітична стратегія Путіна як нова докторина обмеженого суверенітету. – <http://uaforeignaffairs.com.ua/ekspertna-dumka/view/article/>; Палій О. Весь світ у шоку від брехні Путіна, а Янукович закінчить, як Іуда. – <http://glavred.info/politika/291842.html>; Радковець Ю. «Гібридна політика» сучасної Росії як стратегія реалізації її національної геополітики // Бінтел. Журнал геополітичної аналітики. – 2015. Спецвипуск. – С. 4-11; Скоркін К. Міт Новоросії: край реакційних утопій // Критика. – Р. XVIII. – Ч. 9-10; Теміров Ю. Зрозуміти Донбас – зберегти Україну або пастки позаісторичного мислення // Безпекою огляд ЦДАКР «Виклики і Ризики». – 2014. – № 10; Хоменський П. Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі // Зовнішні справи. – 2015. – № 10; Шергін С. Україна, США і ЄС: дипломатичний транзит доби глобалізації // Зовнішні справи. – 2015. – № 2.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. б/м, б/р.
3. Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
4. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. – http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
5. Меморандум про гарантії безпеки. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158.
6. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006; Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_076.
7. Заява Верховної Ради України. «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків». – rada.gov.ua/news.
8. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. – <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1904>.
9. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Ассамблеї от 14 декабрия 1974 г. – http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.
10. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/briefing/1211-brifing-v-mzs>.
11. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_076.
12. Саммит НАТО в Уэльсе, 4-5 сентября 2014 г. – http://www.nato.int/cps/ru/natohq/news_112107.htm.

РЕЗЮМЕ | SUMMARY

**ПОПЫТКИ
РАЗРУШЕНИЯ РОССИЕЙ
СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ
ОТНОШЕНИЙ
И РЕАКЦИЯ ЗАПАДА** | **RUSSIA'S ATTEMPTS
TO DESTROY THE SYSTEM
OF INTERNATIONAL RELATIONS
AND THE RESPONSE
OF THE WEST**

Игорь Тодоров | **Igor Todorov**

В статье рассматривается разрушение фундаментальных основ международных отношений. Нападение на Украину является одним из звеньев в агрессивной политике российского правительства, стремящегося взять реванш за поражение в "холодной войне". Мировые институты безопасности, особенно ООН и ОБСЕ, продемонстрировали свою неспособность своевременно противодействовать военной агрессии. События вокруг Украины также показали отсутствие эффективного реагирования со стороны Европейского Союза. Политическое и военное сотрудничество с НАТО является жизненно важным для Украины, однако Альянс также не способен на адекватные результативные действия. Российские марионетки, террористические «ДНР» и «ЛНР» открыто отвергают существующие международные стандарты. Только консолидированный Запад вместе с Украиной потенциально способен остановить российскую агрессию.

Ключевые слова: принципы международного публичного права, ООН, ОБСЕ, ЕС, НАТО, российская агрессия, террористические ДНР и ЛНР.

The article is devoted to the destruction of fundamental principles of international relations. The attack on Ukraine is one of the links in the aggressive policy of the Russian government, which wants to take revenge for the defeat in the "Cold War". Global security institutes, especially the UN and the OSCE have demonstrated their inability to make timely decisions to counter the military aggression. Events around Ukraine also showed the lack of effective response by the European Union. The political and military cooperation with NATO is vital for Ukraine, but the Alliance also failed to act adequately and effectively. Russian puppet terrorist republics "DNR" and "LNR" openly reject the existing international standards. Only the consolidated West together with Ukraine is potentially able to stop the Russian aggression.

Key words: principles of international public law, the UN, the OSCE, the European Union, the NATO, the Russian aggression, terrorist republics DNR and LNR.

СПОГАДИ

Від редакції

Усіх українців лемківського походження у світі нині близько 1 млн. Переважно вони проживають в Україні, Польщі та Словаччині. Український історико-етнографічний регіон Лемківщина до 1945 р. займав площу понад 10 тис. кв. км. Його південна частина охоплює окремі райони Закарпаття і північно-східної Словаччини, північна – місцевості південно-східної Польщі. Після масових виселень у 1944-1947 рр. північна Лемківщина докорінно змінилася.

Українець-лемко Семен Дмитрович Опалак (1924-2002) від 1957-го і до відходу за межу, тобто понад 45 років, проживав у с. Оглядів нині Радехівського району Львівської області України. Проте його рідне село – Ожинна (польською – Ożenna), що нині належить до гміни Кремпа на Ясельського повіту Підкарпатського воєводства Республіки Польща. Односельцям в Оглядіві Семен Опалак запам'ятався начитаністю, порядністю, акуратністю, охайністю у стосунках з людьми та у веденні власного господарства. Він тривалий час дописував у районну газету та інші видання. "Лемківський календар 2006" (Львів, 2005) оприлюднив вірш С. Опалака "Село на Лемківщині", написаний 1990 р. (С. 35-36). У примітці зауважено, що автор помер 29 серпня 2002 р.

Працюючи черговим у конторі колгоспу «Більшовик» (1980-ті рр.), Семен Опалак записав свої спогади, а пізніше передрукував на машинці. Один із примірників (42 стор. машинопису) він передав Іванові Хланті, фольклористу з Ужгорода, котрий у 1996 і 1997 рр. в селі збирав народні пісні (див.: Хланта І. Пісення хвиля Оглядова. – Ужгород, 2015. – 584 с.). Будучи юнаком, С. Опалак зазнав поневірянь, надто під час Другої світової війни. Спомини написав українською літературною мовою "для своєї родини і для наших внуків, щоб вони знали, що їхні діди і дядьки походять з Карпатських гір, з Лемківщини". Мемуарист вважав, що його спогади важливі для порівняння колишнього життя з теперішнім і перестороги про те, які страждання приносить війна.

Народна мемуаристика заслуговує більшої уваги в науковому світі. Тому випускаємо у світ переживання людини, котра ємко і влучно схарактеризувала себе, відобразила свій час, заглибилась у повсякденність своєї родини, односельців, мешканців різних українських регіонів. Шкода лише, що мемуари обриваються початком 1957 р.

СТОРІНКИ ЖИТТЯ НА ЛЕМКІВЩИНІ, ДОНБАСІ, ГАЛИЧИНІ 1930–1950-Х РР.

Спомини Семена Опалака (1924-2002)

ВІД АВТОРА

Я народився в мальовничих Карпатах на Лемківщині. Гори в нашому селі мають плоскі і невисокі верхи. Під горою були поля, а на верхах гір росте буковий ліс. По узліссях і перелісках зрідка ростуть берези, сосни та ліщина. А на пасовищі росте ялівець, який своїм ароматом наповнює повітря. По долинах коло рівчаків ростуть верби, лози і вільшина. У сусідньому селі Граб вже росли ялиці та смереки. Наше село Ожинна було невеличке і лежало коло самого чехословацького кордону, до якого з одного кінця було менше кілометра. Так, що з крайніх хатів видно було границю, бо на словацькій стороні був ліс. Отже, можна сказати, що я виріс на кордоні польсько-чехословацьким.

Тепер я опишу про ті гори, які є в нашій селі. З полудня до села прилягає гора Черемка – вона є вища за всі гори, які є в нашому селі. Четвертину території тої гори відділяє кордон до Словаччини. У верхнім кінці села кордон повертає на північний схід і робить півкруг, так що верхній кінець села опинився ніби в закамарку. Потім кордон знову повернув на схід і пішов через ліс понад село Тиханя та Вільховець. Та долина, на якій лежить село Ожинна, є широка і тягнеться рівно вздовж села та через друге село Граб, яке було два рази більше за наше. В кінці Грабу та долина трохи повернула направо і там було село Ростайни. Наше село від сусіднього села Граб розділяла дорога, яка проходила з Польщі на Словаччину.

Вздовж селом текла маленька річка, яка називалася потік Рияк, бо вона деколи під час великої зливи ставала велика і каламутна. Вода в ній шуміла і швидко бігла, вона тоді рила береги і заливала заплави. З північної сторони села була низенька гора, на якій скрізь були поля. Вона не мала назви, тільки урочища на ній мали назви. За тією горою знову була долина. Та долина у верхнім кінці села з'єднувалася з тою долиною, на якій лежить село, але вона є вища за ту, що в селі. Ту долину люди чомусь також називали Ожинна. Казали: «Завтра підемо косити до Ожинної». Там всі господарі мали вимірені паси сінокосу. За тою долиною була гора, яка мала назву Дебря. До половини тої гори були поля, а дальше ріс буковий ліс і ялівці. Там також пастухи пасли худобу. Дальше йшов ліс громадський, який колись давно люди купили його від якогось пана, щоб мали чим палити на зиму. До того ліса кожної осені приходила комісія на чолі з війтом і виділяла кожній хаті по кілька буків і беріз. Люди потім собі зрізували і возили додому. За тим лісом знову було поле, яке вже належало до села Тиханя.

З молодих років я пас корови біля кордону. Деколи наші пастухи зустрічалися з пастухами з словацької сторони, розмовляли з ними. Вони були такі самі русини, як і ми. В нас пасли корови невеликими групами по 4-5 хат вкупі, щоби можна було заганяти худобу в різні закарки. З кожної хати був свій пастух, а де не було кому пасти, то наймали на літо пастуха.

Я часто спостерігав ту чарівну природу Карпат, слухав шум потоків, веселе щебетання птахів. Особливо милує око природа весною, коли все зеленіє, як зацвітуть черешні. А вони ростуть не тільки в садках, але і в полі, десь на межі, коло дороги і навіть у лісі. Черешні у нас були грубі, соковиті і солодкі. Радіє серце, коли побачиш, як на весні буковий ліс вкривається яснозеленим листям. Карпатські ліси багаті на гриби, ягоди і ожини. У мокре літо в лісах було повно всяких грибів. Люди мішками приносили їх додому. Ожин було також багато. Напевно від ожин і пішла назва нашого села – Ожинна.

Карпатські долини літом потопають у зелені і квітах, повітря пахне ароматом польових квітів, наповнюється пташиним співом. Все було мило, дороге серцю, неповторне. Пастухи, як пасли корови, то часто співали веселі лемківські пісні, аж голос відзивався в гаю та мелодійність зливалися зі співом птахів, які так весело щебетали. Мимоволі ставало на душі мило, бо все веселилось і раділо. Я ні на хвилину не забуваю свої Карпати, чую шум букового лісу і тих птахів, чую, як вода в потоках цюрчить по камінню. Нашу Лемківщину оспівують у своїх піснях вже чверть століття лемківські заслужені артисти України сестри Байко. Наприклад, «Гори наші Карпати, не віддам вас за жодні дукати» та «Карпати, Карпати, зелені Карпати – чудовий наш край». Вони своїми чарівними піснями звеличують Карпатський край і нашу Лемківщину. За свою самовіддану працю на культурній ниві і талант сестри Байко удостоєні високого звання лауреатів Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка. Тільки той, хто виріс у горах, може по-справжньому оцінити ту невимовну красу Карпатського краю.

Я вирішив написати спогади про життя селян і нашої сім'ї в роки війни. Разом з тим ще пригадалося мені життя з дитячих літ та шкільних років, як нам доводилося важко працювати, бо якщо сказати словами Т. Г. Шевченка, то «наших батьків, ще молодими, у могилу нужда та праця положила». Про це я написав у статті «Гірка молодість».

Я подаю спогади мого брата Миколи про те, що він спостерігав і пережив у прифронтових селах, куди його доля носила. У 1944 році, коли фронт наблизився до сусіднього села, всі ми розійшлися, мов ті пташки з рідного села і пішли в найми на чужі села, щоб пережити ту лиху годину.

Весною 1945 року перед тим, як нас мали переселити, вся наша сім'я зібралася, і ми пішли подивитися на своє село Ожинну, але там усе було переоране снарядами, бомбами і спалене дотла. Уціліло лише кілька хат, нашої хати не було – згоріла.

Через 33 роки, у 1978 році, ми вдвох з братом Миколою їздили до Польщі відвідати свою родину, яка зараз живе біля Балтійського моря. Ми також побували в рідному селі і поклонилися тій землі, яка нас виховала. Там усе докорінно змінилося. З наших людей тільки дві родини там живе. Ще є кілька родин приїжджених поляків, які після війни там поселилися. Вони залишилися і займаються тваринництвом у державному господарстві. Є побудована ферма. Жителям села Ожинна тепер живеться непогано. Вони мають збудовані добротні дома. У них є також домашні господарства.

Тепер коротко про свою роботу.

Коли я працював черговим у конторі колгоспу «Більшовик», у мене було досить часу, щоб приділити увагу спогадам. Я не раз читав у газетах і слухав по радіо розповіді про різні події з воєнних років. Будучи юнаком я також запам'ятав Другу світову війну і зазнав всякого горя і поневірянь. І те, що я пережив, все залишилося в моїй пам'яті. І я також хочу написати все мною пережите, про роки юності і війни. І так поступово народжувалися спогади про життя нашої сім'ї і наших людей у важкі воєнні роки. Цю розповідь я написав для своєї родини і для наших внуків, щоб вони знали, що їхні діди і дядьки походять з Карпатських гір, з Лемківщини. А також для порівняння колишнього життя з теперішнім, та щоби вони знали, що таке війна, яке горе і страждання вона приносить народам.

ЖИТТЯ СЕЛЯН НА ЛЕМКІВЩИНІ ПЕРЕД ДРУГОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ

Життя селян на Лемківщині у довоєнні роки було дуже важким. Селяни мали дуже розділену землю на невеличкі поля. Ті поля були розкидані поміж горами і лісами. Під горою і на горі землі були малородючі тому, що багато каміння в ґрунті, а на верхах гір переважно був ліс. А котра гора була низька, то на ній всюди були поля. Господарі щовесни після оранки збирали каміння, яке щороку виорювалося і зносили його на купи край поля, а якщо був близько потік, то скидали його в потік.

На схилах гір ґрунт був малородючим тому, що дощі і зливи, які часто бувають у горах літом, змивають частину орного шару і треба щороку поглиблювати орний шар ґрунту і виорювати частину мертвої землі, а потім знову доводилося щовесни збирати свіже каміння, а це створювало додаткову затрату ручної праці.

На тих ґрунтах сіяли яре жито, овес, льон, а на рівнинах сіяли ячмінь, гречку, яру пшеницю і садили картоплю, капусту і брукву (карпелі). Зерно сіяли рукою з радниці, бо сівалок не було. Землю обробляли вручну кіньми, бо господарка тоді була відсталою, не було ніяких машин для обробки ґрунту, крім плуга і борін. Для збирання врожаю була коса з грабками і серп, а для обмолоту – ціп і ручна віялка. Багатші господарі вже придбали собі кератову молотарку. Ґрунт удобрювали

своїми органічними добривами. Агротехніки також не було ніякої, і як наслідок цього, люди збирали мізерний урожай.

Селян виручала худоба, бо в кожному господарстві було по кілька корів, дехто мав вівці, кози і коня. Були і такі господарі, що мали пару коней, але в нашому селі таких було мало. Для весняної оранки спрягалися сусід із сусідом – один і другий давав коня і так орали і сіяли.

ЯК ВИГЛЯДАЛИ СЕЛЯНСЬКІ ХАТИ

На Лемківщині селяни будували хати з грубих брусів. Ті бруси були обернені личком до середини хати. Лемківська хата була дуже довга, тому що всі господарські будівлі були вкриті одним дахом. В одному кінці будови – одна велика кімната для мешкання людей, а збоку в декого ще була вузенька хатина. Загальна поперечна ширина хати мала 7 метрів, а хто не мав хатини, тільки одну кімнату, то ширина мала 5 метрів. Далше були сіни на всю поперечність хати. У сінях з обох сторін були двері, так що з будь-якого боку можна було зайти до сіней.

У сінях у кутку стояли жорна, на яких мололи зерно на хліб чи на приварок. У другому кутку стояла ступа, в якій товкли пшеницю на кутю чи на приварок, або просто на кашу.

За сіньми за стіною була широка стайня для худоби і коней. Збоку від задньої стіни була комора. Там зберігали картоплю і квашену капусту. Двері до комори були з сіней. За стайнею був тік (боїско) для обмолоту зерна. Він був викладений глиною, змішаною з половиною і добре втрамбований. Глину місили конем. У кутку на токові стояла ручна віялка для чищення зерна, деколи й воза туди запихали.

Далше була шопа для сіна, а кінці ще була стоянка для овець. Всю ту будову покривав один дах, який був накритий солом'яними китицями. Тільки перших два ряди знизу переважно були вкриті дерев'яними гонтами, а причолки зашальовані дошками.

Знадвору стики брусів були вибиті мохом, заліплені глиною і побілені вапном. У хаті не було підлоги, тільки був вибитий тік із глини і вигладжений. У другій вузькій кімнаті вже була підлога. У хаті зліва в кутку стояв пікний п'єц. Він був широкий і довгий, також вибитий із глини. На п'єцу завжди зимою вигрівалися старі люди і бавилися діти. Він був завжди теплий, бо кожного ранку палили в п'єцу і варили снідання. Коло п'єца вздовж стола широка лавка (запічок), по якій вилізали на п'єц.

Спереду впоперек п'єца стояла кухня, на якій варили вечерю. У хаті справа в кутку стояв стіл, накритий обрусом з льняного полотна, вишитий різними візерунками. Біля стін стояли широкі і довгі лавки.

Комин (димохід) переважно був мурований з цегли, але він закінчувався на горищі. Він був зверху закритий камінною плитою, а з двох боків були діри для виходу диму на горище. А для виходу диму на двір з середини робили в китицях малий отвір (закладали малий каблук і китиці піднімалися). Це служило одноразово і як віконце.

Коли ми питалися старих людей, чому не мурують комина аж до верху, вони казали, що димом закурюються крокви і лати, так що черва їх не їсть. Горою на горищі китиці завжди були в сажі. Це, звичайно, трохи було небезпечно проти пожару, але іскри, що виходили з п'єца, встигали згасати, заким злетіли на горище.

Я пам'ятаю ще курну хату в нашій селі. Одного разу для цікавості як виглядає курна хата, я зайшов туди. Якраз тоді палили в п'єцу. Тут не було ніякого комина, і дим розходився попід стелю, в стіні була вирізана діра, якою дим виходив на горище. Ціла стеля була чорна і ніколи не біляна, стіни горою також були темно-руді. Не знаю, хто там жив у тій хаті, але я вважаю, що там жили дуже бідні люди. Вже перед війною, якщо хтось будував нову хату, то і комина мурував уже до верху.

У нашій селі жило кілька багатих господарів, то вони мали окремо побудовані стодоли для збіжжя. Дехто мав також побудований невеличкий шпихлір (сипанець) для молоченого зерна. Там також стояли скрині з лахами. У нас також був побудований такий шпихлір.

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ СЕЛЯН

У селах Лемківщини у неділю чи святкові дні вечорами молодь проходила селом і співала задушевні пісні. Лемківська молодь була весела і життєрадісна. Лемківські пісні, як і гуцульські, були веселі і жартівливі. У неділю після обіду хлопці організовували музику і танці, але в селі не було клубу, то вони наймали в якогось господаря хату і там робили танці. Зимою танцювали в хаті, а літом – на току, там, де люди молотять зерно. Музикантами в нас були цигани, вони прекрасно грали на струнних інструментах. Їхній оркестр складався з трьох скрипок, цимбал і баса або бубна. Лемківська скрипкова музика була надзвичайно прекрасна, вона полонила душу і чарувала серце.

ВЕСІЛЛЯ НА ЛЕМКІВЩИНІ

Лемківське весілля було надзвичайно веселим і цікавим. Дружби і дружки мали спеціальний весільний одяг. Дружби одягалися в сині горсети і білі сорочки, на горсетах було багато блискучих ґудзиків, а на голові мали капелюхи, гарно прибрані перами та іншими прикрасами, а в руках мали гуцульські сокирки. Дружки також були вбрані в бинди (стрічки). На весіллі дружка співала спеціальні обрядові весільні пісні. Вони були такі зворушливі до глибини душі, що молода ніяк не могла стриматися без сліз. Ці пісні також супроводжувалися скрипковою музикою. Музикантами були цигани, вони старалися якнайкраще задовольнити всі вимоги весільної дружини.

Весілля починалося вечором звичайними танцями. То молодий робив прощальну музику для своїх колег та дівчат. Він тоді був у гонорі і

командував танцями. Вже далеко за північ кінчалися танці і всі розходилися додому. На другий день весілля продовжувалося. Якщо молодий брав жінку з другого села, то вся дружина їхала до молодої фірами. Коні були однакової масті і гарно вбрані букетами та стрічками. Там відбувався шлюб і до вечора весілля відбувалося в молодої, а вечером весілля переїхало до молодого і тут гостилися і танцювали до пізньої ночі.

Пісня весільного дружби:

*Ой дружба, я сой дружба,
Ой гірка моя служба.
Ой три рочки-м не косив
А дружбити-м ся просив.*

ПРО ЦИГАНІВ-КОВАЛІВ

У нашому селі жило дві родини циганів та і в інших селах Лемківщини подекуди жило по кілька родин циганів. Вони мали маленькі хатини на краю села біля дороги. Цигани були добрими музикантами, але були також і добрими ковалями. Вони мали свої невеличкі кузні і клепали людям лемеші до плугів і зуби до борін, кували коні і робили мотики та інше все, що треба було господарям до роботи у полі. Особливо гамірно було в кузні під весну. Тоді з ранку і до вечора чути було дзенькіт молотків. Циган Ваньо мав свою кузню. Він старався, щоби в строк і як найкраще виконати замовлення господарів. Він був багатодітний і йому треба було добре працювати для прожиття сім'ї. Циганки час від часу ходили по селу за споможенням: циганці давалося миску картоплі або яйце, чи якого пирога печеного як хто мав свіжого. Якщо Ваньо кому ремонтував плуга, борони чи кував воза, той платив йому грішми та ще й давав йому з мішок картоплі. Найстарший син Ваня – Андрій – також добре знав ковальську справу. Я декілька разів, як ішов зі школи, то вступав до цієї кузні і довго дивився, як розпечене залізо вигиналося під ударом молотка, а молодий циганок дув міхом у горно і розігрівав новий кусок заліза, щоби з нього знову зробити зуб для борони чи підкову для коня.

Мені було дуже цікаво дивитися. Я навіть заздрив тим ковалям, що вони те все вміють робити, що залізо підкоряється їм і вони можуть робити з нього все, що захочуть. Тоді Ваньо жартома сказав до мене: «Ну що, школяре, може, хочеш бути ковалем, то приходь до кузні, будеш нам помагати і навчишся того ремесла».

А при потребі Андрій також брав у руки молот і помагав клепати.

ГІРКА МОЛОДІСТЬ

Наша сім'я за часів панської Польщі жила бідно. У батьків дітей було п'ятеро – чотири сини і дочка. Доброї землі у батьків було мало, а решта була гориста і кам'яниста. Там переважно було пасовище або ліс.

Батьки наші від надмірно важкої праці і злиднів часто хворіли і рано помирали. Коли мама померла в 1934 році, то найстарший син Іван мав 24 роки і служив при війську. Василь мав 19 років, мені – 10 років, а наймолодшому братові Миколі йшов восьмий рік. Сестра Марія мала 4 роки. Тоді Василь був за господиню: прав білизну, варив їсти, доїв корови і все робив, що вимагала господарка. Мені було 11 років, то як приходив зі школи, то все допомагав робити вдома і корови гнав пасти. З худоби ми мали дві корови, теля, кілька овець і коня.

Харчувалися ми переважно картоплею, капустою і молоком. Хліба було мало і то він складався з суміші вівса, ячменю і житніх відходів. Те зерно мололи на жорнах і пекли хліб. Він був чорний, з остюками. Літом, як прийшов переднівок, то й того хліба не було. Таких злиднів брат Василь не витримав, утік з дому і найнявся за слугу аж у другому повіті. Тоді прийшла черга на мене варити, а Микола вже став пасти худобу.

Ми вже самі мололи зерно на жорнах, і я з вівсяної муки пік хліб. Може дехто подумає, що я пишу байки – ні, то дійсна правда. Я добре пам'ятаю, як своїми руками розчиняв вечором на хліб, а рано місив тісто, палив у п'єцу, виробляв його і саджав у п'єц. Отже, в таких умовах проходило наше дитинство і юність. Ми ходили босі і не мали в що одягнутися. Треба було сіяти льон і все робити коло нього, як це роблять жінки.

Микола, як тільки трохи підріс, то також пішов з дому і найнявся пасти корови в селі Краміна. Лише я один витримав усе і не втікав з дому, бо я не міг залишити тата в біді. Я старанно виконував усі роботи. Пам'ятаю, як тіпав льон на терлиці. Але спочатку треба було його вибрати з поля, змолотити, потім розстелювати на сінокосі, щоб визорився. Потім цілу зиму ми пряли на машинових куделях. Деколи приходила до нас наша рідна тітка дещо помагати. Вона жила на другому кінці села. Тітка і білизну нам попрала, і льон помагала тіпати та ще дещо зробила, бо бачила нашу крайню нужду. Ми дуже тішилися, коли вона до нас приходила і дякували їй за поміч і пораду.

Коли я вже навчився і полотно робити на верстаті, то вже не треба було давати до когось, щоби виробив. З того полотна шили сорочки і штани, але його треба було спершу вибілити. У погідний день те полотно розстелювали біля річки і поливали водою кілька разів на день. Так робили доти, поки воно не стало білим.

Коли брат Іван повернувся з війська і оженився, то становище наше покращало. Я вже позбувся цієї кухні і других жіночих робіт. Але недовго було того добра, бо у 1939 році почалася війна і життя знову погіршилося. Німці забрали від людей корів, овець і останнє зерно, тільки залишали на насіння.

Для нас на хліб залишався тільки овес, трохи ячмінних та житніх відходів. У магазинах не продавали ні хліба, ні муки. Якщо господиня хотіла зварити щось з муки, то ми мололи на жорнах суміш з відходів

жита і ячменю. І то весь час дивилися, чи не йде німець селом, бо якби зачув, що хтось меле, то сказав би негайно здати жорна або побив би їх. З такої обойної муки варили пироги з капустою чи сиром або клюски.

У січні 1941 року ще одно горе прийшло до хати – ми пережили втрату нашого тата.

НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У вересні 1939 року німецькі війська без оголошення війни почали наступ на Польщу. Наше село лежало біля чехословацького кордону. На кордоні не було польського війська, тільки прикордонники. Коли німці наближались до польського кордону з Словаччини, то прикордонники відступили назад до військових частин, які стояли в лісі за селом. Поляки ще заздалегідь пробили на дорозі рогатки і повалили на дорогу зрізані дерева, попідкладали міни. Десь коло 10-го вересня німці стали йти дорогою, яка вела від словацького кордону, через наше село до Польщі. Де були рогатки поставлені на дорозі і закладені міни, німецькі сапери все поховали і пішли далі.

У цей день перед обідом понад село пролетіло 32 німецьких бомбардувальників. За горою один військовий «бобик» підірвався на міні. Він так і лежав біля дороги, а діти трохи його «демонтували». Німці йшли сміливо із закованими рукавами, були загорілі, руді. Погода їм сприяла, бо цілий вересень був теплий і погідний. Після обіду німці поставили одну гармату за селом і кілька разів вистрілили з неї в сторону лісу, бо там ще були польські частини. До вечора ще було чути, як строчили кулемети.

На другий день стрілянина затихла, бо польське військо відступило. У село до вечора наїхало повно німців. Вони спали по садках та шопках. Потім ще три дні їхало німецьке військо дорогою до Польщі. Як загарбали німці Польщу, то вивозили з неї все, що тільки їм сподобалося. Цілу осінь їхали дорогою вантажні машини в сторону Чехословаччини, навантажені різним добром. Навіть крісла і шафи видно було на машинах. Вони важко гули, як їхали під гору. Я пас корови недалеко дороги, то мені все було добре видно.

Німці зразу встановили свої порядки. Треба було здавати контингент: збіжжя, м'ясо, масло, яйця та інше. Їздових гонили до лісу возити кльоци. Молодих хлопців і дівчат забирали до Німеччини. Наш брат Василь служив тоді при польському війську. Коли почалася війна, то він попав до німецького полону. Його зразу відпустили додому, бо всіх українців відпускали додому. Але через місяць однаково забрали до Німеччини. Ми його відшукали і побачили тільки через 21 рік. Він зараз живе у Донецькій області. Так почалася німецька окупація Польщі і пройшов 1940-й рік і зима 1941-го.

НАПАД ГІТЛЕРІВСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ НА РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ

У 1941 році вже з самої весни німці почали підтягувати свої війська під радянський кордон. Тільки дорогою, яка проходила з Чехословаччини через наше село до Польщі, за два місяці переїхала сила-силенна німецького війська. Вони везли різну воєнну техніку. Їхали вантажні автомашини, а позаду були причеплені легкові машини, тягачі, мотоциклісти, велосипедисти, а навіть машерувала піхота. Везли також важкі гармати, що аж дорога дзвеніла. Я часто пас корови біля дороги, бо там було пасовище, і спостерігав, як їхали німці. Одного разу їхали на велосипедах і зупинилися відпочивати і щось перекушували. Я набрався відваги, підійшов до дороги і спитав одного німця, куди вони їдуть. Він сказав, що на Росію. Я йому відповів, що це є недобре, бо Росія дуже велика і її важко перемогти. Він засміявся і з переконанням сказав: «Рус скоро буде капут!»

У неділю, 22 червня, я пас з ранку корови за селом. Була гарна погода: як зійшло сонце, то роса виблискувала на траві різними барвами. Корови з росною паслися на місці, і я приліг на землю, щоби ноги відійшли. Чую, що десь далеко на сході б'ють гармати, бо земля здригалася. По небу летіли на схід ескадрилі літаків. Земля здригалася цілий ранок.

Я подумав, що то напевно німці роблять маневри.

Коли я гнав корови село додому, то сусідський хлопець вибіг з хати і крикнув до мене: «Війна, хлопе – німець пішов на Росію!» Німецький кордон був на річці Сан, коло міста Санок, що від нашого села було до ста кілометрів на схід. У нашому селі жили німецькі прикордонники, то поки фронт посувався вперед на схід, то вони тішилися, виспівували і часто вивішували свій прапор.

МОРДУВАННЯ ЄВРЕЇВ

Ще перед війною в карпатській газеті «Лемко» була надрукована стаття під заголовком «Гітлер хоче вигнати всіх євреїв з Європи». Змісту тієї статті не пам'ятаю, але з цього заголовка видно було, що Гітлер планував зробити з євреями. Коли вже німці забрали Польщу, то зразу заставляли працювати євреїв на різних роботах, а пізніше стали знищувати євреїв, циганів та всіх розумово відсталих.

У наших селі та й інших селах жило по кілька родин євреїв. Вони займалися торгівлею і гендлярством, мали свої крамниці і корчми. Коли почалася польсько-німецька війна, то всі євреї виїхали з сіл до міста, яке називалося Змигород. У тім місті жили переважно самі євреї. Ті з сіл також всі зібралися туди, щоби жити разом і разом пити ту гірку чашу, яка їм дістанеться. Німці забрали всіх молодих євреїв, як мужчин так і жінок, в табір за колючий дріт і щодня ганяли їх на різні роботи.

Німці возили також євреїв до ліса за село Габів, що є в нашому повіті, звідки ми родом. Там вони копали великі і довгі траншеї (ями). Вони, напевно, не знали, що копають собі могилу. Як вже ями були готові, то німці вивозили туди всіх євреїв на страту. При посадці їх на машини, казали їм, що повезуть їх до Палестини. У нас було об'явлено, що хто хоче подивитися, як вбивають, то може піти.

З нашого села кілька чоловік ходило дивитися. Потім вони розказували, що як приїхала машина з євреями, то зразу відбирали в них всі цінні речі (годинники, персні, кульчики та ін.). Потім їх роздягали до сорочки і підганяли на кладку, яка лежала впоперек траншеї, і розстрілювали з автоматів. Коли повбивали людей з одної машини, то під'їздила друга. І так щодня ціле літо їх вбивали.

Розказували очевидці, що там був великий крик і плач. В яму падали вбиті, а також ті, що були важко поранені. Але всі падали одні на других і додушували їх. Коли вже яма була повна в однім місці, то кладку посували далше, а робітники, які там стояли з лопатами, то зразу закидали їх землею. То ще довго земля рухалася. Малих дітей не стріляли, а один німець мав довбеньку в руках і вдаряв нею по голові і кидав у яму.

Очевидці розказували, що там стріляли всіх підряд: чоловіків, жінок, стариків, ще молодих і вродливих дівчат та хлопців. І як не здригнулося серце тих катів, які так жорстоко розправлялися з невинними людьми. Але вони були на підпитку, бо коло них стояв столик з випивкою та закускою. Таке там було масове знищення євреїв. Хто знає, скільки тисяч людей там лежить замордованих. Може, деякі документи і десь збереглися.

Коли я з братом їздив до Польщі в 1978 році, то як їхали зі станції Ясло до свого села, де ми народилися, то автобус проїжджав через той ліс, понад Габів. Ми побачили з правої сторони є доріжка в ліс. Стоїть стовп з табличкою і написом по-польськи: «Тут мордували євреїв». Таких братських кладовищ є багато по цілій Польщі, бо кілька мільйонів євреїв стали жертвою німецьких катів.

Залишилися в живих лише ті євреї, яким пощастило втекти за кордон або пережити окупацію у підпіллі. Ці кладовища часто відвідують туристи, шкільна молодь, рідні. Там ніколи не в'януть квіти. Тепер там уже є збудовані три пам'ятники: один загальний, а два індивідуальні. Люди підтримують там чистоту і порядок.

ВЕЛИКИЙ ГРАДОБІЙ

1942-й рік. Ішов третій рік німецької окупації Польщі. Життя було надзвичайно важке, бо німці дерли з людей контингент. Німецьке командування виганяла всіх працездатних людей на різні роботи, у тому числі й підлітків. Я також ходив до лісу. Там різали молоді смереки на телефонні

стовпи. Кору з них розрізували на один метр довжини і знімали. Потім ми складали ту кору в штабелі, щоб висохла, потім її десь забирали.

Одного разу в кінці липня перед жнивами робітники працюють у лісі як звичайно. Десь після обіду чуємо, що починає гриміти, і насувається хмара. Але на це ніхто не звертав уваги, бо з-поміж дерев не видно було, чи то велика хмара йде, але гриміло безперервно. Незабаром потемніло і стало блискати, але додому не було коли втікати, бо до села було біля трьох кілометрів. Тоді хлопці підшукали густе дерево і ще поміж гілля напхали смерекових гілок. Зробили щось подібне до буди. Всі ми поховалися туди, але ще на всякий випадок кожний узяв на голову смерекову кору. Гроза шаленіла чимраз сильніше, і зовсім близько сильно били громи. Обрушився сильний вітер, все окутало мрякою, став падати сильний дощ. Він був такий грубий, як курячі яйця. Сипав густо з сильним вітром десь коло 15 хвилин. Град пролітав поміж гіллям і бив по тій корі, що ми тримали на голові. Майже все листя і дрібні гілочки з дерев лежали на землі. Навкруги забіліло, всюди було повно граду і сильно похолодало.

Коли ця стихія стихла, то хлопці поволі рушили додому. Спочатку думали, що може тільки в лісі так усе змолотив град. Але коли вийшли з лісу на поле, то аж злякалися. Всюди на полях усе біле і вже немає сліду з урожаю. У ровах було повно граду, що вода нанесла. Коли побачили поля з другого боку села, що й там усе від граду біліє, хлопці сказали, що немає що їм робити в селі і треба йти десь на другі села на заробітки. Приходимо додому – а там як по фронті. Хто мав на хаті стару стріху на даху, то град перебив усе навиліт. Всі яблука, груші, сливи і гіллячки з листям лежали на землі в болоті. Ріка, яка текла селом, вийшла з берегів і позаливала городи й сінокоси. У ровах град лежав до вечора. На полях усе зерно із стеблами було змолочене і перемішане із землею. На картопляному полі позарівнювало рядки.

Та хмара захопила ціле село Ожину і трохи другого села Граб. У нас урожай був знищений на 100%, а в другім кінці села на 90%. У селі настала осінь: усе кругом поруділо, навіть сінокоси були сильно стовчені. Старі люди казали, що такого граду не пам'ятають. Господарі з кінями і фіри виїжджали до польських сіл на заробітки. Там працювали до зими у багатих господарів або на фільварках. Треба було заробити зерна не тільки на прожиття сім'ї, але й на посів. Наша сім'я також розійшлася по службах та заробітках. Найстарший брат Іван поїхав фірою на заробіток, а Микола пішов на службу до села Крамна. Тут уже і мене не минуло: я також пішов і опинився в селі Ждиня. Миколі йшов тільки 16-й рік, а він мусів усе робити, що скаже господар та ще й корови пасти. Він потім розказував, що дуже тужив за своїм селом, родиною, йому здавалося, що там навіть сонце не так світить, як у нашім селі.

Вдома залишилася братова Ганя з двома малими дітьми і сестра Марія, яка мала 12 років. На другий рік я повернувся додому. За час

служби я заробив кілька мішків картоплі і 50 кг ячменю. Але і то вдома пригодилося. Незадовго після градобою в село приїхала комісія і побачила, що немає що збирати. Якусь мізерну допомогу дали, бо то був воєнний час. Восени на деяких фруктових деревах появилось молоде листя і білий цвіт.

ПЕРЕДОВА ЛІНІЯ ФРОНТУ В СЕЛІ ТИХОНЯ

(розповідає мій брат Опалак Микола Дмитрович)

Села Ожинна і Граб. Вони неначе продовжують одне одного і розділені лише «цісарською дорогою», яка веде з Польщі на Словаччину, розташовані в дуже мальовничій долині пологих гір, які увінчує гора Черемка – найвища точка в цих місцях. Тут стояла висока дерев'яна вежа як спостережний пункт, а може мала ще й якась стратегічне значення. Ту вежу час від часу, по мірі старіння, відновлювали. Звідси в ясну погоду було видно майже всі Бескиди, які простяглися зі сходу на захід аж до Татр. Також було видно невелике громаддя гір, а особливо міжгір'я і перевал. Це було ідеальне місце для переходу військ через Карпати з Польщі на Словаччину. Дорога гладка, як стіл – «цісарська дорога», як її називали, яку старанно доглядали за панської Польщі. Вона була просто ніби для того й збудована, бо через кордон по ній майже ніхто не їздив, і вона поросла дрібненькою зеленою травичкою, неначе футбольне поле на стадіоні. Літом деколи зрідка переїхала легкова машина з туристами.

Село Ожинну опоясував зі сходу і з півдня кордон. Не буду вдаватися до опису краси цієї околиці, бо не про це йдеться тут. Гори тут були настільки пологі, що на Черемку можна було їхати возом напряму. Проте ця місцевість є на значній висоті над рівнем моря. Гмінне село Крамна теж лежить у горах, при чому серед дуже крутих гір, одна з яких гора Медвежа. З Крамної через Жидівський і понад Тихоню дорога весь час іде на підйом і часто в'ється змієюю. Тут були люті зими, випадали великі сніги, панували страшні завірюхи. Деколи хати замітало аж по дахи. Проте в ясну погоду чудово було мчати по затвердлому, великому снігові, який позарівнював високі межі, купи каміння і «дикунки» – окопи з часів Першої світової війни, на саморобних лижах або санчатах.

Гора Черемка знаходиться з південної сторони села Ожинна, зі сходу вже за кордоном, до якого від нашої колишньої хати не більше кілометра, є Кухтівський ліс. З північного сходу крута гора Дебря, на якій майже не орали, а були пасовища. Дальше на вершині росте буківий ліс, який тягнеться аж до таємничого до нас, мало знайомого, невеликого села Тиханя, яке порозкидало свої хати по видолінках неправильної форми. Під час Першої світової війни тут, в цій частині Карпат і далі на захід у селах Ізби, Ріпки, Гладішів та багатьох інших проходили жорстокі бої між австро-угорськими і царськими російськими військами. Фронт переходив кілька разів то в одну, то в другу сторону. Мовчаз-

ними свідками штикових атак є численні військові кладовища: біля Ожиннської церкви, на Черемці, над Клинами і біля Грабської церкви.

Тому, коли запахло в повітрі Другою світовою війною, тут почали будувати укріплення: бліндажі, окопи, різні надовби і т.д. Їх будували спочатку словаки і поляки, а пізніше, коли фронт німецько-радянський невблаганно посувався на захід, активно почали їх будувати і укріплювати німці.

Серпень 1944 року видався в Карпатах погідним і жарким. Свіжими ранками густа роса на траві виблискувала щедро мільйонами іскорок різнобарвного кольору. Хлібороби зібрали урожай сухим, як перець. Горища довгих хат були закладені, аж по банти сухим сіном і зерном. Десь, певно під кінець серпня, фронт прикотився до сусіднього села Тихоня та Поляни.

Що робилося в окопах на Черемці та в інших місцях – то не знаємо, але в селі коло хат і по хатах розквартирувалося багато війська німецького з своєю військовою технікою. Крім того, люди відчували недобре. Вони повиносили з хат різне сільськогосподарське знаряддя та інвентар і поховали по садках і куцах. У небі часто було видно ескадрилі радянських бомбардувальників, які безперешкодно несли свій важкий гостинець для ворогів десь по тилах.

Летіли високо. Німецької «люфтвафе» ніде не було видно, наче вимерли. Люди були насторожені, сподівалися, що ворог відступаючи напевно дуже лютий і біди не минути. Але німці вже були не ті, що тоді 4-6 років тому, коли наступали. Навіть по-моєму майже дитячому ще судженню, вони були якісь в'ялі, з опущеними головами. Набридло їм уже воювати, нічого доброго не сподівалися, були мовчазні і лише механічно виконували накази командування і нервово запалювали папіроси під час нальоту авіації.

Часто в повітрі лунали постріли: то глухі вибухи снарядів, то тріскучі близькі, в яких аж відчувалося, як рветься метал, то поодинокі гвинтівочні, то густі, неначе дрібні автоматичні черги коротші і довші. Особливо вражаючим було видовище вночі. Якби не війна і не пахло смертю, то кращого феєрверку, який панував на східному краї в Тихоні, не придумаєш.

Цілу ніч небо описували яскраві, довжелезні снопи світла прожекторів, ніби якийсь чарівник махав десятками чарівних палок. Рухи їх були подібні до склоочисників в автомашині під час дощу. А ракети! Постійно і невтомно спалахували освітлювальні ракети, переважно білі, але деколи й кольорові: зелені, червоні. Деякі з них, особливо яскраві, висіли на парашутах, неначе чарівні лампи. З заходу, десь з-під словацької границі, зі сторони Бескида, неначе запрограмовано, час від часу чути було серію глухих вибухів, а потім на небі, а може і раніше появлялися снаряди, які світилися чарівними огнями, летіли вагою рівно, неначе гуси.

Посеред дороги, якраз над Ожинною, згасали, а потім роздавалися сильні розряди десь над Тихонею. Хоч на фронті було затишшя, але фронт жив і давав про себе знати безперервно. Село Ожинна було заповнене німецькими фронтовиками. На другий день після прибуття війська в село, була ясна погода. Високо понад селом на захід пролітали ескадрилі радянських літаків. Відбомбившись, десь на словацькій території, вони поверталися назад.

Перед обідом одна ескадриля летіла зовсім низько над селом, з двох бокових винищувачів, які почали пікірувати, почало блискати і тут рядом почувся страшний тріск розривів куль, а пізніше бомб. Я зрозумів, що треба рятуватися і стрибнув у яму, яку ми викопали під шопою для того, щоб там дещо закопати, як доведеться покинути хату. Там ще опинилися два німці, які нервово закурювали сигарети. Всі ми чекали, коли нам прийде кінець. Яка була обстановка в повітрі, ми не бачили, бо то було під дахом. Але кругом вирувало пекло: розривалися бомби, пахло порохом, ревли пікіруючі літаки. Коли все стихло, я виліз і побачив усе село в диму. Земля була густо скалічена бомбами і кулями. Кілька машин і хат у сусідньому селі згоріло. Але жертв великих серед населення не було. Вбило одного чоловіка.

На другий день після того, військо почало виходити з села в окопи. Вечором і вночі зрідка було чути гарматний постріл, снаряди пролітали над селом у напрямі фронту. Люди не ночували в хатах, а по пивницях, які були вимурувані з каміння в березі недалеко хат, у яких вони зберігали картоплю.

Через день після нальоту авіації, німці стали виганяти людей зі села подальше від фронту, а незабаром вигнали все населення з рідного села. Брат Іван наладував майном і продуктами, запряг коня, взяли худобу і залишили село, свою хату і все, що в ній було придбане з діда-прадіда. Подалися в село Ростайни. По дорозі зустріли російських вояків, які окопувалися над Ростайнами. З собою вони мали коні, вози, кулемети, автомашини, міномети і легку артилерію. У селі їх було повно. Ми втішилися, що так легко опинилися по ту сторону фронту. Але виявилось, що вони були оточені – лінія фронту замкнулася за ними.

Підтримувало їх місцеве населення матеріально: харчами і фуражем для коней. Кожної ночі торохтіли в повітрі радянські «кукурузники», скидаючи в повітрі на парашутах найбільш необхідне для війська. На переході між Грабом і Ростайнами це військо збудувало нашвидко оборонну лінію, досить мілкі окопи, встановили вогневі точки, міномети і легкі гармати.

Тоді вперше ми побачили російських вояків, хоч не мали найменшого поняття про радянську владу і про Радянський Союз.

Дальша доля тих солдатів була така: частина їх загинула в боях з німцями, які на них наступали, а більшість перебралася групами через гори в Чехословаччину до партизанів. Провідниками їхніми були місце-

ві люди. Одним із них був Кунч Андрій з нашого села Ожинна. Тиждень я був коло брата в Ростайнах, пас корови по горах і спостерігав за літаками в повітрі, прислухався до пострілів гармат. У тому селі дуже круті гори і глибокі потоки, де було добре ховатися від обстрілів. Потім враховуючи, що в брата Івана на утриманні малі діти, а запаси продуктів невеликі, я, брат Семен і сестра Марія розбрелися хто куди по різних селах подальше від фронту на службу до господарів, щоб якимось пережити важкий час.

Ми, вдвох з братом, опинилися в селі Чарне, там господарі забрали нас тимчасово за робітників. Через деякий час наша хата в Ожинній згоріла.

Незважаючи на певне затишшя на фронті, готувалася велика стратегічна операція – прорив німецької оборони на хребтах Карпат і початок вигнання німецьких військ з Чехословаччини. Тоді, в ті далекі дні, ми нічого конкретного не знали, але кожному було ясно, що Німеччина війну програла.

Був уже місяць вересень. День був погідний і тихий, по-осінньому замислений. Я пас корови господареві, в якого знайшов тимчасовий притулок на горі в Чарнім. Звідтам у далечині добре було видно краєць той, що від Тихані, Ожинної та Кухтівського лісу. Був же пізній ранок, і небо раптом розрізав страшенний тріск і гуркіт. Немов прокинувся з одвічного сну давно забутий небом і землею древній бог язичників – Перун, і з великого пересердя вергає громаддям гір. Над Тиханею, Ожинною і Кухтівським лісом піднялися вогняні заграви, а потім чорний дим окутав усе своєю важкою пеленою. Звуки розривів гарматних снарядів і «катюш» злилися воєдино. Не можна було розрізнити і побачити нічого. Навіть на такій відстані, як до Чарного (десь 7-8 кілометрів) земля дрижала, вуха закладало і час від часу долітали або перелітали якісь заблукані снаряди.

Я швидко пригнав худобу до села, до потоку і сам сховався під грубий насип підмитого берега річки. Німці в безнадії кивали головами і промовляли: «Алес капут!». Трудно тепер сказати, як довго тривало це пекло – артпідготовкою воно називається. А потім, напевно, пішли російські вояки з окопів на штурм німецьких позицій – на вірну загибель, бо німецькі роками будовані укріплення були неприступні. Багато пролилося крові, не одна мати не дочекається сина, а дружина – чоловіка.

А йшли там на смерть поряд з досвідченими солдатами, зовсім юні, ще не обстріляні, хлопці – новобранці.

Покрилися наші ліси Карпатські, поляни, долини і потоки криками: «Ура! За Родину, вперед!». І лементом та стогоном конаючих в танках, на гарматних лафетах, на брустверах і висячих на колючих дротах. Але до Чарного не було чути.

Тут тільки німці почали привозити поранених і конаючих. І виростили на полях, на горбках, біля доріг та біля кладовищ Ожинної, Граба,

Вишовадки, Довгого і Чарного тисячі білих хрестів з чорними випаленими написами прізвищ і званнями завойовників, які прагнули чужих земель і тепер дістали її навічно. Було ще кілька спроб в цьому місці прорвати фронт, але безуспішно. Цивільних людей в Тихані було вигнано німцями. Але кілька сімей на свій страх і ризик залишилися, думали, що фронт скоро покотиться на захід.

Серед них була одна молода жінка з грудною дитиною і наш фаміліянт, який мав потесане дерево на хату і шкодував його залишити. Він зробив з цього дерева бункер в багато накатів і пережив там фронт. А тій молодій жінці не пощастило. На хату впав снаряд, хата зайнялася. Вона з дитиною бігла через сад і тут настиг її осколок іншого снаряда. І так два дні лежала навznak мертва, а дитина лазила по ній і ссала вже мертві груди. Потім німці взяли ту дитину десь в тил у якийсь приют. Кажуть, що вже через багато років після війни якийсь молодий чоловік з Тихані родом, через газету шукав когось з рідних, хотів дізнатися про своє походження. Може, то і той самий хлопчик. Але після війни було багато шукаючих.

Через певний час на цій ділянці фронту затихло. Радянські війська прорвали фронт трошки південніше, недалеко від Дуклі, на Дукельському перевалі і пішли вперед на Чехословаччину. З Чарного я вирішив піти до товариша по навчанні в семінарії Дзюбина Володимира в село Бліхнарка. Він не мав нічого проти, щоби я побув у нього. У селі стояли німці, їх завдання було заготовка різних продуктів і кормів для коней на фронт. У сім'ї Дзюбинів були два хлопці: Мирон і його старший брат Володимир (тепер живуть у місті Тернопіль). Німці гонили всіх працездатних людей копати окопи. Я працював разом з Володимиром. Він був старшим над робітниками. Працювали, аби день до вечора. Коли німецького наглядача не було близько, жартували, навіть танцювали на морозі в бункерах.

На роботі були і дівчата. Одного ранку була помітна якась суматоха. З половини дороги до роботи нас завернули, а потім знову сказали йти, але замість до окопів – повели в село, казали, що будуть давати теплі одіяла вкриватися.

Тут нас пошикували і поділили: жінок і стариків – на ліво, чоловіків – на право. Я хоч був малий, хотів бути мужчиною і ступив без команди на право (не знаю, в яку сторону були б мене поставили самі). Тих, що були зліва – розпустили по домах, а тих, що справа – взяли під охорону поліції і німецьких вояків. На коні перед нами виступив з промовою воєнний начальник. Він сказав, що в селі Снітниця (до 8 км звідси) треба збудувати міст і нас туди поведуть. Хто буде пробувати втікати – буде розстріляний без попередження. Люди занепокоїлися: я помітив, що немає тут ані мого друга Володі Дзюбина, ані жодного хлопця з його села. Мені стало жаль, що мене друг залишив. Але роздумувати було пізно. Пролунала команда: «Вперед, марш!». Колона рушила на захід.

Йшли поміж лісами, дехто втікав, коли проходили коло гущавини. По ньому стріляли. Під вечір ми прибули в Снітниці. Тут нас загнали в дощатий барак, обгороджений колючим дротом висотою 5-6 метрів. У бараку вже були якісь люди. Тут були нари в три яруси, на яких були стружки і куски подертих коців. По середині були три печі. Я видер собі з коців онучі, бо мої вже подерлися. Потім я роздивився, чи не можнадесь втекти, але кругом світилося світло і стояла охорона.

Їсти не дали ні цього дня, ні на другий. Дехто одержав передачу від рідних. Людям, які там були до нас, давали якусь похльобку. На третій день ранком видали сухий пайок: буханку хліба, сирок, вітамінні цукерки по три штуки і ще здається щось. Всіх вишикували в довгу колону і погнали далі під охороною. Позаду їхав обоз на возах.

Так ми йшли три дні без відпочинку цілий день. Відпочивати не дозволяли, бо був великий мороз (понад 20 градусів), сідати на снігу не можна було. Хто вже не міг йти, то його кидали на підводу. Але це було найгірше, бо там можна було замерзнути. Прощання з рідними не дозволялося – били прикладами. Польське населення виносило воду, молоко, пити та дещо їсти тепле. Але охоронники не допускали їх, перекидали відра чи каструлі, копали того, хто намагався щось взяти. Одну ніч ми ночували в опустілій школі в селі Лабова. Людей набили в приміщення стільки, що один на другому мусів лежати.

Другу ніч ночували в якомусь домі в місті Нови Сонч. Перед вечером я почув сильні болі в кишечнику. Я пожалівся німецькому конвоїрові. Той обіцяв, що скоро буде місто і він заведе до лікарні. До лікарні не завів, але кип'ятку приніс в минашці. І треба сказати, що гаряча вода мене вилікувала, а може і врятувала.

Я питав конвоїра, куди нас ведуть. Він сказав, що до Німеччини, подальше від фронту. На третій день коло полудня, привели нас до міста Ліманова. Знайомий конвоїр пояснив, що далі йти не будемо, а посадять на поїзд і поїдемо. Містечко невеличке, ціле місто було напружене німецькими збройними силами. Коли ми були в центрі міста, налетіли російські літаки, заговорили зенітки, засвистіли кулі і бомби. Все перетворилося в пекло. А літаки все летіли і летіли на новий захід, пікірували, звільняючись від німецького грузу. Я вскочив в якийсь окоп і якийсь німець був зі мною з гвинтівкою. Він пояснював, як себе вести в окопі. Коли можна було стріляти по літаках – він стріляв. Але так і жодного літака не збили, а станцію розбили.

Після нальоту в місті тривога. Роздаються команди. Військо посилено виходить з міста і прямує по шосейній дорозі на захід. Шосе зайнято повністю: їдуть машини, підводи, піхота і нас женуть далі на захід. До цього я два рази робив спробу втекти, але безуспішно. Тут я склав собі детальний план втечі. Цю дорогу систематично бомбила радянська авіація, приблизно з інтервалами півгодини – година. Я вирішив опинитися в хвості колони, тому поступово відставав, скаржився,

що ноги гризуть в дерев'яних черевиках. Коли я вже був при кінці колони, знову налетіли літаки бомбити, я не спішив іти в укриття і ніби зав'язував шнурівку на черевіку. Коли німець рывкнув: «Нідер!», я побіг назад до окопчика, який собі намітив. Там не було нікого крім мене. Я перележав обстріл, потім ще почекав, поки відійдуть «наші» подалі. Дорога кипіла від війська, що відступало. Напевно, то вже не були «наші», а зовсім інші на дорозі.

Здавалося, що вже можна виходити з окопу, бо й лежати далі немає сил – домерзаю, бо мороз іскриться, повітря чисте, морозне, сонце сліпить очі – якраз добра нагода для льотчиків. Я боюся, що незнайомі солдати, коли мене побачать, що якийсь обдертий бродяга виліз з окопа – пристрілять, подумають, що шпигун. Як би було насправді – я не знаю, але я так собі подумав. Обдумую план дальших дій. Думаю собі, як би ще літаки налетіли, і тоді в суматосі буду вибиратися звідси подалі.

І літаки прилетіли знову бомбити. Цього разу до мого окопа прибігло троє чоловік: дві жінки в німецьких формах (розмовляли по-польськи) і один німецький солдат. Мене спитали, чи боюся і звідки іду. А недалеко під лісом була хата. Я сказав, що я слуга і мене послали до тої хати за чимось.

Розмови довгої не було – німець калічив по-польськи, я по-німецьки. Та й яка може бути розмова, коли смерть заглядає в очі під кулями і бомбами. Коли літаки старанно потрудилися – відлетіли, я разом з тими трьома пішов до дороги, перейшов дорогу і не оглядаючись попрямував до тієї хати, яку я раніше побачив. Так я втік від цієї напасті.

У тій хаті мене нагодували, показали, куди йти на схід, напростець через гори. Сніг був твердий, йти було добре. Йшов по слідах інших втікачів, які теж були у тій хаті. Перед вечором наздогнав їх, і ми пішли разом. По дорозі лагодили своє подерте взуття, відпочивали, набиралися сил. Тепла їжа польських гуралів надавала сил на дальшу дорогу. По дорозі втікачів ставало щораз менше – ті вже дійшли до своїх домівок. Мені було йти найдальше.

Біля міста Криниця, де я вчився в семінарії, я залишився один. Пройшовся біля бурси, де я три роки жив, навчаючись у семінарії. Тут було мені все рідне, знайоме. У місті порядкували поляки в цивільному з червоними пов'язками і автоматами чи гвинтівками. Дальше я вже знав дорогу до Бліхнарки. У лісі перед селом Висова я зустрів озброєну людину в кожусі із червоною нашивкою на баранковій шапці. Він розмовляв на незнайомій мені російській мові. Уточнив, що я за один, а я в свою чергу запитав, хто він. Він сказав: «Я русский партизан». У село я вже пішов сміло, бо там уже були наші. Незабаром я був у Бліхнарці, в хаті мого друга Володі. Батьки його мене зустріли, як з того світу, розцілували.

На другий день я захворів, мав високу температуру, втратив апетит, ослаб. Пролежав я на печі десь біля двох тижнів. Становище не

покрощувалося, я не мав сили підвестися. Температури вже може і не було, але апетит не появлявся. Господарі почали проявляти незадоволення. Я відчув це, а також чув їхню розмову: «Хто знає, на що він хворий. Може на тиф?». Мене це заділо. Одного дня я встав, одягнувся і десь в обідню пору (не пригадую, чи хто був вдома, чи бачили, що я йшов з дому), но мене ніхто не затримував, і я пішов від них.

Село було коло словацького кордону. Я пам'ятав, що минулого року помагав тому господареві в Чарнім, де я в нього перебував, вести корову на Словаччину, то я там зустрів добрих людей. Тому я вирішив піти на Словаччину.

Кордон тоді ніхто не охороняв. Це було десь при кінці лютого. Був гарний погідний день. Світило сонце. Сніг обм'як, а під снігом появлялася вода. Коли я перейшов границю, йшов лісом весь час вниз. Південні схили гір добре обігрівалися сонцем, і лісом весело дзюркотили струмки талої води.

Я прийшов у село, яке називалося Гута Стеблицька. «До кого зайти?» – виникло питання. Я вирішив зайти до хати коло церкви. У хаті була жінка років 50-ти, її дочка молода ще з хлопчиком 3-4 років, і парубок, її брат. Господаря не було, не знаю по якій причині.

Я запитав, чи не треба їм слуги. Сказали, що треба, але на цілий рік. «А то один вже такий був, що побув зиму, а навесні сказав: «До побачення». Я не запевняв, що буду цілий рік і не вимагав жодної платні. Сказав, що буду робити тільки за харчі. Вони погодилися. Показали мені робоче місце – стайню. Треба було бачити, яке це було господарство: стайня впорядкована, гній і гноївка мали своє місце, під ногами не було болота. Такого порядку в селах по нашій стороні я ще не бачив.

Я найбільше переживав, як буду працювати, коли не можу нічого їсти і ледве на ногах стою. Але я здивувався, коли з'їв усе, що поставили. Порції хоч там не були великі, але їжа була смачна і поживна. Робота не була важка. На жорнах не треба було молоти, як у млині. І я скоро віджив і прийшов до норми. Парубок Іван іноді брав мене з собою на музики або весілля «до дівчат» – як він казав. Їхня дочка трохи мене вчила словацької мови. Крім догляду за худобою, я возив гній на поле. Коли розтанув сніг, помагав городити плоти коло хати.

Але таке життя не тривало і двох місяців. Одного разу, коли ми городили пліт, через село проїжджав мій брат Іван зі своїм господарством і сім'єю. Все містилося в одному возі. Коня десь позичив, бо свого німці забрали. Він зайшов за мною і сказав, що я буду робити, чи поїду з ним, чи залишуся. Я сказав: «Де люди – там і я». І так я поїхав з братом на дальше поневіряння. Додому ми не повернулися, бо не було хати. Були ми трохи в селі Вишовадка у нашої тітки, а потім два тижні у селі Святкова.

Ранньої весни 1945 року поля рябіли клаптиками снігу і землі. Земля була зранена, скрізь були міні, про які попереджували таблички, по-

ставлені саперами. То тут, то там валялися вбиті, роздуті коні ще з минулої осені і зими. У тих місцях роздавався нестерпний сморід. Хлопці різного віку і старші навіть жонаті, вибиралися часто в похід на ті місця, де походила лінія фронту, ризкуючи життям: крізь міни, або з цікавості, або за трофеями. Найкращим трофеем були автомати, гвинтівки, гранати. По цілих днях роздавалися постріли і вибухи коло хат і в потоках, наче другий фронт. То стріляли хлопчачки, поки не прийшов наказ якоїсь тимчасової влади про здачу всієї зброї.

Одного разу і я ходив з хлопцями до Тихані за трофеями. Йти було небезпечно по мінних полях, через колючий дріт, але цікавість перемагала. Що приніс – не пам'ятаю. Але вразило мене інше. Ішли ми обережно, ступаючи в уже зроблені кимось сліди на снігу. Ішли на відстані один від одного (як одного вб'є, то щоб не всіх зразу). У Тихані відкрилася перед нами жахлива картина. На землі не було живого місця: все зоране кулями, бомбами, снарядами, мінами. На полі лежало (заклякло) багато військової техніки. Тут були танки з обгорілими кістками танкістів, основи гармат, кулеметів та ін. На полях лежало сотні трупів: почорнілі і порослі обличчя білим мохом чи цвіллю в різних позах, декотрі висіли на колючих дротах, інші були вбиті під час приймання їжі з ложками в руках і котьолками з гороховим супом. Найбільше вбитих лежало під деревами і кущами (напевно шукали укриття).

Залишили ми це побоїще мовчки з якимось тягарем на душі. Не раз воно мені протягом життя сниться. Неначе перед очима і досі стоять розпорені животи з кишками, розмішаними з землею, перекошена набік відірвана голова, яка ледве ще чимось держиться тулуба, або обгорілі тіла танкістів із спаленими по лікті руками, або просто самі кості, що якось не догоріли в танку ось, що таке війна і наступ в натурі без прикрас. І досі я не знайшов відповіді на питання: чому впавших в боях не поховали зразу. Напевно, не можна було цього зробити під прицілом ворожих дзотів, щоб не зазнати ще більших втрат. А незабаром прийшла зима і їх вкрило товстим снігом. Недарма Полянню, Тиханю називали долиною смерті. Але її можна також назвати і долиною життя. Життя і смерть завжди ідуть у парі.

Зі Свяtkової Великої, де ми спинилися на кілька днів, наші люди переїхали на станцію Ясла. То було десь при кінці травня 1945 року. Місто було знищене на 90%. На вокзалі люди поробили собі буди зі скриньок, дощок і кусків бляхи. Доки формували ешелон, то ми жили при вокзалі під муром три тижні. Потім нас погрузили в товарні вагони, через кілька днів причепили паровоз і всі наші люди вирушили на Донбас. За тих три тижні на станції Ясло (Польща) до станції Барвінкове, що є на південному краю Харківської області, де нас висадили, наш ешелон їхав шість днів, бо він довго стояв на головніших станціях, тому що була зайнята колія іншими поїздами.

МОЯ РОЗПОВІДЬ ПРО ЖИТТЯ БІЛЯ ФРОНТУ

У 1944 році після жнив вже наближалася воєнна гроза і до нашого села. І що день – то сильніше було чути грім канонади. Люди ходили сумні, сходилися гуртами і роздумували, що то буде, як стануть кулі падати в село. Незабаром приїхали німецькі фронтовики в село і стали закопувати свої гармати і зенітки на горі Черемка.

На цій горі вони сильно укріпилися, вже наближалася воєнна гроза. Мабуть, передбачали, що тут будуть сильні бої. По середині тої гори проходить словацький кордон. Та гора Черемка є згадана у воєнній книзі «В боях за Карпати». На другий день після прибуття німців в село налетіли радянські літаки і обстріляли німецькі позиції. Люди сильно перелякалися.

Ранком другого дня німці стали виганяти людей із села подальше від фронту. Люди покидали весь свій доробок – збіжжя в стодолах, щойно зібране і ще не обмолочене. Картопля ще була в полі, німці потім все згодували коням. Ми взяли із собою тільки те, що могли помістити на фіру, яку тягнув один кінь, а худобу гнали за собою. Ціла колона фір їхала до третього села Ростайни. Там під селом солдати в зелених мундирах копали невеликі окопи. Перед нами виїхав їхній старшина на коні. Він спитав людей по-російськи: «Куда едете?». Люди сказали, що їх вигнали німці і вони мусять їхати. «Ну ладно, езжайте!» – відповів старшина. Потім хтось з людей спитав його: «А ви куди їдете?». Він сказав: «Мы едем на Берлин».

Та частина радянської армії прорвала фронт і зайняла село Ростайни, бо в селі їх було повно. У селі Ростайни наша сім'я побула десь зо дві неділі. Одного разу я ходив до нашого села Ожинна, але не пам'ятаю, яка була моя мета – чи тільки подивитися, чи може дещо взяти. Коли я прийшов на своє подвір'я, то побачив, що в садку були німці. І в той час літак кинув бомбу на машину, яка їхала дорогою. Вона загорілася і чорний дим звівся високо вгору. Від тої бомби пішов сильний гук, аж повітря сколихнулося. Я злякався і втікати до хати, а один німець каже до мене попольськи: «Вшистко єдно, тераз война», щоби не втікати – заб'є, то заб'є.

Я не пригадую, де я ночував і чи там було ще щось в хаті, чи вже нічого не було. Знаю, що я ходив на сіножать подивитися, бо там був льон розстелений, але він так визорився, що аж почорнів.

На другий день почалася артпідготовка: як заgrimіли гармати, був безперервний страшний гук. Гори здригалися, я думав, що вже буде кінець світу. У другім селі Тиханя вже була передова. Німці були сумні і казали, що там «аллес капут» (що там все загине). Спочатку снаряди падали тільки по передовій, а потім стали падати і в наше село. То ще щастя, що снаряди не падали густо і мені вдалося якось вирватися з того пекла. Я так нічого із собою не взяв.

Я з братом Миколою мусів піти від брата Івана, бо він мав малі діти, і він сам не мав чим жити. Ми обидва пішли через село Довге до села Чарне і там будемо проситися, щоб хтось взяв нас за робітників. По

дорозі, як ми йшли, то також була перестрілка з поза фронтовими радянськими частинами, і кулі десь над самими нашими головами свистіли. Але якось ми щасливо добралися до того села. Там господарі забрали нас за робітників. Я ходив за свого господаря до роботи копати невеликі окопи коло дороги, щоб було де ховатися під час нальоту літаків.

Німці також помагали копати окопи і я з ними трохи «калічив» по-німецьки. Розказав, що я вже не маю батьків і моя хата згоріла, що за селом є фронт. Він сказав, що Ожинна – не фронт, а Тиханя – фронт. Я знову кажу йому, що в Ожинні падають бомби. «Так, так», – відказав він. Той німець був дуже старий чоловік, він казав, що Німеччині буде «капут». Як прийшов обід, то він сказав своєму кухареві, щоб той дав мені пообідати. Там недалеко стояла німецька кухня, і той німець приніс мені в минашці гуляш і кусок хліба.

Брат Іван з дітьми і сестра Марія виїхали з села Ростайни і опинилися в селі Висова. Там в якогось господаря перебули до весни. Німці забрали від нього коня, одну корову і останні три вівці, тільки ще одна корова залишалася, бо треба було дітям молока. Він збирав у людей по рядні сіна і так якось перезимував корову до весни. Там же на вигнанні на початку січня братова Анна народила сина, якого назвали Михайлом. Він народився під грім канонади, прийшов на світ у той час, коли кругом царила смерть і руїна, рвалися снаряди, падали бомби, горіли хати. І можна собі уявити, які то умови дісталися тій дитині – в чужій хаті, в холодну пору року і без медичної допомоги.

З початку листопада я пішов з Чарного дальше шукати притулку. По дорозі до села Ждиня мене спинили німці, обшукали і стали питати, де моя «кенкарта» (особисте посвідчення). Я сказав, що згоріла разом з хатою. Вони в мене нічого не знайшли і відпустили. У селі Ждиня мене взяв господар за робітника. Звали його Максимом. Я ходив за нього на роботу, бо німці ганяли людей копати окопи аж на Грабську гору по сусідству з нашим селом. Була пізня осінь, часто падав дощ, було холодно. Німецькі машини порозбивали дороги і було страшенне болото. До роботи майже половина людей йшла пішки, бо на всіх не вистачало фір. На обід ми мали пляшку кави, кусок хліба і пару яєць, а деколи ще кусок сала. Робота була важка, тому що в горах в ґрунті є багато каміння. Німецькі наглядачі часто проходили коло людей і підганяли до роботи. Кожний мав вимірено, скільки має викопати за день.

Звідтам було добре видно, як російські літаки над фронтом бомбили німецькі позиції. Вони пролітали крізь хмари диму від німецьких зеніток. Літаки пікірували і викручувалися мов ті орли. Земля стогнала від розривів бомб, гори здригалися, здавалося, що там немає права нічого живого залишитися. На горі Черемка стояла німецька артилерія і зенітна частина. Німці там були сильно укріплені і не відступали. Та гора Черемка... Якби вона могла розказати, що на ній творилося. Адже від тієї гори, може, яких два кілометри, в лісі стояла передова лінія фронту чотири місяці. Деколи і до нас навідувалися літаки, де люди копали окопи

і стріляли з кулеметів. Але вони тільки нас лякали, бо бачили, що то цивільний народ працює.

Фронт далі не просувався і стояв на місці аж до половини січня 1945 року. Фронтовики деколи зрідка обмінювалися гарматним вогнем, немов даючи знати одні другим, що вони ще живі.

БУДОВА ПРИФРОНТОВОЇ ДОРОГИ

Німці робили дорогу з села Граб аж до села Конечна, щоби війська могли переїжджати. Вони розібрали в селі Граб муровану школу і всю цеглу повозили на дорогу. А як не стало цегли, то рубали молоді смереки і ялиці і робили дерев'янку. У лісі було також багато людей: одні різали смереки, другі возили. Були там також військовополонені радянські солдати. Вони також будували дорогу. Ті солдати були такі збідовані, голодні, обдерті і зарощені, що на них страшно було глянути. Деякі з них мали подерті чоботи і зверху обмотані лахами і шнурками. Я бачив на свої очі, як вони в обід коло вогню поскидали з себе сорочки, а вдягнулися в куфайки, бо було холодно, а на сорочках були воші, які їх доїдали.

Вони просили у людей, які проходили біля них, щоби кинути їм кусок хліба, але не можна було, бо німці стояли коло них з автоматами. Люди говорили, що одного разу хтось кинув кусок хліба, то німець зразу його розстріляв. Тими окопами і дорогою німці все одно не користувалися, бо радянська армія на тій ділянці фронту більше не наступала. Вона обійшла попід Карпати і заглибилась далеко в Польщу. А друга частина армії прорвалася через Дукельський перевал на Чехословаччину. Ті німецькі частини десь коло половини січня 1945 року самі повтікали на захід і в тих селах, де ми зимували, вже не було ніяких боїв.

З вересня по січень багато німців полягло. Це було видно по тих могилах, що їх було тисячі в кожному прифронтовому селі.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЛЕМКІВ З КАРПАТ НА ДОНБАС

Весною 1945 року було організовано масове переселення українців (лемків) з Польщі на Україну. Лемки жили в Карпатах в таких повітах: Новосандецьким, Горлицьким, Ясельським, Дукельським, Кросненським і Саноцьким. Село Ожинна лежало в Ясельському повіті.

Наша сім'я, як і другі люди, перед переселенням прийшли до свого села, щоби подивитися, що там війна наробила і попрощатися з ним назавжди. Там залишилося тільки шість хат – і то шибки були вибиті, а стіни покалічені кулями. Всі сінокоси були заміновані. Мінні поля російські сапери обтягнули дротом і поставили таблички з написом «МИНЫ!». Всюди були зариті міни протитанкові. Великий міст на річці був зірваний. На місці нашої хати було згарище і з двох коней недогарені кості валялися. Як ми відходили на станцію Ясла, то на Вишовадській горі брат Микола сказав: «Обернімося назад і гляньмо ще останній раз на нашу рідну

Ожинну, бо ще видно обриси нашого села». Ми ще раз глянули на село і з боєм в серці пішли далі через село Ростайни до Святкова, а звідтам поїхали фірою через місто Змігруд до Ясла на станцію.

Ми часто згадуємо наші рідні Карпати. Земля Карпатська, земля Ожинська, як рідна мати – вона нас виростила, годувала і поїла чистими криничними водами, вона нас зогривала теплим і яскравим сонцем. Ожинна нас вгощала грибами, ягодами, черешнями, а бульба зварена в лушпайці і припечена в челюстях, вівсяна киселиця та бринза були смачніші, як тепер білий хліб чи м'ясо. Ожинна – це наше дитинство і молодість, це свіже повітря і чиста вода. І на кінець Ожинна – це святе місце спочинку наших батьків і дідів, і ми не маємо права його забути. Звичайно, що перед війною і під час війни було тяжко жити – то не секрет, бо була відстала система господарки, не було ніякої техніки. А зараз і там люди живуть заможнo і по-сучасному. Про це ми переконалися, як їздили туди з братом Миколою. Після війни ми покинули рідну Ожинну, спалену до тла, тяжко скалічену снарядами і бомбами. Вона була в страшному вигляді і чекала на наші молоді руки, що ми її відновимо.

Але судьба заставила нас покинути рідне село. Ми не загорнули жодної ями від бомб, не посадили жодного деревця і не збудували жодної хати. А прийшли чужі люди і зробили це по-своєму. Війна виявилася поворотним пунктом в нашому житті.

Коли нас везли влітку 1945 року на Донбас, я пригадую такий один епізод. У місті Полтаві ешелон стояв близько доби, бо тоді ще не були відбудовані всі колії, а була перевага військовим ешелонам, які перекидали армію з Німеччини на Японію. Наш ешелон чекав, коли звільниться колія. Деякі люди сходили з вагонів, щоби купити собі дещо поїсти і подивитися на місто. Там на станції сиділо кілька інвалідів. Мені запам'ятався той, що не мав ніг поза коліна. Він грав на гармошці і ще один був сліпий, йому вибило очі. Вони співали із сльозами на очах сумні воєнні пісні, як йшли «в бой за Родину». Вони просили милості, і люди давали їм, що могли, бо жаль було дивитися на їх нещасну долю. Той сліпий інвалід був, напевно, найбільше нещасний, бо він, як прийшов з лікарні, то не міг побачити своїх рідних, хіба що руками їх обняв – і то, як застав когось вдома. А бувало таке, що хата згоріла і рідних немає, може, згоріли у вогні або загинули від бомб чи снарядів, а, можливо, розстріляні ворогом. Взагалі війна – це само по собі жахливе слово. Це є смерть, голод, руїни разом взяті.

НАШЕ ПЕРЕБУВАННЯ НА ДОНЕЧЧИНІ

Зі станції Барвінкове людей розвозили фірами (гарбами), до яких були запряжені воли. Не знаю скільки було кілометрів до села Шестаківка Олександрівського району Донецької області, але ми довго їхали тими фірами. У те село привели п'ять наших родин, так що по всіх се-

лах району порозвозили по кілька родин. То був уже місяць червень і незабаром розпочалися жнива. Колгосп називався ім. Тельмана. То було невелике село, у якому до війни жили німці. Там було зараз всього 40 працездатних людей, а решта – старики та інваліди війни. Наші люди наполегливо взялися до праці. Мені доручили пасти колгоспну худобу, але худоби було мало. Був і бугай, звали Міша, який пасся разом із коровами. Зі мною іще пас худобу дід Козаченко. Тут були широкі степи і все заросло бур'янами, високими травами і полином. Так що пасти було де, а посівів зернових було мало. Була плантація цукрових буряків і соняшнику, а також баштанні культури. Поля обробляли тільки два трактори: ХТЗ і Універсал (колісні), і то вони часто виходили з ладу. Тому їм на допомогу йшли з волами і навіть людських корів брали для боронування полів. Люди працювали щодня і ціле літо ніхто не був вихідний: ні в неділю, ні в свята, і ціле літо ніхто не був по святковому одягнений. Тільки в той день, як справляли обжинки. Зимою мене направив голова колгоспу на курси трактористів. Весною я вже працював причіплювачем і часто замінював тракториста в роботі.

За літо дуже мало люди заробили, бо тільки по 300 грамів зерна та по 30 копійок заплатили за трудовень. Люди геть обдерлися і не було за що купити ні чобота, ні якого одягу. Нас трое: брат Микола, сестра Марія і я, харчувалися на колгоспній їдальні ціле літо, отже з нас стягнули за харчування, так що ми дуже мало заробили.

Церква також була тільки в Олександрівці, але була це якась хата, що в ній відправляли богослужіння, але тільки вночі. Отже ми звечора у великодню суботу ходили туди на відправу. До ранку відправа закінчилася, а вдень мусіли йти по роботі.

Нашим людям трудно було на такій жарі працювати, бо тут немає ні лісів, ні гаїв, тільки десь вдалині видніється якась вузька посадка, а то всюди широкий степ. Як прийшла зима і вдарили морози – то нічим було палити. Люди палили соломою, щоб зігріти хату і зварити їсти. Та й на хліб у печі також палили соломою – робили скрутні з соломи і кидали в піч. Ми брали санчата, йшли в поле і по снігу збирали стебла соняшнику і також ним палили. Отже люди сильно заскучали за своїм рідним краєм, за зеленими Карпатами, бо цей клімат їм не підходить. А тут ще в 1946-му році настала сильна посуха, і люди продавали все, що мали, і виїжджали на захід, щоб не померти з голоду.

ПОВЕРНЕННЯ В ГАЛИЧИНУ

Найстарший мій брат був головою нашої сім'ї. Він мав трое дітей. Ми виїхали і опинилися в Самборі. Там на вулиці під муром ми прожили три тижні, бо начальство в області не хотіло приписати до Дрогобицької області і казали повертатися назад на Донбас. А в Польщу також не можна було повертатися. Наших людей щораз більше почало

повертатися з Донбасу. Тоді в облвиконкомі сказали людям роз'їхатися по селах, і де є порожні польські хати, то можна поселитися в них. Наша сім'я опинилася в селі Дубляни (зараз Самбірського району). Тоді в одній хаті помістилося аж три сім'ї. Нам сильно надокучив голод: отже я і моя сестра Марія пішли до сусіднього села Велика Озимина і найнялися до господарів на роботу.

Мене взяла господиня Катерина Тершівська. Мала вона близько 50 років. Володіла чотирма гектарами орної землі, сіножаттю. З худоби мала пару коней, дві корови, свиней, теля і птицю. Чоловік її сидів у Дрогобицькій тюрмі. Тершівська їздила щонеділі до нього, возила передачі. Невдовзі засудили його на п'ять років і вивезли в Сибір.

Коли господиня дізналася, що я не східняк, а переселенець з Польщі, то поділилася горем, в якому опинилася її сім'я: дві дочки, що під час німецької окупації вчителювали, теж вже були вислані в Сибір. Вісімнадцятилітнього сина Славка совіти запроторили в Караганду. Напевно, боялися, щоб не пішов в УПА. Катерина Андріївна важко працювала, здавала контингент: зерно, м'ясо, масло. Та й позику дерли з неї. Поки мене не було, то родичі трохи їй помагали.

Можна собі уявити, яке горе гнітило душу тої жінки. Вона так часто плакала. Я проймався її бідною, поскільки і моя сім'я була насильно вивезена з рідної землі. Багато літ доводилося поневірятися по білому світу. Щоб хоч трохи допомогти жінці, я старанно виконував її вказівки. Вдень працював у полі, а ввечері гнав пасти коней на луки за село.

Господиня оповідала мені, що два брати її чоловіка – в Українській Повстанській Армії. Їх імен вже не пам'ятаю. Коли я прибув до Великої Озимини, то один із братів уже загинув біля своєї хати – потрапив на засідку совітів. А другий брат командував загonom борців за Україну біля Новошиці та Лужок, що за рікою Бистрицею.

Навесні 1947 року прийшла звістка від товаришів по тюрмі, що чоловік Тершівської загинув у снігах Сибіру на каторжних роботах. Йому ще до того здоров'я відібрали в тюрмі. Тієї весни відпустили додому Катерининою сина Славка із Караганди, і мені вже було легше, бо допомагав по господарству.

Енкаведисти часто робили засідки. Коли ми гнали коней додому, то нас зупиняли. Одного разу я повернувся опівночі з кінями. Завів їх до стайні. Тихо надворі. Зробив кілька кроків до оборога, на якому завжди спав, як до мене несподівано підбігли кілька солдат. Обшукали. Один із них запитав: «Где бандіти? Говорі, а то сей час застрелім!». Видно, думали, що я несучу якусь вістку повстанцям. Відповів, що нікого не бачив, що служу в господині. А вони приставили мені до плеча автомат і клацають затвором: «Говорі, где бандіти!».

Зашморгнули мені на шию пояс від штанів і підняли мене догори. Коли я вже не міг дихати, то опустили на землю і знову за своє: «Скажи, где бандіти? Куда ти шол?». Пояснив, що пригнав коней і йшов на оборіг спати. Відпустили, але після цього не міг заснути до ранку.

Українські повстанці рідко навідувалися в село. Одного разу після боїв з ними привезли в Дубляни одинадцять побитих хлопців, які не здалися совітам. Там біля НКВД їх поспирали до плота і приводили жінок, щоб впізнавали чиї вони є.

Може, не одній матері чи дружині серце розривалося, як побачила свого рідного, але ніхто не признався. Потім постріляних завезли в ліс.

У тривожній обстановці і напруженій праці проходив 1947 рік. Поміж людей ходили чутки, що будуть виселяти. Так і сталося. Пізньої осені, на початку листопада, коли робота в полі вже була закінчена і ранками стояли приморозки, все це й почалося.

Одного разу, як завжди спав у шопі міцним сном. Вдосвіта прокинувся від якогось гамору коло хати. Чую, там хтось ходить. Потім почали грюкати в двері, у вікно. Господиня мовчала. Та коли стали відривати віконну раму, вона наробила крику солдати привели десятника (ним був сусід Тершівської). Він сказав: «Каська, відчини, то свої». Відчинила до хати увійшли солдати. Старшина сказав: «Ну, хазяйка, бистро собірай свої вещи. Вивозім тебя». Згодом поцікавилися мною. Господиня відповіла, що я сплю. Тоді один солдат пішов до шопи.

«Парень, вилезай!». Коли я вийшов на двір, він скомандував підняти руки вгору і повів мене до хати. Старшина зразу ж розпорядився запрягати у воза коней.

Тим часом господиня із сином збирали майно, виносили його на фіру. Курей порубали і вкинули в мішок, взяли трохи муки. Із солдатами була уповноважена з району Стахурська. Господиня сказала, щоб мені заплатили за рік роботи в неї, бо ще не розрахувалася. Та мовчала, а в селі в цей час тишу розкраював лемент та плач жіночий. Виявляється, п'ять родин вивозили. Перед тим, як моя господиня вже мала сідати на воза, впала вниз ниць, поцілувала землю, ридаючи.

П'ять фір зі скрипом покидали село. На кожній сидів солдат з автоматом. Замикала цю колона машина з озброєними солдатами. У Великій Озимині залишилися солдати, які збирали майно вивезених.

Я відвіз господиню в район, де на неї чекала машина. Попрощались ми, як належить. Повезли її з сином до Дрогобича. Зайшов я до хати, а в ній вже нічого нема, крім ліжка і стільця – все забрали! З хліва вивели корів, свиней. Мені залишили тільки теля. Правда, навесні його теж забрали. Ото, коли я заїхав на подвір'я, то голова сільради ще з якимось чоловіком реквізували коней і воза. Змилосердилися на кілька снопів ячменю та на один кінець картоплі. Той кінець, в якому було до 50 мішків бульб, наказали не рухати. Прийшла весна – фірами картоплю вивезли.

Аби хату не розібрали, то я взяв до себе брата. Нам дали тільки ті землі, на якій ми посіяли ярі культури. А от з озиминою не віддали.

І от 1948 рік. Село облітала звістка, що загинув у бою з енкаведистами другий брат Тершівської. Наступного року створили у Великій Озимині колгосп імені 8 березня. Протягом літа працював я в ньому, та

й восени трохи. А в грудні забрав до себе брат в Нивиці, які тоді належали до Лопатинського району. Багато літ минуло. Від брата я довідався, що моя колишня господиня з сином повернулася із заслання в Кривий Ріг, бо в свій район її не пустили. Така от доля людей звичайного галицького села – простих хліборобів, які не хотіли залежати від когось. Вони працювали і боролися, за що повинні були терпіти від радянської влади різні муки.

З БРАТОМ НА РАДЕХІВЩИНІ

Мій брат Микола ще з Шестаківки на Донбасі пішов до Слов'янська навчатися далі в педучилище. Його прийняли зразу на четвертий курс, бо він мав документи про закінчення третього курсу учительської семінарії у Криниці (Польща). Після закінчення училища його і дев'ять випускників направили у Львівську область у тодішній Лопатинський район.

Брат учителював у початкових школах в Адамівці, Стремільчі, Синькові. А в 1949 році його перевели до Нивиць директором семирічної школи. І тоді у місяці грудні брат Микола покликав мене до Нивиць на посаду діловода цієї школи, бо та дівчина, що раніше працювала діловодом десь виїхала. Так, що я, колишній слуга, тепер навчався у вечірній школі і вів діловодство школи.

У 1951-му році брата Миколу перевели до Березівської семирічної школи, отже я також пішов туди, на ту саму роботу. Коли у 1954-му році брата знову перевели до Оглядівської середньої школи, а тут діловода не треба було. Тоді на запрошення директора Барилівської семирічної школи Процика Василя Федоровича я пішов працювати діловодом школи. У фінансовому відділі мені сказали, щоб шукати собі іншу роботу, бо у семирічних школах будуть цю посаду скасовувати. Тому там я пропрацював до весни 1955-го року, а потім пішов на курси механізаторів широкого профілю у село Червоне Золочівського району і успішно закінчив весною 1956-го року.

У жнива я працював помічником комбайнера у селі Увин, а восени помічником на бурякозбиральному комбайні.

Коли прийшла зима, я прийшов до Оглядова до свого брата Миколи. Думав, що хоч ми обидва будемо жити в одному селі. Але брата перевели аж до Немирова, що був у тодішньому Рава-Руському районі, а я залишився в Оглядіві.

Ну, така судьба... Що вдіяти...

[1996-1997 рр.]

*Підготувала Катерина Петрова,
лаборант кафедри історії України УжНУ*

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ

Оксана Ферков

*Borbély Zoltán. A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben: Doktori (PhD) Értekezés. – Eger, 2015. – 255 o.**

**ДОСЛІДЖЕННЯ
ІСТОРІЇ ДРУГЕТІВ**

Борбель Золтан. Другети Гомоннаї у Верхній Угорщині у перші десятиліття XVII століття: Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії, виконана на філософському факультеті Вищої школи ім. К. Естергазі м. Егер (Угорщина). – Егер, 2015. – 255 с.

Другети впродовж чотирьох століть займали особливу нішу в політичному, господарському та культурному розвитку північно-східного регіону Угорщини, залишалися найбільшими землевласниками Земплінщини й Ужанщини, були незмінними володарями міста Ужгород, починаючи від третього десятиліття XIV і до кінця XVII ст. Феномен тривалого володарювання Другетів має ряд об'єктивних і суб'єктивних пояснень. Те, що після помітного політичного впливу у першій половині XIV ст. Другети відійшли від активної суспільно-політичної діяльності, зуміли вистояти у складних перипетіях середини XVI ст. і знову посісти провідні позиції у державному житті у перші десятиліття XVII ст., постійно цікавить дослідників. Прикро, що жоден з істориків Закарпаття не спромігся написати комплексну історію цього роду. Прогалини у певній мірі вдалося заповнити угорському вченому Золтану Борбелю. Об'єктом його дисертаційного дослідження став дворянський рід Другетів, а саме два колоритні його представники – Валентин (Балінт) і Георгій III (Дєрдь) Другети. Рецензована дисертація може стати поштовхом до активізації «другетознавства» в українській історіографії.

Зауважимо відносно короткий часовий відрізок дослідження, але насправді його змістова частина охоплює значно ширшу хронологію процесів і подій, пов'язаних з Другетами і Північною Угорщиною. Подано екскурс про угорське суспільство XVI ст., появу Другетів в Угорщині, початки їх діяльності тощо. У вступі зазначено, що історію Другетів та їх представників початку XVII ст. дисертант досліджує не у звичних шаблонах історії роду, сім'ї, персоналій (біографістики), а в контексті транс-

* Текст: <http://eklektika.ektf.hu/dsr/access/b7fd94e6-5e47-4ae8-820f-3115c3f56812>.
Тези: <http://eklektika.ektf.hu/dsr/access/b109a97f-8224-4ab6-b5f5-5a6d465485ad>.

формації аристократії Верхньої Угорщини, тобто крізь призму регіональної історії. Автор застосував метод просопографії. Кінцевою метою такого підходу є створення не біографії конкретної особи, а соціуму – «давньої» аристократії Північної Угорщини» (с. 10). Дисертант спробував пояснити, як за півстоліття у Північній Угорщині відбулася майже повна заміна старої аристократії (великих землевласників) на нову. Він прагнув дати відповіді на те, чи був континуїтет між давньою і новою аристократією, як впливали родинні зв'язки на просування в аристократію, які регіональні способи «проникнення» у середовище аристократії?

Докладної, звичної для українських досліджень, історіографічної характеристики у дисертаційній роботі не знаходимо. З. Борбель підкреслив, що в останні два десятиліття в Угорщині значно поживався інтерес до вивчення аристократії XVI–XVII ст., проте обмежуються західно-задунайським регіоном. Про минуле аристократичних родин північно-східної Угорщини (Баторі, Бебеки, Лошонці, Нярі, Телегді, Меліт, Другети) бракує ґрунтовних робіт, виконаних на широкій джерельній базі із використанням модерних дослідницьких методів.

Незважаючи на кількарічні пошуки дисертанта в архівах, виявлений ним матеріал не є повним і достатнім для всебічного вивчення історії Другетів. Адже архів сім'ї Другетів – якщо такий взагалі існував – після 1691 р. був розпорошений між нащадками. Те, що знаходилося у Гуменному, перейшло до сім'ї Зічі, потім Андраші, а перед тим зазнало пошкодження через пожежу 1618 р., напад Габора Бетлена тощо. На початку XX ст. архів перевезли до Будапешта. У роки Другої світової війни цей документальний комплекс був знищений. Інша частина архіву Другетів у міжвоєнний період з Гуменного перевезли до Пряшева. Ряд документів опинилася в архівах родів Естергазі та Зічі, інших колекціях. Така розпорошеність значно ускладнили пошуки. Дисертанту не вдалося опрацювати фонди Державного архіву Закарпатської області.

Другий розділ дисертації має назву «Структура суспільства Верхньої Угорщини на межі XVI–XVII ст.». Автор роз'яснив термін «Верхня Угорщина». Ця штучна назва виникла у часи проникнення турків углиб Угорщини і поділу її на три частини. Термін віддзеркалює «погляд» із Братислави, тодішньої столиці підгабсбурзької Угорщини, – «partes regni Hungariae Superiores», що не відповідає середньовічній «Hungariae Superior» та пізнішій «Felvidék» (Верхній край). Отже, Верхня Угорщина включала 13 комітатів (жуп) – Абауй, Берег, Боршод, Гомор, Кішхонт, Шарош, Саболч, Сатмар, Сепеш, Торна, Угоча, Унг, Земпен. Із другої половини XVI ст. у Верхній Угорщині синхронно створювалися нові органи управління – фінансові та військові: Сепешська комора (казна) і Верхньоугорський військовий округ.

Змістовна частина цього розділу далеко виходить за тематичну межу, визначену в назві. Роз'яснено низку політико-адміністративних і стратегічно важливих факторів. Наголошено, що «розуміючи, стратегіч-

не і геополітичне значення Верхньої Угорщини, османський уряд сформував декілька концепцій стосовно цього регіону». Так, у часи суперництва між Заполяї та Фердинандом взимку 1531–1532 рр. Петер Перені пропонував султану Сулейману створити васальну державу на чолі з ним (Перені). Справа не дійшла до цього. Фердинанд I звинуватив Перені в зв'язках із турками й ув'язнив його. З. Борбель описав методи і шляхи османів, спрямованих на послаблення Верхньої Угорщини. Наведено випадки співпраці регіональних аристократів із турецькою адміністрацією Буди і Портою.

Автор часто виходить за предметну межу дисертацію, окреслену у назві та структурних частинах, і відволікається на друго- та третьорядні проблеми. Присутня зайва деталізація окремих епізодів історії другої половини XVI ст. (див. с. 21-23).

Насиченим фактажем та ілюстративним матеріалом (таблиці) відзначається наступна частина дослідження. З. Борбель розкрив структуру дворянського землеволодіння Верхньої Угорщини від середини XVI до початку XVII ст., залучивши описи порт (оподаткованих наділів) за 1546 р. і хат за 1598 р. На початок XVII ст. основним джерелом збагачення стала практика отримання казенних землеволодінь у заставу за певне грошове відшкодування державі (с. 30). Середовище дворян-землевласників показано на прикладі двох комітатів – Земплінського і Сатмарського. Останній став своєрідним bastionом дрібних землевласників, де закріпилася ідея дворянської республіки, і служив базою повстанців-куруців. Земплінський комітат став об'єктом дослідження через політичну активність місцевого дворянства і Другетів (с. 31). Автор навів порівняльні дані (див. с. 31-43), докладно описав динаміку дворянських землеволодінь. Оскільки в науковому обігу є вже чимало досліджень земельно-майнових відносин і прошарку дворян-землевласників (Енгел, Палфі, Макшаї та ін.), то дисертант міг би обмежитися короткою характеристикою.

У підрозділі, присвяченому аристократії Верхньої Угорщини другої половини XVI ст., автор зауважив, що «у післямохацьке півстоліття роль і значення аристократії було значно більшим, ніж упродовж усього середньовіччя», адже «шабля великого землевласника була шаблею короля». У «Трипартітумі» Іштвана Вербоці 1517 р. є точне визначення «справжніх баронів» (*very barones regni*, або *barones officiolati*). Володарі державних або придворних титулів спільно з церковними посадовцями і представниками середнього дворянства утворювали королівську раду. Посади не були спадковими. Хоча Другети не мали вищих посад впродовж XV ст., але належали до групи аристократів (усього 30-40 осіб), які впливали на державні справи. Ці аристократи поступово сепарувалися від решти дворянства і за законом 1598 р. були виділені в окрему групу – *barones naturales*. Вони тримали бандеріальне військо і користувалися однаковими привілеями з «справжніми баронами», хоча не мали посад.

Без цих сімей була б неможливою організація королівського війська і збір податків. Для Верхньої Угорщини це було особливо актуальним, бо саме тут перечікували післямохацькі лихоліття «природні барони» країни.

Автор дисертаційного дослідження погодився з думкою авторитетних угорських вчених, зокрема Палфі, що здобуття баронського титулу було можливим завдяки успішній військовій кар'єрі, придворній та адміністративній службі (с. 46). Дисертант проілюстрував трансформацію аристократії (с. 48-51) таблицею «Великі землевласники Верхньої Угорщини за описами порт 1549 та 1598 рр.». Чимало уваги приділено майновому становищу дворян ечедських Баторі (с. 52-57), требишовських Перені (с. 57-61), пелчоцьких Бебеків (с. 61-62), нової аристократії (с. 62-75), зокрема сімей Магочі, Ракоці, Добо, Алагі та Бекень. Як бачимо, угорський науковець знову відхилився від основної цілі.

Визначальним чинником матеріального і суспільного зростання нових аристократів стала не військова кар'єра, а здобуття земельних володінь. У Токайському виноробному районі ці дворяни вміло долучилися до постачання війська продовольством, фуражем тощо, а також торгівлі вином з Польщею. Прибутки від цього стали доволі суттєвим джерелом позик казни та отримання взамін заставних володінь. Найкраще скористалися такою можливістю родина Добо (с. 73). На початок XVII ст. провідні позиції посіли представники аристократії з кардинально новою господарською ментальністю. Поряд з ними бачимо «давню» аристократію – ечедських Баторі та гуменнянських Другетів. Останні пристосувалися до змін у «століття угорської руїни» (*magyar romlás százada*) і змогли втриматися.

Після доволі докладного екскурсу в історію Верхньої Угорщини другої половини XVI – початку XVII ст. дисертант нарешті переходить до власне теми дослідження. Спочатку окреслює становище Другетів у середньовічному Угорському королівстві. Про їх походження і ранню історію відомо вкрай мало. Недарма у 2003 р. вчений Пал Енгел наголосив, що «історія Другетів, подібно до історії більшості середньовічних магнатських родин, ще чекає на свого автора». У 2012 р. сербський історик Дюра Харді зробив чергову спробу висвітлити походження Другетів, їх присутність в оточенні короля Карла Роберта*.

Після лаконічної історіографічної характеристики З. Борбель описав прибуття Другетів до Угорщини і зауважив, що вони з другої половини XIV ст. втрачають політичний вплив і деякі земельні володіння (с. 79). У підрозділі III.2 «Гуменнянські Другети у XVI ст.» автор пробує «розплутати» історію одруження Іоанна (Яноша) VII Другета із Крістіною Заполяї. Через цей шлюб Другети породичалися з найвпливовішою родиною тогочасної Угорщини. Дисертанту не вдалося ідентифіку-

* Hardi Đ. Drugeti: povest o usponu i padu porodice pratilaca anžujskih kraljeva. – Novi Sad, 2012. – 480 s.

вати Крістину і вказати на ступінь родинного зв'язку з королем Яношем Заполяї (с. 81). До речі, вона зміцнила родинне дерево Другетів, народила сім синів і одну дочку.

Незважаючи на суспільний престиж і майнові статки, Другети не брали активної участі в політичному житті Угорщини XVI ст. Мабуть, через таку «байдужість» цей рід зумів вистояти у складних умовах олігархічного суперництва першої половини XVI ст. і державного роз'єднання другої половини XVI ст. Через традиції успадкування і розподілу володінь роду Другетів більшість їхніх населених пунктів були у спільному володінні декількох братів чи родичів. Це спричиняло конфлікти і збройні сутички. При цьому «замість спільного політичного виступу та здобуття позицій при королівському дворі пріоритетом членів роду Другетів було суперництво за регіональний вплив» (с. 85). Вони породичалися з впливовими аристократами Доці, Зріньї, Терек, Реваї, Баторі, однак не скористалися цими зв'язками для виходу на загальнодержавний рівень. Це досить цікавий факт, тому дослідникам ще доведеться його пояснити.

В описах кінця XVI ст. фігурують володіння трьох представників Другетів, що репрезентують три гілки роду: Барбара (ймовірно, невдовзі померла), Валентин, Георгій. Четвертий розділ дисертації присвячено колоритній особі Валентина (Балінта), що мав поетичний талант, був серед меценатів епохи. Другети вже на початку 1560-х рр. симпатизували вченню Кальвіна. Протестанти мали чимало прибічників у їхніх Гуменнянській та Унгварській домініях, де протестантська школа діяла безперешкодно. В особі Валентина Другета дисертант бачить представника нового менталітету дворянства Верхньої Угорщини, що сформувався під впливом протестантизму. Він після смерті батька у 23-річному віці став на чолі роду і намагався досягти вершин політичної кар'єри.

У листопаді 1604 р. бандеріальне військо Валентина Другета нараховувало бл. 400 воїнів і стало вагомою підтримкою для руху Іштвана Бочкаї. Дисертант це описав у подробицях. Увагу привертає епізод, коли у вересні 1605 р. Бочкаї визначає Другета своїм наступником на трансільванському троні. Тут учений опирається на дослідження Шандора Паппа 2008 р. Насправді Бочкаї мав іншу кандидатуру – Габора Баторі. Дисертант навіть ризикнув зауважити, що для османського керівництва кандидатура Другета була важливішою, ніж для нього самого. Бо османи могли б встановити контроль не тільки над Трансильванією, але й над північно-східною Угорщиною (с. 98). Як відомо, князем Трансильванії став Габор Баторі.

Згідно з політичним заповітом Бочкаї, Другет отримував право володіння «заставним» замком Хуст та 1/3 частиною прибутків із соляних копалень за 40 тис. форінтів «викупу». У вітчизняній фаховій літературі це питання досить дискусійне. Хустський замок був особливим форпостом, грав стратегічну роль як у випадку нападів з боку Польщі, так і з боку Угорщини, а саме із Сатмарщини. Хуст контролював торгівлю сіллю і був

важливим для розширення володінь Другетів. Після того як влітку 1607 р. Валентин Другет зрозумів, що отримати трансільванський трон не вдасться, він приклав зусилля для отримання Хуста. Підтримав його ерцгерцог Матвій, оскільки, за гіпотезою дисертанта, «правитель був свідомий того, що Балінт має неабиякий авторитет у середовищі гайдуків і для попередження можливого заворушення гайдуків була б корисною присутність Балінта Другета на саболчській частині Королівства» (с.103).

У 1608 р. Валентин Другет титулує себе наджупаном Мараморощини, у жовтні отримує підтримку Габора Баторі. Того ж року він починає вживати титул королівського радника і коменданта Верхньої Угорщини. Автор дисертації причину такого швидкого політичного зростання бачить у посередництві Другета під час гайдуцького заворушення 1607 р.

Після смерті Бочкаї гайдуки втратили свого верховного покровителя, їм перестали платити, отож у липні 1607 р. в Дебрецені вони наважилися на виступ, відомий як друге повстання гайдуків. У жовтні капітан гайдуків Андраш Надь попросив посередництва Другета у виконанні обіцянок Бочкаї, а саме, щоб гайдуки могли зайняти місто Калло і розселитися там. Другет проявив обачність, бо не хотів, щоб у Відні за підозрили його в організації повстання. Дисертант докладно висвітлив приборкання гайдуків і зупинився на такому важливому епізоді політичної біографії Валентина Другета, як його підтримка ерцгерцога Матвія при здобутті угорської корони. Для цього Другет виставив 18-тисячне військо влітку 1608 р., тому члени його родини взяли участь у коронації Матвія 16 листопада. Саме тоді Георгій III Другет отримав титул «лицаря золотої шпори», а Валентин став державним суддею (*Judes Cuius*). Таким чином, «після двохсотлітньої перерви Другети знову отримали найвищу державну посаду і титули» (с. 107).

Наступною проблемою історії Другетів у висвітленні Золтана Борбеля стало питання використання представниками роду титулу «граф». В сучасній літературі часто стосовно Другетів вживається цей титул, починаючи від перших представників роду і закінчуючи останніми. Однак невідомо, коли і як Другети здобули його. Із 1607 р. Валентин Другет користується титулом «comes» і виявляє графські амбіції. Можливість дарування титулу графа Другету викристалізувалася впродовж 1607 р. у придворних колах. Позначення «comes» використовували інші члени сім'ї, що на думку З. Борбеля, є вказівкою на посаду наджупана. Угорськомовні документи після смерті Бочкаї Другета називають «графом», а до того – жодного разу. У 1610-х рр. Георгій III Другет доволі часто називає себе графом, його син Іоанн вживає його разом з титулом «спадковий наджупан Унга» (*Ungmegeye örökös ispánja*). Дисертант робить висновок, що Другети стали другими після Дердя Турцо «офіційними» графами Королівства Угорщина.

Угорський дослідник описав політичну кар'єру Валентина Другета і наголосив, що той мав вагомні шанси примножити свої успіхи, але в лис-

топаді 1609 р. несподівано помирає (ймовірно, через отруєння сідла – поширене вбивство ранньонового часу). З ним «протестанти Верхньої Угорщини втратили найбільшого свого захисника» (с.109). Його поховали аж 14 березня 1610 р. в Ужгороді.

Після цього автор нарешті приступає до характеристики головного героя свого дослідження – Георгія III Другета. За структурою роботи бачимо, що саме він є дійсним об'єктом вивчення. У п'ятому розділі дисертації виділено декілька аспектів життя і діяльності Георгія: дитинство, юнацькі роки і судова справа проти сім'ї; конвертація з протестантизму в католицизм; земельні володіння та одруження; роль у державній та регіональній політиці; рекатолизація Верхньої Угорщини та ін.

Кожен з цих проблема має наукову вагу. Проаналізуємо тільки окремі аспекти. Так, З. Борбель показує повернення, або «конверсію» вищого дворянства до лона римо-католицької церкви. Ця проблема розкрита у фахових дослідженнях, однак донині залишається ряд стереотипів, шаблонів у тлумаченні зміни конфесійної належності окремих осіб або соціальних груп. Якщо сприйняття Реформації та протестантського віровчення масою людей в науковій літературі отримало позитивне висвітлення, то зворотній процес наприкінці XVI – XVII ст. тлумачився як реакційний, керований Віднем і Римом, здійснюваний єзуїтами тощо. Але ж ці релігійні зміни були значно складнішими, перепліталися з політичними і суспільними процесами не тільки Верхньої Угорщини, але й значно ширшого історико-географічного ареалу.

Угорський науковець пробує змалювати графа Другета як щирого послідовника католицизму і рекатолизації. Слідом за Тридентським собором та активізацією діяльності Ордену Ісуса на рубежі XVI – XVII ст. спостерігається нова хвиля рекатолизації угорського дворянства. Дисертант уточнює, що тут треба розуміти не тільки релігійно-світоглядну причину, але й політичні та соціально-майнові чинники. Він наголошує, що слід відійти від усталеної думки стосовно визначального впливу П. Пазманя в рекатолизації (с. 127). Нові дослідження показують багатогранність процесу. На конверсію Георгія Другета вплинуло тривале перебування у таких католицьких центрах, як Прага, Краків, Відень, навчання в єзуїтському колегіумі Праги тощо. На ранньому етапі контрреформації особливо важливу роль відіграли єзуїти, адже під їхнім прямим та опосередкованим впливом відбувалася рекатолизація угорської аристократії (с. 130). Дослідник наводить приклади навернення у римо-католицьку віру великих землевласників регіону Доці та Естергазі, які мали тісні контакти з Другетами.

Зупинимося на розкритті З. Борбелем проблеми участі Георгія Другета у державній та регіональній політиці. Це відображено у підрозділі V.3. Науковці зображували його як негативного персонажа. До особливих заслуг Другета відносили заснування єзуїтського колегіуму в Гуменному і боротьбу з Габором Бетленом. Дисертант зауважує, що ран-

ня смерть Георгія «завадила здійсненню усіх задуманих планів». Про участь у загальнодержавному політичному житті свідчать отримані титули. Під час коронації Матвія II 1614 р. він став лицарем золотої шпори, а в 1618 р. призначений державним суддею. Шлях до найвищих державних посад для Георгія Другета відкрився після смерті його двоюрідного брата Валентина та, ймовірно, завдяки одруженню з Каталіною Надошді й отримання великого посагу. У регіональній політиці Георгій Другет активно виступав ще з початку 1610 рр., зокрема був послідовним прихильником і рушієм рекатолизації (с. 165), протистояв дворянам-протестантам, їх жупним зібранням і містам (с. 169). У кар'єрному зростанні Другета та його нащадків велику роль відіграло раннє, у порівнянні з іншими дворянами, навернення до католицизму. Він став «найбільшим патроном контрреформації вже на початку 1610-х рр.».

Науково цінним є шостий розділ «Дердь Другет Гомоннай та початки католицького оновлення». Автор деталізує процес рекатолизації Верхньої Угорщини, де Гуменнянська доміна і мукачівська місія єзуїтів мали найкращі успіхи. Хоча він говорить про значне окатоличення місцевих русинів (с. 187), проте не надає достовірних даних, вважаючи, що про навернення великого числа слов'яномовного люду можна здогадуватися із зростання кількості членів ордену чеського походження, які перебували до Гуменного (с. 188). У 1618–1619 рр. до Гуменного прибуло сім єзуїтів, які знали слов'янську мову (с. 189). Це припущення варте уваги лише як гіпотеза, бо відсутні прямі джерела про направлення до регіону слов'яномовних єзуїтів для місійної роботи у середовищі русинів. На жаль, не сказано, наскільки була успішна місійна робота єзуїтів. Мабуть, це стане предметом майбутніх досліджень дисертанта. Відомо, що з наближенням військ Габора Бетлена 2 вересня 1619 р. Другет розпустив колегіум у Гуменному і 13 патерів відправилися до Польщі, до єзуїтської місії в Кросно.

Окремо йдеться про роль Георгія Другета у справі навернення до католицизму руських селян із підвладних йому земель. Автор зазначає, що Другет «пересвідчився у наслідках унії на своїх польських володіннях і спільно з Міклошом Естергазі запросили Атанасія Крупецького здійснити мукачівську унію» (с. 190). Але ця спроба зазнала невдачі через несприйняття злуки місцевим населенням.

Сьомий розділ дисертації присвячено участі Георгія III Другета у протистоянні габсбурзького уряду і трансільванського князя Габора Бетлена. Розглянуто організацію виступу Другета проти Бетлена як складову масштабного релігійно-політичного руху, керували яким з-поза меж Габсбурзької монархії (с. 193). На початку 1615 р. Другет провів певні організаційні заходи, мобілізацію війська, листувався з Раду Сербаном, одним з союзників у боротьбі з Бетленом тощо. Хоча обставини склалися на користь Другета після приєднання до нього війська Сербана, проте стани Верхньої Угорщини не підтримали його рух, зокрема

дворянство Земплінського комітату. Тим часом польські загони Самуїла Корецького вторглися до Молдови і Волощини. Для Раду Сербана відкрилася можливість повернення влади у Валахії, тому він залишив Угорщину. Ці події зашкодили планам Другета.

Останній епізод політичної діяльності Другета, тобто події 1619–1620 рр., у дисертаційній роботі відображено на підставі відомих студій (праця Ласло Нодя 1969 р.), зокрема про вторгнення Другета з найма-ним козацьким загonom у 2,5 тис. осіб, битву з військом Бетлена біля Гуменного тощо (с. 207). Зроблено висновок, що Георгій Другет належить до найактивніших угорських учасників складної системи міжнародних відносин початку XVII ст. (с. 212). У виступі проти трансільванського князя Габора Бетлена він керувався не виключно особистими мотивами (бажаннями трансільванського трону), а був послідовним прихильником політики Відня щодо здобуття впливу на Трансильванію.

Отже, дисертація Золтана Борбея є комплексним дослідженням участі та ролі Другетів у суспільно-політичному житті Верхньої Угорщини наприкінці XVI – перших двох десятиліть XVII ст. Автор не завжди дотримується визначених хронологічних і тематичних меж, часто пере-ймається другорядними подіями й епізодами. Складається враження, що дисертант хоче помістити в одній роботі все те, що зібрано й опрацьовано, тому окремі підрозділи вкрай перенасичені. На нашу думку, багатогранність проблематики і джерел дозволила б довести до рівня дисертації окремі структурні аспекти цієї роботи.

У цілому рецензована дисертація суттєво доповнює відомості про рід Другетів. Для популяризації минулого регіону варто було б зробити україномовне видання дисертації загалом або її частини.

* * *

**НОВЕ ВИДАННЯ
УЖГОРОДСЬКОГО
ВИДАВНИЦТВА «ГРАЖДА»
ЗАСВІДЧУЄ,
ЩО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА
УКРАЇНА – ЄДИНА**

*Тисячоліття – Millennia: Нау-
ук. щорічн. / Гол. ред. Р. Офіцин-
ський. – Вип. 2. – Ужгород: Граж-
да, 2015. – 168 с.*

Другий випуск наукового щорічника «Тисячоліття – Millennia» йде до читача й презентує інтелектуальний доробок кафедри історії України УжНУ в 2014 р.*

80-літній француз П'єр Нора у промові на конференції «Rendez-Vous de l'Histoire» 16 жовтня 2011 р. в Блуа, що відома в українському перекладі під назвою «Історія як захист від політики», запримітив зміни

* Далі цитується передмова «Від редакції» до вказаного видання.

основ професії історика: від хранителя і гаранта часової неперервності до перекладача й експерта із соціального попиту. Одночасно завдяки всюдисущій журналістиці зросла кількість покупців історії, дистриб'юторів, споживачів, виробників. Власне, ще видатний філософ і письменник, Нобелівський лауреат Альбер Камю (1913–1960) «істориками сьогодення» вважав саме журналістів, а істориків – «журналістами минулого».

Нема сумнівів, що, як визначив П.Нора, історія є наукою, заснована на критичному аналізі документів й тісно пов'язана з освітою, головний обов'язок якої навчити розуміти і любити батьківщину. Так само надзвичайно складно заперечити фундаментальне положення про те, що єдність і розмаїття – пара антиподів і взаємодоповнювальних елементів, які служать основним інструментом розуміння історії. Теж цілком природньо в сучасному світі виступають антиподами історія і політика, що поєднує ідеологію та пам'ять. До таких висновків член Французької академії П'єр Нора прийшов на схилі віку, підсумовуючи життєвий та професійний досвід.

Сучасній Україні бракує справді кваліфікованих і діяльних істориків. Їх брак відчутний у столиці та у провінційних закутках. Це видно на полицях книгарень, із каталогів електронних бібліотек, програми теле- і радіоефіру. Дуже обмаль якісних текстів, зате надміру історичної джинси, пустопорожньої графоманії.

«Тисячоліття – Millennia» береться за попередню селекцію наукових праць, які б могли претендувати на те, щоб з їхнім змістом познайомився ширший загал. Саме тому члени кафедри історії України та її наукові партнери націлені подати вартісну і підсумкову в річному вимірі статтю, результати котрої ще ніде не оприлюднювалися і котра не залишить байдужим вдумливого читача, незалежно від його статусу.

Щорічник «Тисячоліття – Millennia» є загальнодоступним. Його можна прочитати не тільки як традиційне друковане видання, але й повністю на персональному сайті головного редактора – www.ofitsyn-skyu.uzhgorod.ua. Наразі у другому випуску головний акцент зроблено на болючій сторінці новітньої історії України – російській агресії, що розпочалася в лютому 2014 р. окупацією та анексією Автономної Республіки Крим і продовжується війною на частині Луганської та Донецької областей, а також на підсумках першої річниці Революції гідності. У тому, що інтелектуальна Україна єдина, наочно показуємо у нашому щорічнику, авторами якого є представники діаметрально протилежних регіонів – найзахіднішого (Закарпаття) і найсхіднішого (Донбасу).

Закарпаття онлайн, 17 лютого 2015 р.

* * *

**ВИЙШОВ ДРУГИЙ ВИПУСК
НАУКОВОГО ЩОРІЧНИКА
«ТИСЯЧОЛІТТЯ – MILLENNIA»**

*Тисячоліття – Millennium: Наук.
щорічн. / Гол. ред. Р. Офіцинський. –
Вип. 2. – Ужгород: Гражда, 2015. – 168 с.*

Другий випуск наукового щорічника «Тисячоліття – Millennium» (головний редактор – доктор історичних наук, професор Роман Офіцинський) йде до читача й презентує інтелектуальний доробок кафедри історії України УжНУ в 2014 р.

Сучасній Україні бракує справді кваліфікованих і діяльних істориків. Їх брак відчутний у столиці та у провінційних закутках. Це видно на полицях книгарень, із каталогів електронних бібліотек, програми теле- і радіоефіру. Дуже обмаль якісних текстів, зате надміру історичної джинси, пустопорожньої графоманії.

«Тисячоліття – Millennium» береться за попередню селекцію наукових праць, які б могли претендувати на те, щоб з їхнім змістом познайомився ширший загал. Саме тому члени кафедри історії України та її наукові партнери націлені подати вартісну і підсумкову в річному вимірі статтю, результати котрої ще ніде не оприлюднювалися і котра не залишить байдужим вдумливого читача, незалежно від його статусу.

Щорічник «Тисячоліття – Millennium» є загальнодоступним. Обидва його випуски можна прочитати не тільки як традиційне друковане видання, але й повністю на персональному сайті головного редактора [www.ofitsynskyy.uzhgorod.ua]. Наразі у другому випуску головний акцент зроблено на болючій сторінці новітньої історії України – російській агресії, що розпочалася в лютому 2014 р. окупацією та анексією Автономної Республіки Крим і продовжується війною на частині Луганської та Донецької областей, а також на підсумках першої річниці Революції гідності.

У тому, що інтелектуальна Україна єдина, наочно показано у пропонованому щорічнику, авторами якого є представники діаметрально протилежних регіонів – найзахіднішого (Закарпаття) і найсхіднішого (Донбасу).

Медіацентр УжНУ,

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 19 лютого 2015 р.

* * *

**ТЕКСТИ РОМАНА
ОФІЦИНСЬКОГО, НАПИСАНІ
ДЛЯ СВІТОВИХ ВИДАНЬ,
ВИЙШЛИ ОКРЕМОЮ КНИЖКОЮ**

*Офіцинський Р. Сталеві нерви
тореадора... Україна. 2009-2014. –
Ужгород: Гражда, 2015. – 244 с.*

У видавництві «Гражда» відбулося представлення нової книжки доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України Романа Офіцинського «Сталеві нерви то-

реадора». За словами видавця Івана Ребрика, книга є логічним продовженням публіцистичної збірки «Тяжко жити Касандро Україна 2006-2008».

Зібрані наразі тексти написані та оприлюднені від липня 2008-го до грудня 2014-го, тобто протягом шести з половиною років. Вони з'явилися у таких впливових зарубіжних медіа, як французький щомісячник «Le Monde diplomatique» і російське інтернет-видання «REGNUM». Їх розмістили загальнодержавні щоденні газети «День» і «Голос України», інтернет-видання «Українська правда», журнал «Всесвіт». Частина текстів уперше побачили світ у періодиці Закарпатської області.

У матеріалах науковця проаналізовані суспільно-політичні симптоми сучасної України, чимало висновків, зроблених у попередні роки сьогодні сприймаються пророчими. При тому, що Касандрою бути нелегко.

Олег Добош, Голос Карпат,
20 лютого 2015 р.

* * *

**ПУБЛІЦИСТИКУ
ОКРЕМОЮ КНИГОЮ ВИДАВ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ІСТОРИК**

*Офіцинський Р. Сталеві нерви
тореадора... Україна. 2009-2014. –
Ужгород: Гражда, 2015. – 244 с.*

Понад 70 статей ввійшло до книги публіцистики Романа Офіцинського «Сталеві нерви Тореадора». Це вже четверта книжка публіцистики історика, а загалом – 17-е окреме видання.

Автор зібрав власні тексти, написані й оприлюднені у різних ЗМІ. У часовому проміжку статті охоплюють період з 2008 до 2014 років в Україні. Публіцистика з'являлася у закордонних медіа, зокрема, французькій щомісячній газеті «Le monde diplomatique», російському інтернет-виданні «Regnum», українських газетах «День», «Голос України», на сайті «Українська правда», у журналі «Всесвіт». Чимало текстів побачили світ у закарпатській періодиці – на шпальтах газет, які видавалися у ці роки, а також на сайтах інтернет-видань.

Книга є продовженням публіцистичної збірки «Тяжко жити Касандрою... Україна 2006-2008». «Це історія України 2008–2014 років. У чотирьох частинах зібрані коментарі, оцінки, прогнози, аналітичні статті щодо ключових проблем економічного, політичного, соціального, культурного розвитку України», – розповідає Роман Офіцинський про видання.

Книга важлива ще й тому, що в режимі реального часу прослідковуються події, які тривали в Україні кілька років поспіль. Також проаналізовано причини і наслідки тих чи інших фактів, які згодом ставали приводом до змін у країні.

Наталія Каралкіна,
prozak.info, 9 травня 2015 р.; ПІО, 23 травня 2015 р.

* * *

**«СТАЛЕВІ НЕРВИ
ТОРЕАДОРА» РОЗПОВІДАЮТЬ
ПРО УКРАЇНУ 2009-2014 РОКІВ**

*Офіцинський Р. Сталеві нерви
тореадора... Україна. 2009-2014. –
Ужгород: Гражда, 2015. – 244 с.*

Світ побачила книга доктора історичних наук, професора УжНУ, публіциста Романа Офіцинського. Видання є продовженням публіцистичної збірки «Тяжко жити Касандрою... Україна 2006-2008». Зібрані в ній тексти написані автором і вже були надруковані у зарубіжних, центральних українських і крайових ЗМІ упродовж липня 2008-го – грудня 2014-го років.

Відкривається видання об'ємною аналітично-філософською авторською статтею і у п'яти частинах містить фахові матеріали про розвиток нашої країни в анонсований період та прогнози щодо подальшої долі України. Автор звертає увагу, що є аналогії нинішнього стану держави з 1938-1940 роками і наводить прогнози А. Зубова, який передбачив те, як у «жахливу поразку обернеться успіх Кремля у приєднанні Криму».

Натомість у стислий термін Україна має провести системну європейську модернізацію – економічну, політичну, соціальну, освітню. Це наша історична місія. Ми не раз були свідками того, що попри владну концентрацію державна верхівка з гострою інтелектуальною недостатністю і паралізованою волею не забезпечила національних інтересів. Вона плуталася в трьох соснах у Безрадичах, Межигір'ї деінде – ціні, цінностях, оцінюваннях. Дарма вкладати глибокий зміст у порожню голову випадкової людини, надто, коли на порозі Іуда тридцятигривневий. Зупинити, розвернути, нехай летить назад. Нам же творити сильну державу. Нам – українцям.

Андрій Кондришин,

Новини Закарпаття, 29 серпня 2015 р.

* * *

**«СТАЛЕВІ НЕРВИ ТОРЕАДОРА»
– НОВА КНИЖКА ПРОФЕСОРА
РОМАНА ОФІЦИНСЬКОГО**

*Офіцинський Р. Сталеві нерви
тореадора... Україна. 2009-2014. –
Ужгород: Гражда, 2015. – 244 с.*

В ужгородському видавництві «Гражда» побачила світ нова книжка доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України Ужгородського національного університету Романа Офіцинського. Вона називається «Сталеві нерви тореадора... Україна. 2009-2014» і має 244 сторінки. Це логічне продовження науково-публіцистичного видання «Тяжко жити Касандрою. Україна. 2006-2008» (Ужгород: Гражда, 2008. – 352 с.) того ж автора.

Зібрані тексти написані й оприлюднені від липня 2008-го до грудня 2014-го, тобто протягом шести з половиною років. Вони з'явилися у таких впливових зарубіжних медіа, як французький щомісячник «Le Monde diplomatique» і російське інтернет-видання «REGNUM». Їх розмістили загальнодержавні щоденні газети «День» і «Голос України», інтернет-видання «Українська правда», журнал «Всесвіт». Частина текстів уперше побачили світ у періодиці Закарпатської області.

Науковець проаналізував суспільно-політичні симптоми сучасної України, чимало висновків, зроблених ним у попередні роки, сьогодні сприймаються пророчими. Про минуле й сьогодні в «Сталевих нервах тореадора» мовиться проникливо й афористично: «Від затьяжної Леонідії (президентського правління Кравчука і Кучми) країна перейшла до безславної Вікторії (Ющенко та Януковича). У 1991-1994 і 1994-2004 рр. бачимо двох абсолютно різних президентів. Вишколений партійний ідеолог Кравчук і Кучма, простакуватий генеральний директор велетенського заводу. Відтак дістали однойменних двійнят – як два боки одної медалі. І два президентські терміни поспіль у них – на двох. Перший безхмарно і безславно проминув у 2005-2010-му, а другий має обірване датування – 2010-2014-й. До Ющенко ми не доросли, а другого Віктора – Януковича – переросли задовго до його закономірної втечі в Росію. На зміну 13-літтю хиткої, але стабільної Леонідії прийшло турбулентне 9-річчя Вікторії...

Москва зманювала васала Януковича, котрий усерйоз укріплювався поблизу Києва – у дорожньому маєтку в Межигір'ї. Більшість громадян хвилювало не те, що робила центральна влада, а як її позбутися... Революція гідності в Україні взимку 2013–2014 рр. позначила лінію геополітичного розламу, демаскувала підступного ворога, відновила глобальну двополюсність – звичний світ добра і зла, від якого за чверть століття відвикли, призабули... Відтепер історичний час є стисненим у пружину. Наші дії та слова мають відповідати вимогам спартанського телетайпу. Крим став гірким уроком. Світ визначився. Життя продовжиться, але докорінно зміниться. Поточний шанс для України – це як останній патрон. Ні кроку назад – Москва за спиною... Ілюзії розвіялися із вранішнім туманом. Ми – з протилежних цивілізаційних координат.

...Арсенал Росії поетапно вичерпано: знижки ціни на газ, кредити, груба сила. Вона не може запропонувати сусідам привабливу модель соціально-економічного розвитку на противагу Європейському Союзу. Росія – велика «клаптикова монархія», але бідна... Натомість у стислий термін Україна має провести системну європейську модернізацію – економічну, політичну, соціальну, освітню. Це наша історична місія. Ми не раз були свідками того, що, попри владну концентрацію, державна верхівка з гострою інтелектуальною недостатністю і паралізованою волею не забезпечила національних інтересів... Нам же творити сильну державу. Нам – українцям».

Пропоновану книжку можна прочитати і в електронній версії на персональному сайті Романа Офіцинського [www.ofitsynskyy.uzhgorod.ua].

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 6 жовтня 2015 р.;
Час Закарпаття, 7 жовтня 2015 р.

* * *

**ЛІТЕРАТУРНИЙ СПАДОК
ЗАКАРПАТТЯ ПОПОВНИВСЯ
НОВОЮ КНИГОЮ**

Офіцинський Р. Новітня література Закарпаття: Літературознавчі статті, нариси, рецензії, огляди. – Ужгород: Гражда, 2015. – 120 с.

Літературний процес немислимий поза історією, поза політикою. Водночас – це динамічна система, яку складають мікрокосмоси (маленькі одухотворені світи) талановитих постатей Цього разу літературний спадок поповнився книгою про саму ж літературу, її історію та «життя». Роман Офіцинський видав збірку статей, нарисів, рецензій та оглядів про новітню література Закарпаття.

У літературних змаганнях Закарпаття чітко прослідковується ряд послідовних епох, що, в основному, співмірні з історичними періодами. Умовно можна виокремити п'ять важливих етапів розвитку закарпатського красного письменства ХХ століття: перше двадцятиліття – час «глухого провінціалізму»; 20-30-ті роки – «літературне відродження»; 40-50-ті роки – період стагнації; 60-80-ті роки – «срібний вік»; 90-ті роки – доба добротного регіоналізму. Пропонований поділ обумовлений значною мірою історичними чинниками і характером літературної спадщини. У цьому контексті автор пропонує збірку публікації з різних років, які торкаються найповажніших літературних явищ, персоналій, подій.

karpatnews.in.ua, 30 квітня 2015 р.

* * *

**«НОВІТНЯ ЛІТЕРАТУРА
ЗАКАРПАТТЯ» ПРИЙШЛА
ДО ЧИТАЧА**

Офіцинський Р. Новітня література Закарпаття: Літературознавчі статті, нариси, рецензії, огляди. – Ужгород: Гражда, 2015. – 120 с.

Ця книжка підсумовує написане завідувачем кафедри історії України УжНУ, доктором історичних наук, професором Романом Офіцинським у жанрі літературознавства за чверть століття. Левова частка його літературно-критичних публікацій побачила світ у бурхливих 1990-х: рецензії, огляди, нариси, есе. Багато з них з'явилися на прохання відомого письменника і журналіста Василя Басараба (1932-2003), котрий в обласній газеті «Новини Закарпаття» пропагував художню літературу рідного краю.

«Новітня література Закарпаття» – три десятки текстів, об'єднаних під однією палітуркою і тематично, і хронологічно – новітнім часом – від Першої світової війни. Свої розповіді про літературне доквілля автор розпочав під гаслом «Значиме – не кілометри марудних писань». Привертає увагу нарис «Закарпатська література ХХ століття», де схарактеризовано п'ять її етапів розвитку: перше двадцятиліття – час глухого провінціалізму; 20-30-ті роки – «літературне відродження»; 40-50-ті роки – період стагнації; 60-80-ті роки – «срібний вік»; 90-і роки – доба добротного регіоналізму.

Проникливо показано творчий спадок й окремі аспекти життя найповажніших персоналій: Володимира Бірчака, Івана Ольбрахта, Івана Ірлявського, Івана Чендея, Петра Скунця, Петра Мідянки... У додатках розміщено кілька текстів, які не стосуються безпосередньо тематики, що відбита у назві книжки, проте багато кажуть про здібності та хист самого літературознавця. Висловлено оригінальну точку зору на романи «Музей покинутих секретів» Оксана Забужко і «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко, що кілька років тому відлунили серед шанувальників української літератури.

Пропоновану книжку можна прочитати і в електронній версії на персональному сайті Романа Офіцинського [www.ofitsynskyu.uzhgorod.ua]. Гадаємо, що до вдумливого читача прийшов бажаний гість.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 4 травня 2015 р.

* * *

**ЯКОЮ БУЛА
ЛІТЕРАТУРА ЗАКАРПАТТЯ
У МИНУЛОМУ СТОЛІТТІ**

Офіцинський Р. Новітня література Закарпаття: Літературознавчі статті, нариси, рецензії, огляди. – Ужгород: Гражда, 2015. – 120 с.

Доктор історичних наук, професор Роман Офіцинський видав нову книгу «Новітня література Закарпаття». У виданні зібрані статті, рецензії, огляди нариси про людей, які вплинули на літературний процес у Закарпатті ХХ ст. Йдеться і про корифеїв літератури – Івана Чендея, Петра Скунця, Петра Мідянку, а точніше – про різні ракурси їхнього життя і діяльності. Роман Офіцинський розглядає їх як літературознавець-історик, характеризує і творчість, й історичні обставини, у якому жили ці особистості.

Книга вийшла друком у видавництві «Гражда». У ній описано п'ять важливих етапів розвитку закарпатського красного письменства ХХ ст.: перше двадцятиліття – час «глухого провінціалізму»; 20-30-ті роки – «літературне відродження»; 40-50-ті роки – період стагнації; 60-80-ті роки – «срібний вік»; 90-ті роки – доба добротного регіоналізму. Автор пояснює, що такий поділ обумовлений історичними чинниками і характером літературної спадщини.

«Книжка є результатом багаторічної діяльності, – розповідає Роман Офіцинський про видання. – У 90-х роках активно працював як літературний критик на прохання відомого письменника й журналіста Василя Басараба, відгукувався на ті чи інші явища або працював над узагальнюючими есе». Сприяли виданню й наукові пошуки, деякий матеріал був зібраний ще під час написання кандидатської дисертації. Коли працював минулої осені в архіві, натрапив на документ з підписом Івана Чендея як відповідального секретаря Обласної організації Спілки письменників України, пов'язаної із захистом культурної спадщини. Це стосується того періоду, коли проти Івана Чендея розгорталася пропагандистська машина після виходу книжки «Березневий сніг», пояснює автор.

«Творчість Петра Скуця проаналізована з погляду ідейно-тематичних вимірів. Щодо Петра Мідянки, то в книзі подаю свою точку зору на його збірки, зокрема, 90-х років. Додаю наше з ним листування. Тут вміщено його відгук на мій відгук, що дозволяє створити цілісний образ людини. Якщо Петро Скуць не уточнював моїх відгуків на його творчість, то Петро Мідянка у дечому не згодний з моїми роздумами, що, зокрема, відображено у листуванні. Тут все подається без купюр. Це книга, яка розкриває, уточнює, доповнює літературний процес», – розповідає Роман Офіцинський.

Видання стане у нагоді історикам, літературознавцям, студентам і всім тим, хто цікавиться культурним життям Закарпаття в минулому й на сучасному етапах, адже саме історичні факти підтверджують і пояснюють чимало явищ, які спостерігаємо сьогодні. Книгу можна переглянути на персональному сайті Романа Офіцинського

Наталія Каралкіна,

prozak.info, 7 травня 2015 р.; ПІО, 30 травня 2015 р.

* * *

**ВИЙШЛА ДРУКОМ
«НОВІТНЯ ЛІТЕРАТУРА
ЗАКАРПАТТЯ»**

Офіцинський Р. Новітня література Закарпаття: Літературознавчі статті, нариси, рецензії, огляди. – Ужгород: Гражда, 2015. – 120 с.

Ця книжка підсумовує написане завідувачем кафедри історії України УжНУ, доктором історичних наук, професором Романом Офіцинським у жанрі літературознавства за чверть століття. Левова частка його літературно-критичних публікацій побачила світ у бурхливих 1990-х: рецензії, огляди, нариси, есе. Багато з них з'явилося на прохання відомого письменника і журналіста Василя Басараба (1932–2003), котрий у обласній газеті «Новини Закарпаття» пропагував художню літературу рідного краю.

Як відомо, Роман Офіцинський є автором поетичних збірок «Нашестя ангелів» (1993), «Ураган тисячоліть» (1997), «Ідеологія пов-

стань» (2004), публіцистичних книжок «Сто вражень з Америки» (2001), «Дев'ять бокорашів і зрадлива Тиса» (2003), «Тяжко жити Касандрою» (2008), «Сталеві нерви тореадора» (2015). «Новітня література Закарпаття» – три десятки текстів, об'єднаних під однією палітуркою і тематично, і хронологічно – новітнім часом: від Першої світової війни. Свої розповіді про літературне довкілля автор розпочав під гаслом «Значиме – не кілометри марудних писань». Привертає увагу нарис «Закарпатська література ХХ століття», де охарактеризовано п'ять етапів її розвитку: перше двадцятиліття – час глухого провінціалізму; 20-30-ті роки – «літературне відродження»; 40–50-ті – період стагнації; 60-80-ті – «срібний вік»; 90-ті роки – доба добротного регіоналізму.

Проникливо показано творчий спадок й окремі аспекти життя найповажніших персоналій: Володимира Бірчака, Івана Ольбрахта, Івана Ірлявського, Івана Чендея, Петра Скунця, Петра Мідянки... У додатках розміщено кілька текстів, які не стосуються безпосередньо тематики, що відбита у назві книжки, проте багато розповідають про здібності та хист самого літературознавця. Висловлено оригінальну точку зору на романи «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко і «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко, що кілька років тому лунали серед шанувальників української літератури.

Пропоновану книжку можна прочитати і в електронній версії на персональному сайті Романа Офіцинського. Гадаємо, що до вдумливого читача прийшов бажаний гість.

Іван Сідун,

Новини Закарпаття, 15 серпня 2015 р.; Дзеркало Закарпаття, 17 серпня 2015 р.; zakarpattya.net.ua, 16 серпня 2015 р.

* * *

**В УЖГОРОДІ ВИЙШЛА ДРУКОМ
КАМАСУТРА
ДЛЯ МОЗКУ АБО ЛОМИГОЛІВКА
ВІД РОМАНА ОФІЦИНСЬКОГО**

*Офіцинський Р. Ломиголівка:
Букварик політичних іроній у поновленому жанрі квазіутопічного псевдороману із післясучасного узбіччя. – Ужгород: Гражда, 2015. – 96 с.*

Чим ретельніше зашифрована в тексті авторська емоція, тим вона відвертіша.

Роман Офіцинський у своїй публіцистиці схильний до метафор, до авторських притч (до прикладу, одна з попередніх книжок – «Важко бути Касандрою»), проте завжди озирається на власне відчуття міри для того, щоб читач зрозумів саме те, що хоче йому сказати автор.

Але цього разу йдеться не про політичну чи будь-яку публіцистику, а про зовсім інший жанр. Текст спокійно можна означити як «поезія в прозі», чи «химерно-химерний роман», чи «роман-тролінг» і все воно відповідає формі написаного.

Ось кілька речень як ілюстрація «...Маячня координаторів підливає порціями кримінальне натхнення. Оздоблені діамантами і рубінами, гучно виростають брудні справи, котрі з гоноровим поспіхом передаються в білі рукавички альпійського, трансатлантичного і печерського правосуддя. Коли б їхні політичні заходи були бодай наполовину влучні, як їхні сперматозоїди, Україна про горе покритки і не відала б...»

Щодо змісту, то він на поверхні. Текст є відображенням хаотичного українського й закарпатського сьогодення. За мета-метафорами можна впізнати і перші «лиця» української держави, і закарпатських політиків – Балогу, Москаля... Втім сам текст зовсім не про них та інших. Я б назвав роман калькою з життя, в якому зараз відбувається багато що незрозумілого. Тому якщо хтось щось не зрозуміє у написаному, хай на життя й нарікає.

Ось такий букварик для дорослих. Букварик 21+.

Василь Садовий,

Закарпаття онлайн, 9 вересня 2015 р.

* * *

«ЛОМИГОЛІВКА»: ПОБАЧИВ СВІТ «БУКВАРИК ПОЛІТИЧНИХ ІРОНІЙ» РОМАНА ОФІЦІНСЬКОГО

Офіцинський Р. Ломиголівка: Букварик політичних іроній у поновленому жанрі квазіутопічного псевдороману із післясучасного узбіччя. – Ужгород: Гражда, 2015. – 96 с.

В ужгородському видавництві «Гражда» побачила світ чергова книжка доктора історичних наук, професора УжНУ Романа Офіцинського під назвою «Ломиголівка». Жанрову особливість видання автор визначає як «букварик політичних іроній», у якому дошукується «нових естетичних вимірів». Образну характеристику своєї книжки Роман Офіцинський дає сам в анотації:

«Це блага спроба незухвалої та нементорської відповіді на сучасні морально-етичні запити діяльного громадянина дітородного віку, котрий пост'ядерний і безкольчужний патріотизм усмоктав із молоком Альма-матері. Літрами. Зрештою, цей твір про яскравий епізод того набутку, яким, сподіваємось, запам'ятаємося у вирі світової історії, у купелі доброчестя. Глуздом? Пораненим. Що одужує».

Ознайомитися з «Ломиголівкою» Романа Офіцинського можна на сайті автора [www.ofitsynskyu.uzhgorod.ua].

*mediacenter.uzhnu.edu.ua,
6 грудня 2015 р.*

ЛІТОПИСНІ СТОРІНКИ

Тетяна Попович

Хроніка кафедри історії України Ужгородського національного університету за 2015 рік

Січень

22 січня, в День Соборності України, завідувач кафедри історії України Р. Офіцинський виступив як голова журі перед учасниками обласного етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії, що проходила на базі Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти в Ужгороді. У роботі журі взяли участь також члени кафедри – доценти В. Кічера, В. Міщанин, О. Ферков.

30 січня доц. Ю. Данилець на засіданні спеціалізованої вченої ради в Інституті історії України НАН України був науковим опонентом кандидатської дисертації Петра Киричевського «Православні монастирі на території УРСР: повсякденне життя (друга половина 40-х – перша половина 60-х рр. ХХ ст.)».

Лютий

11 лютого проф. Д. Данилюк прочитав лекцію «Роль історичного краєзнавства у вихованні громадянина-патріота» для студентів-істориків 1-го курсу з демонстрацією краєзнавчої літератури в Закарпатській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Ф. Потушняка.

18 лютого доц. Ю. Данилець став головою історико-архівного відділу Мукачівської православної єпархії.

18 лютого доц. В. Мойжес, викл. Т. Попович захищали честь історичного факультету на університетських змаганнях із шашок і здобули 4 місце.

25 лютого доц. В. Мойжес посів друге місце на змаганнях УжНУ з шахів.

27 лютого пройшло засідання секції «Історія України» в рамках щорічної наукової конференції професорсько-викладацького складу УжНУ.

Березень

2 березня доц. Ю. Данилець розпочав тримісячне наукове стажування на православному богословському факультеті Пряшівського університету (Словаччина).

4 березня доценти П. Леньо і В. Коцан взяли участь в університетському турнірі з пінпонгу.

7-8 березня доц. В. Мойжес і студенти-історики оглянули історичні пам'ятки м. Будапешт.

10 березня проф. В. Задорожний, доценти В. Мойжес, В. Коцан, В. Кічера, викл. Т. Попович склали основу команди історичного факультету на університетських змаганнях з волейболу, де посіли 12 місце.

23 березня доц. В. Кічера, викл. Т. Попович виступили на університетських змаганнях з плавання.

24-25 березня доц. Ю. Данилець прочитав лекції на православному богословському факультеті Пряшівського університету.

25 березня доц. В. Кічера провів екскурсію для студентів-істориків у мистецькому центрі «Галерея Ілька», м. Ужгород.

Квітень

21 квітня кафедра вшанувала проф. Д. Данилюка, який вийшов на пенсію.

29 квітня відбулася щорічна студентська наукова конференція, керівником секції з історії України був доц. В. Міщанин, секретарем – студент 4-го курсу Віталій Пацан. Кращі доповідачі Аліна Попович (I курс), Наталя Белей (II курс) і Павло Голінка (IV курс) отримали книжкові подарунки.

30 квітня завідувач кафедри Р. Офіцинський виступив перед студентами і викладачами Ужгородського торговельно-економічного коледжу на годині-реквієм «В наш дім прийшла війна», приуроченій 70-ій річниці Перемоги над нацизмом і пам'яті загиблих в російсько-українській війні 2014–2015 рр.

Травень

6 травня, у день Святого Юрія, завідувач кафедри Р. Офіцинський виступив перед учасниками першої обласної краєзнавчої олімпіади «Закарпаття – край древності та краси», що відбулася в природничо-гуманітарному коледжі УжНУ, а етнографічному музею цього коледжу подарував свою нову книжку «Новітня література Закарпаття».

7 травня з нагоди Дня пам'яті та примирення завідувач кафедри Р. Офіцинський висвітлив актуальні аспекти теми «Україна у Другій світовій війні» для учнів 9-х класів Ужгородської загальноосвітньої спеціа-

лізованої школи-інтернату з поглибленим вивченням окремих предметів Закарпатської обласної ради.

9 травня студенти-історики, зокрема, ті, що спеціалізуються зокрема на кафедрі історії України, здійснили музейну поїздку в м. Київ.

14 травня за участі членів кафедри пройшло факультетське свято – День Геродота.

19-22 травня Закарпаття відвідали студенти-історики Будапештського університету ім. Л. Етвеша, екскурсію для них у Закарпатському музеї народної архітектури і побуту провів доц. В. Коцан, а доц. В. Мойжес сприяв подорожі зарубіжних гостей.

23 травня кафедра історії України провела виїзне засідання у с. Чинадієво Мукачівського району, де відвідали замок «Сент-Міклош» і щорічний Міжнародний фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош», серед організаторів якого аспірант кафедри Ю. Славік.

Червень

6, 13, 19, 16 червня в авторській телепрограмі «Аналітика з Романом Офіцинським» (21 канал, м. Ужгород) висвітлювались актуальні українські проблеми.

Липень

3, 7 липня завідувач кафедри Р. Офіцинський на базі Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії у рамках проекту «Майдан: усна історія» Українського інституту національної пам'яті записав інтерв'ю з учасниками протестних акцій взимку 2013–2014 рр.

6-20 липня доценти П. Леньо і В. Коцан провели стаціонарну етнографічну практику – на університетській базі відпочинку "Скалка" (с. Ворочово Перечинського району). Студенти 2-го курсу історичного факультету, крім Ворочова, свої дослідження проводили в селах Гута, Кам'яниця, Невицьке, Оноківці, Оріховиця, Ярок Ужгородського району.

Серпень

23 серпня, з нагоди Дня Незалежності України, завідувач кафедри Р. Офіцинський провів відкриту екскурсію для ужгородців і гостей міста на тему «Ужгород український».

Вересень

24 вересня студенти 4-го курсу історичного факультету разом з доцентом В. Міщанином у рамках вивчення дисципліни «Методика ви-

кладання історії» побували на відкритому уроці в 9-В класі Ужгородської загальноосвітньої спеціалізованої школи-інтернату з поглибленим вивченням окремих предметів.

Жовтень

3-4 жовтня відбулася міжнародна наукова конференція «“Малий Афон” – монастирі та чернецтво на Закарпатті: традиції та сучасність», котру кафедра історії України УжНУ з ініціативи доц. Ю. Данильця провела у співпраці з Мукачівською православною єпархією у с. Лавки Мукачівського району. У роботі форуму взяли участь 10 представників кафедри. Завідувач Р. Офіцинський виступив на відкритті конференції.

8 жовтня кафедра історії України провела осіннє виїзне засідання біля с. Оріховиця Ужгородського району.

9 жовтня на спеціалізованій вченій раді при УжНУ під головуванням професора Р. Офіцинського відбувся захист двох кандидатських дисертацій зі спеціальності 07.00.01 – історія України: «Релігійно-соціальні відносини між кліром і мирянами в Мукачівській греко-католицькій єпархії (1771-1949 рр.)» Д. Штерр, «Політичні репресії на Закарпатті у 1944-1991 рр.» С. Гордійчука. Обидві роботи виконані на кафедрі історії України.

15 жовтня студенти 4-го курсу історичного факультету в рамках навчальної дисципліни «Методика викладання історії» під керівництвом доц. В. Міщанина відвідали урок-бесіду в багатопрофільному ліцеї «Інтелект» – загальноосвітній школі I–III ст. № 11 м. Ужгород.

20 жовтня наукові читання «Стан історичної науки в Україні» пройшли на історичному факультеті УжНУ, на яких виступили представники кафедри – доц. В. Гуцул, професори Н. Жулканич, Р. Офіцинський, С. Федака.

20 жовтня доц. Т. Росул провела годину спогадів з ученими похилого віку з нагоди 70-річчя історичного факультету.

21 жовтня з ініціативи кафедри історії України перед студентами і викладачами виступили представники Національного університету державної служби в Будапешті – директор Інституту національної безпеки І. Респергер і старший науковий співробітник цього ж інституту Л. Уйгазі.

23 жовтня за участі членів кафедри проведено святковий концерт у великій залі Закарпатської обласної філармонії, присвячений 70-річчю історичного факультету.

29 жовтня завкафедри Р. Офіцинський та доц. В. Міщанин виступили на міжнародній науково-методичній конференції «Реалії та перспективи євроінтеграційного розвитку післядипломної педагогічної освіти України», що відбулася на базі Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти в Ужгороді.

29 жовтня доц. В. Коцан на базі Закарпатського музею народної архітектури та побуту провів лекцію-презентацію «Історичне значення та художні особливості традиційного народного вбрання та одягової вишивки українців Закарпаття».

Листопад

6 листопада завкафедри Р. Офіцинський та проф. В. Задорожний взяли участь у роботі науково-практичної конференції «День просвіти і знань», що пройшла у Королівській загальноосвітній школі №2 Виноградівського району. Проф. Р. Офіцинський розповів присутнім учням, учителям, представникам громадськості про тривалу співпрацю цієї школи з кафедрою історії України УжНУ, що проявилася у проведенні низки спільних науково-просвітніх заходів.

18 листопада доценти В. Гуцул і П. Леньо у конференц-залі факультету презентували студентам історичний фільм «Королева Марго» 1994 р.

Грудень

1 грудня завідувач кафедри Р. Офіцинський в ужгородській книгарні «Кобзар» учетверте відкрив щорічну акцію «Письменник за прилавком» і представив шість видань: чотири власні книжки – «Сталеві нерви тореадора... Україна. 2009-2014», «Народні перекази Закарпаття», «Новітня література Закарпаття», «Ломиголівка», а також редакційний ним щорічник «Тисячоліття – Millennium» і книжку про рідне село «Пісенна хвиля Оглядова» І. Хланти і В. Кобаля.

9 і 15 грудня проф. С. Федака і доц. Ю. Данилець взяли участь в акції «Письменник за прилавком».

11 грудня в Археологічному музеї ім. Е. Балагурі доц. В. Кічера провів науковий семінар «Перцепція юдеїв християнами у повсякденному житті радянського Закарпаття».

15 грудня доц. П. Леньо вступив до докторантури УжНУ за спеціальністю «Всесвітня історія».

15 грудня розпочалося місячне стажування на кафедрі історії України в.о. завідувача кафедри туризму УжНУ, доц. М. Кашки.

26 грудня доц. В. Гуцул провів науковий семінар «Феодальна війна на Русі у XII столітті» в Археологічному музеї ім. Е. Балагурі.

ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У МЕДІАПУБЛІКАЦІЯХ 2015 РОКУ

III етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії

22 січня, в День Соборності України, на базі Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти відбувся III етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії. 113 учнів 8-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів області взяли участь у боротьбі за звання кращого із кращих.

Присутніх у залі учасників олімпіади та їхніх наставників урочисто привітали Михайло Басараб, заступник директора з науково-дослідної роботи та міжнародної діяльності ЗІППО, кандидат історичних наук; Роман Офіцинський, голова журі, завідувач кафедри історії України історичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор історичних наук, професор; Юрій Шимон, експерт-консультант, методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін ЗІППО, викладач історії та суспільствознавства.

Олімпіадні випробовування вміщували практичний та теоретичний тури, які склалися з різних типів завдань. Учні демонстрували знання історичних термінів та хронології; виконували типові завдання та теоретичні описові питання.

*Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти,
zakinppo.org.ua, 22 січня 2015 р.*

Студент історичного факультету доповідав на представницькій конференції у столиці

Студент історичного факультету Володимир Роман узяв участь у VI щорічній студентській конференції «Студентська наука в духовній школі», яка відбулася 10 березня у Київській духовній академії.

...Після закінчення пленарного засідання робота конференції продовжилася у 8 секціях: «Богословська освіта у світських вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи», «Біблійні науки», «Догматичне богослов'я і патрологія», «Моральне богослов'я», «Історія Київських духовних шкіл», «Історія церкви», «Церковно-практичні дисципліни», «Церковне право». Ужгородський студент узяв участь у роботі секції «Історія церкви», виступивши з доповіддю на тему «Православне чернецтво та монастирі на території Іршавського району Закарпатської області (XX ст.)».

Володимир Роман закінчує навчання в магістратурі на історичному факультеті. Під керівництвом доцента Юрія Данильця на кафедрі історії України кілька років поспіль працює над вивченням історії право-

славного чернецтва на Іршавщині. Має публікації в студентському збірнику, єпархіальній періодиці, видав окрему книжку, присвячену історії монастиря в селі Дубрівці Іршавського району. Випускник планує продовжити наукову роботу – подаватиме документи до аспірантури...

Медіацентр УжНУ, mediacenter.uzhnu.edu.ua, 11 березня 2015 р.

Студенти істфаку мали будапештський вікенд

Минулих вихідних студенти третього, четвертого та п'ятого курсів історичного факультету разом із завідувачем археологічного музею УжНУ, кандидатом історичних наук, [доцентом кафедри історії України] Володимиром Мойжесом та доцентом [кафедри стародавнього світу і середніх віків] Ігорем Прохненком відвідали Будапешт. Поїздки такого формату ще не було – все організував і якнайкраще провів завжди активний і веселий Ігор Анатолійович.

Виїхали мікроавтобусом у ніч на суботу. Після затишного стояння на угорсько-українському кордоні та кількогодинної їзди просторами Угорщини мандрівники зранку прибули до Будапешта – міста «два в одному». Там їх зустрів Максим Мордовін – він і проводив цікаву й змістовну екскурсію по явних і прихованих пам'ятках міста.

Розпочали маршрут із Буди. Піднявшись на територію Будаїської фортеці, студенти-історики оглянули будівлю Національного архіву Угорщини та чудову готичну церкву Святого Матяша, яку всюди обійшли всередині, адже там є де погуляти й на що подивитися. Духовно очищені й майже безгрішні ☺, мандрівники вийшли на одну з башт Рибацького бастиону й насолодились краєвидом на Дунай, на будівлю Державних зборів й на сам Будапешт загалом.

Удосталь помилувавшись, студенти оглянули пам'ятник засновнику Угорського королівства Святому Іштвану, вийшли за стіни фортеці й примандрували до будинку жіночих терм. Зайшовши в кімнату сербської лазні з басейном, нікого не налякали, адже відвідувачок не було. Очищені духовно студенти на чолі з Ігорем Анатолійовичем очистилися й тілесно. Поплававши трішки, історики оглянули кімнату турецької лазні з басейном. Але вже порожнім. Вочевидь, доки студенти плюскалися, працівники установи швиденько спустили воду, щоб мандрівники й сюди не дісталися. А так хотілося!

Очистившись усіляко, студенти оглянули пам'ятник Святій Ержибет і церкву Святої Катерини. Далі ввійшли в палац Матяша та відвідали музей історії Будапешта з цікавими експозиціями глечиків, озброєння й ажурних кахельних печей. Цікаво було працювати з мультимедійними сенсорними екранами-екскурсоводами, на які майже не натрапиш у наших музеях.

Перейшовши на бік Пешта, історики наблизилися до Державних зборів. Оскільки якраз тоді відбувалася цікава церемонія зміни почес-

ної варти, то все обійшлося мирною фотосесією на тлі споруди парламенту й ритуалу з озброєними солдатами. Не оминувши увагою пам'ятник Лайошу Кошуту, мандрівники вирушили на острів Маргіт, де оглянули могилу Святої Маргіт у домініканському монастирі. Там і сонце сіло.

Повертаючись магічно освітленим містом до свого готелю, студенти вшанували Тараса Шевченка біля його будапештського пам'ятника. Наступний день історики почали з відвідин бібліотеки Університету Л. Етвеша. Далі прибули до Угорського національного музею, де проблукали близько трьох годин. Ознайомитися було з чим: артефакти римського періоду, чарівні ювелірні прикраси, зброя, казкові королівські регалії, монети епохи середньовіччя, експозиції, присвячені подіям XIX та XX століть.

Історики оглянули також сербську православну церкву на Сербській вулиці, а далі – готичний храм Св. Петра. Усередині нього йдуть археологічні розкопки та видніється поховання, майже наполовину розчищене. Звідси студентів провели під самий дах церкви до механізмів її годинника. Завершили історики свою дводенну екскурсію Будапештом на площі Героїв. Подорож виявилася дуже вдалою й переповненою позитивних вражень. Сприяла й погода, яка протягом усього часу була сонячною. А все тому, що на святих дощ не падає, як каже Ігор Анатолійович. Історики дуже вдячні Максиму Мордовіну за незабутню екскурсію, а також профкому студентів УжНУ, який допоміг послабити фінансовий тягар поїздки.

Юрій Офіцинський,

*студент III курсу історичного факультету
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 12 березня 2015 р.*

Лекції для студентів Пряшівського університету прочитав доцент УжНУ

24 березня кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Юрій Данилець прочитав лекції для студентів православного богословського факультету Пряшівського університету в Словаччині. Ужгородський історик і релігієзнавець був запрошений керівництвом згаданого факультету в рамках програми наукового стажування SAIA.

За попереднім узгодженням зі студентами, проблематика лекцій стосувалася історії православної церкви на Пряшівщині та Закарпатті в XX ст. Зокрема, Юрій Данилець ознайомив молодих богословів з темою «Відродження православ'я в Північно-Східній Угорщині на початку XX ст.». Наступні теми лектор вирішив присвятити підготовці та проведенню судових процесів в Мараморш-Сиготі, діяльності преподобних Олексія (Кабалюка) та Іова (Кундрі), науковій творчості архімандрита Василя (Проніна).

Черговий блок лекцій стосуватиметься питань формування структури Карпаторуської православної церкви та Мукачівської православної єпархії, радянських реалій у житті церковних громад.

Унаочненням до занять слугували слайд-презентація та низка наукових робіт, що опубліковані ужгородським істориком за останні роки. Особливо слухачів зацікавило монографічне дослідження, присвячене православної церкві на Закарпатті в першій половині ХХ ст.

У перервах між лекціями Юрій Данилець ознайомив студентів з напрямками роботи кафедри історії України Ужгородського університету. Презентував нові номери кафедрального збірника «Тисячоліття-Millennia» та «Наукових записок» НДЦ «Логос». Найбільше молодих закордонних колег зацікавило питання наявності та доступності в Науковій бібліотеці УжНУ відповідної літератури з історії Карпатського регіону. До слова, освіту на богословському факультеті Пряшівського університету нині здобувають студенти з кількох держав світу, в тому числі й з України.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 24 березня 2015 р.

Науковці кафедри історії України взяли участь у конференції в Пряшеві

Сьомий рік поспіль на Православному богословському факультеті Пряшівського університету в Словаччині проводиться наукова конференція молодих вчених, аспірантів та докторантів «Православ'я і сучасність». На запрошення декана факультету професора Яна Шафіна у конференції взяв участь кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Юрій Данилець.

Ужгородський науковець виголосив доповідь на тему «Часопис «Руський православный вѣстникъ 1921-1922», емпіричним матеріалом для якої слугувала унікальна підшивка газети, що зберігається у фондах наукової бібліотеки УжНУ, – можливо, навіть і єдиної у світі. Виступ доцента УжНУ супроводжувався численними фотоілюстраціями. Особливо присутніх зацікавила інформація про розвиток православного руху та створення перших парафій на Пряшівщині.

Проблематика виступів, які виголошувалися словацькою, сербською та українською мовами, була широкою: порушувалися як богословські, так й історичні теми. Тези доповіді на тему: «Джерела з історії православного чернецтва та монастирів Іршавського району 1925-2014» підготував і студент 5-го курсу історичного факультету Володимир Роман.

Після виступів усіх учасників провели дискусію, модератором якої виступив о. Павло Кохан. Матеріали конференції запланували опублікувати окремим збірником.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 1 квітня 2015 р.

Кафедра історії України урочисто провела на пенсію Дмитра Данилюка

Цього тижня, 21 квітня, під час засідання кафедри історії України Ужгородського університету виступив з промовою професор, відомий далеко за межами Закарпаття вчений історик Дмитро Данилюк, котрий вирішив піти на заслужений відпочинок.

У трохи мінорній ноті професор поділився приємними спогадами про свою педагогічну й наукову працю, висловивши світлі, а головне потрібні настанови своїм учням, адже значна частина працівників кафедри були його студентами чи аспірантами. Згадував професор свою шкільну роботу в Очакові Миколаївської області, котра стала неоціненним досвідом для удосконалення педагогічної майстерності у рідному виші. Майже всю свою працю Дмитро Дмитрович присвятив рідному Ужгородському університету. Не оминув професор розповіді про початок роботи у виші на підготовчому відділенні.

За свою працю Дмитро Дмитрович отримав значну кількість нагород різного рівня. Для прикладу, 2006 р. його вдовоєно ордена «За заслуги» III ступеня за його науково-педагогічну працю. Від імені колективу професор Роман Офіцинський вручив Дмитру Дмитровичу подарунок, а голова факультетського профкому доцент Василь Міщанин – подяку.

Професору побажали дальшої плідної наукової діяльності, активно брати участь у наукових форумах, запрошували навідуватися на рідний істфак, частиною колективу якого Дмитро Дмитрович буде завжди, продовжувати передавати неоціненний досвід молодим колегам.

*mediacenter.uzhnu.edu.ua,
24 квітня 2015 р.*

На істфаку відбулася щорічна наукова студконференція

29 квітня на історичному факультеті відбулася щорічна студентська наукова конференція. Напередодні ж захищали курсові роботи студенти 1-4 курсів денного відділення, за підсумками чого й було відібрано найкращі доповіді на форум. Заслуховування найкращих студентських наукових розвідок відбувалося традиційно: відповідно до обраної спеціалізації студентів за кафедрами – історії стародавнього світу і середніх віків, нової і новітньої історії та історіографії, історії України.

Участь у студентському науковому форумі брали й викладачі кафедри як керівники секцій: роботу першої модерував доцент Ігор Ліхтей (секретар Катерина Біровчак), другу очолив старший викладач Сергій Ганус (секретар Анжеліка Машкаринець), третю – доцент Василь Міщанин (секретар Віталій Пацан). Самі ж студенти голосуванням визначили кращі доповіді: з давньої історії та медієвістики з найбільшим інтересом слухали Ярмілу Басараб (II курс), Анну Фединишинець, Даяну Тромбо-

лу, Мирослава Ігнатолію та Наталію Химишинець (усі з III курсу); з теми нової і новітньої історії та історіографії найкраще виступили Василь Карпов, Анжеліка Машкаринець та Євген Лутак; з історії України – Аліна Попович (I курс), Наталя Белей (II курс) та Павло Голінка (IV курс).

Студенти-переможці отримали цінні призи у вигляді наукової продукції факультету, яку презентували завідувачі кафедр підрозділу.

mediacenter.uzhnu.edu.ua,
2 травня 2015 р.

У природничо-гуманітарному коледжі провели обласну краєзнавчу олімпіаду

Днями в природничо-гуманітарному коледжі УжНУ відбулася перша обласна краєзнавча олімпіада «Закарпаття – край древності та краси», яка поєднувала завдання з географії, історії, біології. Участь у заході взяли учні з Ужгорода, Міжгір'я, Чопа, Сваляви та інших населених пунктів області. Завітали на урочисту частину директор ПГК Володимир Росоха, декан факультету туризму та міжнародних комунікацій Наталія Габчак, завідувач кафедри туристичної інфраструктури та сервісу Федір Шандор, завідувач кафедри історії України Роман Офіцинський...

Роман Офіцинський поздоровив присутніх із днем, у який творяться дива, починається літо і закінчуються весняні роботи, – днем Святого Юрія. Побажав учасникам натхнення, плідної роботи на непідробній любові до рідного краю. Підготував також невеликий подарунок для етнографічного музею ПГК – книгу «Новітня література Закарпаття».

До привітань долучилися й гості з мальовничого міжгірського села. Директор Колочавської ЗОШ I–III ст. №2 Ганна Малета з учнями підготували для присутніх невелику концертну та пізнавальну програму. Школяр Іван Маркович е супроводі скрипки і баяну виконав колочавські коломийки і гімн села. Учениці 9-го класу Марина Банга і Вікторія Лецо презентували власні наукові проекти на теми: «Екологічні чинники у вирішенні економічних проблем краю», «Історія архітектури Колочави». Виступили з танцювальним номером учні Ужгородської угорськомовної школи ім. Другетів.

Відтак учасники взялися за написання робіт у рамках краєзнавчої олімпіади. Після цього всі охочі могли долучитися до екскурсії старовинним Ужгородом, яку організував гостям Федір Шандор.

Оксана Пітра,
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 11 травня 2015 р.

Студенти-історики традиційно навідалися до Києва

9-го травня більшість студентів першого, а також представники другого, третього, четвертого та п'ятого курсів історичного факультету

відвідали столицю України. Поїздку традиційно організував найвеселіший викладач істфаку – доцент Ігор Прохненко.

Дорога до Києва в потязі промайнула весело і цікаво та дуже зблизила студентів. Навіть провідникам сподобалися наші дружні компанії, безперестанні жарти.

Приїхали до столиці зранку. На щастя, погода весь день була прекрасною, але це й не дивно. Адже, як каже Ігор Анатолійович: «На святих дощ не падає». Ми сіли в метро й вийшли на станції «Арсенальна» – найглибшій у світі. Звідти рушили до Парку слави та до Національного музею «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні». Відтак – до Києво-Печерської лаври. Усюди виявилось багато міліціонерів, а на Лаврській вулиці стояло чимало телекамер, які мали знімати ходу, що розпочалася за кілька годин. Але ми її, на жаль, не побачили.

У Києво-Печерській лаврі нам улаштували дуже змістовну екскурсію. Ми побували у храмах Верхньої лаври, де красується Велика дзвіниця, Успенський собор та інші пам'ятки, а також відвідали Нижню лавру, де блукали Близькими й Дальніми печерами та милувалися чудовими церквами.

Духовно очищені рушили до Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років». Тут зібралось на концерт стільки народу, що яблуку ніде було впасти. На голові в понад стометрової Батьківщини-Матері красувався великий маковий вінок. За її прикладом деякі дівчата й жінки також носили такі віночки. Майже кожен відвідувач мав біля серця декоративну квітку маку – символ пам'яті жертв усіх військових і цивільних збройних конфліктів, починаючи з 1914 р. Хіба що одиниці демонстративно прийшли з чорно-оранжевими гвардійськими стрічками. Відвідавши музей, присвячений війні в Афганістані, й обійшовши пам'ятник форсуванню Дніпра, ми прогулялися Маріїнським парком і вийшли до Верховної Ради України.

Звідти рушили до арки Дружби народів, де оглянули краєвиди Києва. Не пройшла повз нашу увагу переправа на мотузці через річку. З ініціативи Ігоря Анатолійовича ми гуртом склалися на один квиток і спровадили обрану жеребом студентку в незабутній політ над Дніпром. Доки наш викладач забирав її з іншого берега, решта гуляла майданом Незалежності та Хрещатиком. Далі оглянули Золоті ворота, Софійський собор, пам'ятник Богдану Хмельницькому та Михайлівський Золотоверхий собор. Біля Міністерства закордонних справ спустилися фунікулером униз, сіли в метро й доїхали до вокзалу.

Хоч усі добре натомилися, проте повернення потягом додому було не менш веселим, що ще більше здружило студентів. Цікаві відкриття, новий досвід і незабутні враження кожен із нас почерпнув із веселої подорожі.

Юрій Офіцинський,

студент III курсу історичного факультету

P.S. Коментарі

grechin 06:53, 15.05.15

«одиниці демонстративно прийшли з чорно-оранжевими гвардійськими стрічками». Ці стрічки називаються Георгієвские ленточки, символ перемоги. Будущим історикам слідвало би вивчати історію. С повагою, випускник фізмата УжГУ.

Юрій Офіцинський 11:06, 15.05.15

Ці стрічки називаються гвардійськими. Георгіївські стрічки були нагородою в Російській імперії, спадщину та символіку якої більшовики знищили. Зокрема відправили в забуття російський біло-синьо-червоний прапор, герб і відповідно імперські нагороди, серед яких і орден Св. Георгія з його ЧОРНО-ЖОВТОЮ стрічкою. Про відмінність стрічок почитайте тут: Георгієвская лента и гвардейская лента. В чьм отличие 10.02.2014. Режим доступу: <http://xn----9sbwagvd2ajbal.com.ua/index.php/joomlaorg/statya-1/stati-2-go-prioriteta/588-georgievskaya-lenta-i-gvardejskaya-lenta-v-chjom-otlichie>.

mediacenter.uzhnu.edu.ua,

14 травня 2015 р.

Як історики відзначали День Геродота

14 травня з 19.00 у нічному клубі «Фантом» гучно відзначали День Геродота. Ініціатором дійства став історичний факультет. Як саме відбувалося святкування та чим розважали студенти присутніх, дізнавалися з перших вуст. Вечір розпочався традиційно з привітання декана факультету Володимира Фенича, який запропонував усім присутнім заспівати гімн студентів «Гаудеамус». Цей день особливий для історичного факультету, а чим саме – відповіли самі студенти. Богдана Белей (II курс): «Геродот – це давньогрецький історик, якого звать батьком історії. Ми хочемо, аби всі знали, хто він, так само, як знають, що батько медицини – Гіппократ».

Одним із організаторів дійства був голова профбюро історичного факультету Олександр Варшава. Він висловив удячність усім студентам, які беруть активну участь у житті університету. Крім запальних танців, веселих співів та жартів команди КВН «Культурний шар», студенти не забувають про тих, хто потребує допомоги. З такої нагоди влаштували аукціон, у якому міг узяти участь усяк охочий. Ведучі вечора Васирина Манівчук та Віталій Пацан діставали картки із призової скрині та зачитували, яку кількість балів та з якого предмета матимуть змогу підвищити студенти. Стартова вартість – 5 грн. Зібрані кошти будуть спрямовані на благодійність.

Ще однією родзинкою вечора став конкурс серед викладачів, під час якого анонімним голосуванням обирали кандидатів на звання «Геродота 2015 року». Ним цього року став старший викладач Олег Сліпець-

кий. Завершився вечір привітанням випускників факультету, котрі незбаром покинуть стіни альма-матер. Студенти III курсу Юрій Офіцинський та Катерина Біровчак подарували пісню про істфак та вручили від усіх великий смачний торт.

Вікторія Копча

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 16 травня 2015 р.

Будапештські студенти відвідали історичний факультет УжНУ і не тільки

Минулого тижня історичний факультет УжНУ відвідали студенти-історики Будапештського університету ім. Етвеша Лоранда зі своїм викладачем Максимом Мордовіним. У стінах археологічного музею ім. Едуарда Балагурі їх привітав декан Володимир Фенич, екскурсію угорською мовою провела Марія Жиленко, яка надалі була перекладачем.

Програму чотириденної мандрівки угорців Закарпаттям і Львовом організував і безпосередньо втілював доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Ігор Прохненко, а проживання 15 угорців у гуртожитку №4 було забезпечено за сприяння керівництва університету. Супроводжували будапештських колег у їх мандрах також студенти-історики УжНУ.

Оглянувши археологічний музей і лабораторію, мандрівники відвідали Закарпатський музей народної архітектури і побуту, де інформативну екскурсію провів доцент кафедри історії України Василь Коцан. Музей угорцям сподобався, адже в Будапешті подібного нема. Відвідали також і Ужгородський замок, де непідробний інтерес викликали колекції зброї та народних музичних інструментів.

Того ж дня ужгородські гості поїхали до с. Кам'яниця та піднялися до Невицького замку. Оглянувши його, помилувавшись краєвидами та перепочивши, будапештські студенти на чолі з Ігорем Анатолійовичем повернулися до Ужгорода й відразу вирушили автобусом у с. Середнє. Там оглянули руїни замку, який, за легендою, звели тамплієри, а також знамениті винні погребі, про відвідини яких деякі туристи не завжди пам'ятають. Повернувшись до Ужгорода увечері, будапештські студенти відвідали Горянську ротонду із фресками XII століття.

Другий день був повністю присвячений Львову. Мандрівники були захоплені архітектурою міста: оглянули церкву святих Ольги і Єлизавети, пам'ятник Степану Бандері, собор Святого Юра, головний корпус Львівського національного університету ім. І. Франка, оперний театр. Настрій старовини відчували на площі Ринок, де відвідали відділ археології та середньовіччя Львівського історичного музею. Своєю скульптурою як зовні, так і всередині вразила каплиця Боїмів. Оглянули також музей «Арсенал», вежу Корнякта та каплицю Трьох Святителів з її чудовим внутрішнім позолоченим оздобленням. Надзвичайно сподобався мандрівникам вид на місто із вежі Львівської ратуші.

Третього дня будапештські студенти відвідали Хустський замок і місцеву реформатську церкву. Наступним був Виноградів, де Ігор Анатолійович устиг мимохідь дати телеінтерв'ю. Тут екскурсію пам'ятками міста зробив Святослав Гал – очільник виноградівського відділу туризму. Угорці оглянули районний історичний музей, палац Перені, руїни місцевого замку, а також «печеру кохання» у Чорній горі. Пан Святослав організував мандрівникам автобус до с. Королева: там вони оглянули замок, де веде розкопки сам Ігор Анатолійович, милувалися навколишніми краєвидами та переночували в наметах.

Четвертого дня мандрівники прибули з Королева до Мукачева й оглянули центр міста. Звідти поїхали в Чинадієво, де відвідали замок «Сент-Міклош». До слова, на його території нещодавно проводився колоритний щорічний Міжнародний фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош». Цікаву екскурсію пам'яткою провів її орендатор художник Йосип Бартош. Опісля мандрівники знову повернулися до Мукачева й оглянули замок «Паланок». На цьому завершився закарпатсько-львівський вояж будапештських студентів, які дістали море нових вражень і привідкрили для себе Срібну Землю й Україну загалом.

У березні наші студенти відвідали Будапешт – тепер угорських колеґ прийняв істфак УжНУ. Хочеться якомога більше таких поїздок, адже вони зближують не лише молодь нашої та їхньої країни, а й університети. Принагідно хочеться подякувати студентам істфаку Клаудії Ферков, Валентину Грошику та Івану Логаю, а також завідувачу археологічного музею УжНУ Володимирі Мойжесу, які долучилися до організації подорожі.

Юрій Офіцинський,

*студент 3-го курсу історичного факультету
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 27 травня 2015 р.*

Студенти-історики практикуються на університетській базі відпочинку «Скалка»

Із 6 липня розпочався виїзд та розселення студентів кафедри історії України ДВНЗ «УжНУ» на університетській базі відпочинку «Скалка» для проходження етнографічної практики. За тиждень до поселення студенти й керівники практики опитали респодентів у навколишніх селах – Оріховиці, Невицькому та Оноківцях, зібравши досить цікавий польовий матеріал. У планах – охопити також Ворочево, Кам'яницю й інші найближчі села.

Студенти працюють зі своїми керівниками у трьох групах на різну тематику, що уможлиблює докладне вивчення обраних для дослідження населених пунктів. Крім керівника практики доцента Павла Леня, з групами працюють доцент Василь Коцан та Василь Король. Із самого

початку студенти самоорганізувалися, обравши начальником бази свою колегу Ярмілу Басараб.

У ніч із 6 на 7 липня молодь влаштувала реконструкцію народного свята Івана Купала. Плели вінки, прикрашали марену, відтворили ляльку-мотанку. Як настали сутінки, студенти і керівники рушили до річки, в якій, за традицією, було втоплено марену. Дівчата вкинули вінки в воду, загадуючи на своїх суджених. Протягом вечора влаштовували народні забави, перестрибували через вогнище, співали традиційні пісні тощо. Уже з 8 липня студенти приступили до стандартної роботи в групах, працюючи з респондентами та чергуючи в таборі.

Загалом, кафедрою історії України чи не вперше за десятки років відновлено стаціонарне проведення етнографічної практики, незважаючи на всі труднощі сьогодення. Збір польового матеріалу й реконструкція народних традицій і звичаїв дуже важливі для розуміння уявлень сучасних закарпатців про повсякденне життя, побут та їхнього духовного світу.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 8 липня 2015 р.

У Закарпатті науковці записують спогади про Майдан

На базі Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії у рамках проекту «Майдан: усна історія» ужгородські науковці записують свідчення про Революцію гідності. Реалізація проекту «Майдан: усна історія» продовжується у регіонах України. В Ужгороді координацією записів спогадів про Майдан займається доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Ужгородського національного університету Роман Офіцинський.

Записи здійснюються на базі Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії, де за технічне забезпечення записів відповідає директор дирекції програм Тетяна Вашаргелі. Вже записано кілька інтерв'ю, серед запрошених – координатори Ужгородського Майдану, учасники протестних акцій у обласному центрі та столиці, представники різних громадських організацій та партій.

Один із учасників проекту Андрій Ребрик – викладач української мови та літератури Закарпатського художнього інституту, а також член Національної скаутської організації України «Пласт» розповів про участь у Революції гідності пластунів. «Відразу 1 грудня дуже багато моїх друзів поїхали до Києва на Майдан. Фактично тоді почали формуватися протосотні, загони волонтерів. Кілька пластунів, які є досить кваліфікованими лікарями, хірургами, організували шпиталь. Багато людей у Михайлівському соборі допомагали організовувати побут, координувати розміщення. Тоді у той чи інший спосіб було задіяно близько 700-800 людей», – повідомив Андрій Ребрик. Пластуни, на його думку, мають право називатися справжніми героями.

Довідково:

Проект «Майдан: усна історія» реалізується Українським інститутом національної пам'яті у партнерстві з громадською організацією «Фонд збереження історії Майдану». Метою проекту є збір суб'єктивного досвіду громадян, які брали участь або були свідками протестних акцій в Україні з кінця листопада 2013 р. до березня 2014 р. У рамках проекту здійснюється запис спогадів активістів із різних середовищ Майдану, які в майбутньому стануть основою архіву та слугуватимуть джерельною базою для істориків, документалістів, правозахисників та всіх, хто цікавиться історією Майдану.

Задля збору свідчень про події Майдану в різних куточках країни ініційовано створення регіональних робочих груп, які будуть упродовж літа та осені 2015 року здійснювати записи в найбільших містах України. До складу таких груп входять фахівці усної історії, громадські активісти, музейники. Технічну підтримку їхній діяльності надають місцеві державні телерадіокомпанії. Записи будуть використовуватися телерадіокомпаніями для власних теле- та документальних проєктів, а їхні копії надійдуть на збереження до Українського інституту національної пам'яті.

Прес-служба Українського інституту національної пам'яті
www.memory.gov.ua, 28 липня 2015 р.

Студенти-історики ґрунтовно готуються стати вчителями

Днями студенти четвертого курсу історичного факультету відвідали урок всесвітньої історії в Ужгородській загальноосвітній спеціалізованій школі-інтернаті з поглибленим вивченням окремих предметів. Візит організував доцент кафедри історії України Василь Міщанин у рамках вивчення дисципліни «Методика викладання історії». Спершу восьмикласники почувалися дещо незвично у присутності студентів та викладача університету, але з часом почали поводитися більш невимушено, а декому навіть сподобалося виступати перед незнайомими.

Завоювання Нового світу – такою була тема заняття, яке досвідчений вчитель Володимир Дупелич провів у формі уроку-подорожі. Частина учнів виступила із заздалегідь підготовленими доповідями про іспанські, французькі та англійські завоювання у Північній і Південній Америці, а також про майя, ацтеків та інків. Розповіді дітей були доволі змістовними, тож студенти жартували між собою, що їм уже не треба вчити ці теми на державний іспит. За 15 хвилин до завершення уроку вчитель пояснив нову тему «Матеріальний світ і суспільство», розподілив теми наступних доповідей між учнями та наголосив, на що вони повинні звернути увагу під час підготовки домашнього завдання.

Після уроку зі студентами поспілкувалася заступник директора з методичної роботи Оксана Станко. Вона розповіла про особливості навчання в школі-інтернаті та запросила майбутніх істориків-бакалаврів проходити практику саме в цьому навчальному закладі.

Від такої змістовної екскурсії студенти мали тільки позитивні враження. З одного боку, кожен із ноткою ностальгії згадував свої шкільні роки, з іншого – замислився над тим, як сам навчав би історії – цікавої та захопливої науки.

Юрій Офіцинський,

*студент 4-го курсу історичного факультету
mediacenter.uzhnu.edu.ua 26 вересня 2015 р.*

Доцент Юрій Данилець представив кафедру історії України на міжнародній конференції у Пряшеві

24 вересня на православному богословському факультеті Пряшівського університету (Словаччина) відбулася міжнародна наукова конференція «Perspektíva a úloha humanitných odborov pri formovaní mysliacej a tvoriacej spoločnosti», приурочена до 65-ліття структурного підрозділу. У роботі конференції взяло участь два десятки вчених, що представляли навчальні та наукові центри Албанії, Польщі, Словаччини, України, Чехії. Крім керівництва Пряшівського університету і словацьких державних структур, перед присутніми виступили предстоятель православної церкви Чехії та Словаччини, митрополит Ростислав та архієпископ Мукачівський і Ужгородський Феодор.

На запрошення декана факультету, професора Яна Шафіна до оргкомітету конференції ввійшов доцент кафедри історії України Юрій Данилець, який узяв участь у пленарному та секційних засіданнях, виголосивши доповідь про минуле і сучасне православ'я на Закарпатті. Український науковець розповів про найновіші здобутки кафедри історії України, подарував для бібліотеки богословського факультету ряд видань, зокрема, книжки завідувача кафедри, професора Романа Офіцинського.

У ході конференції багато зарубіжних колег виявило значний інтерес до співпраці з кафедрою історії України УжНУ. Із деканом Яном Шафіним, зокрема, обговорили практичні аспекти обміну науковою літературою, проведення спільних конференцій та «круглих столів», публікації наукових статей у фахових виданнях обох країн тощо.

Тетяна Попович,

*старший лаборант кафедри історії України УжНУ
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 28 вересня 2015 р.*

Кафедра історії України виступила одним із організаторів міжнародної наукової конференції

3-4 жовтня у Мукачеві відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена 1000-літтю давньоруського чернецтва на Афоні: «Малий Афон» – монастирі та чернецтво на Закарпатті: традиції і сучасність». У роботі конференції взяли участь і 10 представників кафедри історії

України УжНУ, зокрема кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, координатор Науково-дослідного центру історико-релігійних студій «Логос», декан історичного факультету Володимир Фенич, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Роман Офіцинський, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Федака Сергій, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, директор Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна), керівник Закарпатського відділення «Міжнародного інституту афонської спадщини в Україні» Юрій Данилець. В. Фенича та Ю. Данильця під час конференції нагородили відзнаками Мукачівської єпархії. Всього на конференції було представлено близько 70 вчених з 11 країн.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 5 жовтня 2015 р.

На історичному факультеті захищали дисертації

9 жовтня на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.04 ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України відбулися два захисти дисертацій зі спеціальності 07.00.01 – історія України. До захисту була представлена робота Діани Штерр «Релігійно-соціальні відносини між кліром і мирянами в Мукачівській Греко-Католицькій єпархії (1771-1949 рр.)» та дисертація Сергія Гордійчука «Політичні репресії на Закарпатті у 1944-1991 рр.».

Обидва дисертанти були підготовлені до захисту на кафедрі історії України. Захист відбувався за жвавого обговорення членів спецради, офіційних опонентів та наукових керівників. У підсумку члени ради позитивно оцінили наукові дослідження здобувачів, що й підтвердилося позитивним голосуванням.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 13 жовтня 2015 р.

У ліцеї «Інтелект» показали майстер-клас для істориків-четвертокурсників

Днями студенти четвертого курсу історичного факультету в рамках навчальної дисципліни «Методика викладання історії» під керівництвом доцента кафедри історії України Василя Міщанина прийшли переймати педагогічний досвід до багатoproфільного ліцею «Інтелект» – загальноосвітньої школи I–III ступенів № 11 м. Ужгорода.

Урок-бесіду зі всесвітньої історії на тему «Версальська конференція» провів у 10-А класі харизматичний учитель Мирослав Ігнатолія. На початку заняття він організував активне повторення попереднього матеріалу. Мирослав Павлович усно опитав учнів про основні дати й події Першої світової війни, роблячи наголос на їх значенні та цікавих фактах.

Після цього педагог почав висвітлювати нову тему. Пояснення матеріалу супроводжував жартами, цитатами та цікавими деталями про представників Франції, Англії, США й Італії на Версальській конференції. Під час своєї розповіді Мирослав Павлович часто задавав питання до класу, щоб учні на основі вже здобутих знань змогли краще осмислити і запам'ятати нову тему. Урок пройшов надзвичайно весело та жваво й став справжнім майстер-класом для істориків-четвертокурсників, над якими вже нависає дамоклів меч педагогічної практики.

Після заняття директор школи вчитель вищої категорії Наталія Анатоліївна Макара, яка також була на ньому присутня, прочитала перед студентами невелику лекцію-презентацію про минуле та сучасне, а також про досягнення Багатопрофільного ліцею «Інтелект» – загальноосвітньої школи I-III ст. № 11.

Вона розповіла, що навчальний заклад займається і волонтерською роботою, у ході якої було відправлено комплект речей першої необхідності закарпатським воякам у зону АТО в Дебальцеве. Звідти вдячні наші солдати надіслали школі український прапор із побажаннями та підписами офіцерів.

Після розповіді директора завуч із методичної роботи Тамара Володимирівна Амбрух ознайомила істориків-четвертокурсників із документацією, яку повинен вести кожен учитель. Насамкінець, студентів було запрошено на педпрактику в ЗОШ №11, а Наталія Анатоліївна запропонувала в перспективі встановити тісну співпрацю школи з історичним факультетом.

Майбутні бакалаври отримали яскраві й позитивні враження від такої екскурсії та стимул самовдосконалюватися. Їм надовго запам'ятається майстер-клас від Мирослава Павловича, а також відповідальність і відданість своїй справі Наталії Анатоліївни.

Юрій Офіцинський,

*студент IV курсу історичного факультету
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 17 жовтня 2015 р.*

Історики УжНУ дискутували про стан історичної науки в Україні

20 жовтня в Археологічному музеї ім. проф. Е. Балагурі відбулися наукові читання «Стан історичної науки в Україні», присвячені 70-річчю від дня створення історичного факультету. Модератором засідання став доцент кафедри нової і новітньої історії та історіографії, заступник декана з наукової роботи Ігор Шніцер. Зі вступним словом виступив декан істфаку Володимир Фенич, який щиро подякував усім присутнім за можливість провести насичену наукову бесіду та плідні дискусії...

У читаннях взяли участь доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків І. Прохненко, професор кафедри історії України С. Фе-

дака, завідувач кафедри історії стародавнього світу і середніх віків І. Ліхтей, доцент кафедри історії України В. Гуцул, завідувач кафедри нової і новітньої історії та історіографії, професор І. Мандрик, старший викладач кафедри нової і новітньої історії та історіографії С. Ганус, завідувач кафедри історії України, професор Р. Офіцинський, професор кафедри історії України Н. Жулканич.

Присутні заслухали доповіді: «Українська археологія: крок у ХХІ століття», «Ранні слов'яни: Київська Русь в сучасній українській історіографії», «Дослідження історії Середніх віків в Україні за роки незалежності», «Сучасна українська медієвістика: проблеми і досягнення», «Вивчення історії зарубіжних країн в Ужгородському національному університеті», «Здобутки і нагальні проблеми дослідження зарубіжної історіографії в Україні», «Сучасні німецькі зацікавлення українською історією», «Історична освіта як інструмент формування національної пам'яті».

У ході палких дискусій учасники наукових читань дійшли висновку, що визначальними тенденціями розвитку історичної науки в Україні на сучасному етапі є відмова від одіозних концепцій радянської історіографії, методологічний плюралізм, інтерес до здобутків світової історіографії та визначення власних проблемно-методичних пріоритетів. Водночас існує проблема державного фінансування історичної науки, але її можна вирішити шляхом отримання ґрантової підтримки історичних досліджень.

Оксана Пітра,

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 21 жовтня 2015 р.

Ужгородські та будапештські історики дискутували про «сплячий тероризм» і не тільки...

З ініціативи кафедри історії України та Центру наукового і соціального розвитку 21 жовтня на історичному факультеті УжНУ пройшла наукова дискусія з участю зарубіжних колег. На обговорення було винесено ряд актуальних проблем сучасної історії світу. Робочими мовами слугували українська, угорська й англійська.

Перед студентами і викладачами виступили представники Національного університету державної служби в Будапешті. Зокрема, директор Інституту національної безпеки, габілітований доктор, полковник Іштван Респергер висвітлив загрози, пов'язані з невизнаною Ісламською Державою, яка нині має контроль над частинами Іраку і Сирії, де проживає близько 8 млн осіб, переважно мусульман-сунітів.

Угорщина входить до міжнародної коаліції, що протидіє Ісламській Державі: 120 угорських військових задіяні в спеціальних операціях. Старший науковий співробітник цього ж інституту, доктор філософії Лоранд Уйгазі детальніше зупинився на сучасних викликах християнського світу в контексті поточної дипломатії Ватикану.

Угорські гості відповіли на всі запитання від аудиторії. Насамперед присутніх цікавила позиція влади і суспільства Угорщини щодо масових міграційних потоків із Близького Сходу, які стали несподіванкою для Європейського Союзу. Значну увагу було приділено і майбутнім потенційним ризикам, зокрема так званому «сплячому тероризму». Адже у середовищі близькосхідних мігрантів, які осідають у європейських країнах, терористична активність може проявитися з часом. Тому вже зараз західні спецслужби провадять певні превентивні заходи, принаймні Угорщина ставиться відповідально до можливих загроз власній національній безпеці.

Тетяна Попович,
старший лаборант кафедри історії України УжНУ
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 22 жовтня 2015 р.

Викладачі УжНУ зустрічалися зі школярами Перечинщини та Березнянщини

Днями викладачі УжНУ побували у подорожі з дуже відповідальною місією – профорієнтаційною роботою. Доручили її заступникам декана двох факультетів: філологічного – Оксані Кузьмі, математичного – Павлові Мулесі, а також завідувачу кафедри німецької філології Ользі Гвоздяк та старшому лаборантові кафедри історії України Тетяні Попович.

Спочатку наші пропагандисти освіти побували у Перечинській гімназії, де розповідали про особливості різних факультетів Ужгородського національного університету. Павло Мулеса зацікавив майбутніх абітурієнтів розповідями про математичний факультет та його здобутки. Оксана Кузьма розповіла про те, як навчаються та проводять своє дозвілля студенти філфаку. Про різноманітні подорожі, розкопки, музеї, історичні пам'ятки та життя студентів-істориків розповідала Тетяна Попович.

Після зустрічі в Перечині ужнівці вирушили у середню школу Великого Березного, де до них долучилася завідувач кафедри німецької філології Ольга Гвоздяк, яка разом зі студентами та колегою Мирославою Ладченко підготувала цікавий презентаційний виступ. Вчителі шкіл, у яких побували наші викладачі, залишилися дуже задоволеними: стверджували, що така робота зі школярами проводиться вперше за багато років.

Василь Третяк,
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 10 листопада 2015 р.

У залі ректорату відбулася презентація історичного фільму «Королева Марго»

Минулого тижня у великому залі ректорату Ужгородського національного університету відбулася презентація історичного фільму «Королева Марго».

Стрічка 1994 р. режисури Патріса Шеро з неперевершеною актрисою Ізабель Аджані в головній ролі. На початку фільму певний екскурс до розуміння історичного кіномистецтва запропонували доценти кафедри історії України Павло Леньо та Володимир Гуцул, наголосивши, що історики особливо мають звертати увагу на такого виду інтерпретації минулого, а в науковій площині навіть використовувати як джерела. Такі кінострічки вміщують колосальний обсяг інформації так званого позаджерельного знання, котре може і мало би зацікавити на лише професійних істориків, а й пересічних любителів старовини...

Паралельно з ініціативи доцентів кафедри історії України Володимира Гуцула, Павла Леня й доцента кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Надії Керецман відбулося заснування Клубу історичного кіно. За задумом, Клуб продовжуватиме показ історичних фільмів, тому запрошує всіх небайдужих любителів цього жанру.

Тож стежте за анонсами від засновників Клубу історичного кіно! Ідея істориків унікальна, тому бажаємо їм успіху в реалізації мети та збільшення аудиторії історичного кіно в університеті.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 25 листопада 2015 р.

В Ужгороді стартувала акція «Письменник за прилавком»

1 грудня в Ужгороді стартувала четверта щорічна акція «Письменник за прилавком» у рамках конкурсу «Книга на Миколая», до якої традиційно активно долучається й наукова еліта Ужгородського університету. Організаторами заходу є Інститут туризму Карпатського регіону, проект «Колиба.орг.юа», Ужгородський прес-клуб та книжковий магазин «Кобзар». Лейтмотив акції – популяризація наукової і художньої літератури, публіцистики закарпатських майстрів слова. Акція триватиме до 18 грудня, а нагородження найкращих видань відбудеться у День св. Миколая в книгарні «Кобзар». Першим автором, який презентував частину власного доробку, як і торік, став доктор історичних наук, професор Роман Офіцинський.

Науковець представив аудиторії напрацювання різної тематики і жанру: художню літературу «Ломиголівка», публіцистичні видання «Тяжко жити Касандрою», «Сталеві нерви тореадора», науковий збірник кафедри історії України УжНУ «Тисячоліття. Millennia», книгу-спогад

«Сто вражень з Америки» та інші. Роман Офіцинський відверто висловлює власний погляд на політичні процеси в державі, ділиться враженнями від пережитого й побаченого. Професор переконаний, що така акція – практична популяризація літературного процесу, яка привертає до себе увагу й не може залишити байдужим. На думку пана Романа, це своєрідний творчий звіт письменника за рік: над чим він працював, що реалізував, що готовий запропонувати.

...Не гайте часу і не втрачайте можливості з 13 до 14 години поспілкуватися, випити кави з сучасними закарпатськими авторами та ознайомитися з їхніми книгами, почувши при бажанні й принагідні коментарі.

Оксана Пітра,

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 1 грудня 2015 р.

Роман Офіцинський – за прилавком ужгородського «Кобзаря»

Як ми вже повідомляли, в ужгородській книгарні «Кобзар» почалася традиційна зимова акція «Письменник за прилавком». Цього року письменницький марафон відкрив відомий закарпатський автор, вчений, викладач і політик Роман Офіцинський. Ми не пропустили нагоди зайти в «Кобзар» через деякий час після офіційного старту акції і поцікавитися, що нового запропонував автор своїм читачам.

Роман Андрійович розповів, що в цей день він радий презентувати не тільки книги, що вийшли з-під його пера за останні два роки (проза, публіцистика, наукові дослідження і т.д), але і збірник І. Хланти «Пісенна хвиля Оглядова», у створенні якого він взяв живу участь, оскільки село Оглядів (Радехівський район Львівської області) – це його батьківщина.

Цікаво, що окрім книжок, що вже вийшли, Роман Офіцинський представив і таку, яка існує лише в одному сигнальному екземплярі, але незабаром, після вичитки і коректури, буде надрукована і з'явиться на прилавках книгарень. Це – «Народні перекази Закарпаття». Також у планах Романа Андрійовича – видання збірки за мотивами популярних недільних Відкритих екскурсій по Ужгороду.

– У результаті праці екскурсиводів накопичився дуже цікавий матеріал, і було б жаль не зафіксувати його на папері для тих, хто не зміг відвідати ці заходи, – сказав він.

У цілому ж потрібно відзначити, що «Письменник з прилавком» – прекрасна ініціатива, що дає можливість читачам поспілкуватися з творцями улюблених книг, отримати автограф автора і просто дізнатися чимало нового.

Костянтин Черкай,

korzonews.info, 1 грудня 2015 р.

Наступні 18 днів закарпатські письменники стоятимуть «за прилавком»

«Людство повинно мати перелік книг творів які виховують надихають, спонукають до активної життєвої позиції», – каже Роман Офіцинський. Закарпатський науковець розпочав акцію «Письменник за прилавком», яка стартувала 1 грудня. У цей день відзначають також іменини всі Романи.

За словами науковця, мета заходу – привернути увагу до літератури, літературного процесу і якісного читання. «Письменник за прилавком» відбувається у найстарішій книгарні Ужгорода і з символічною назвою, – каже Роман Офіцинський. – Це хороша акція, спрямована на те, щоб громадськість знала нові видання і володіла інформацією, про що пишуть, над чим розмірковують письменники».

Упродовж 18-ти днів (з 1 по 18 грудня) у найвідомішому книжковому магазині Ужгорода та Закарпаття «Кобзар» можна буде зустрітися, поспілкуватися, випити запашну каву з найвідомішими закарпатськими письменниками.

Організатори: інститут туризму Карпатського регіону, Ужгородський прес-клуб, проект «Колиба.орг.уа», та книжковий магазин «Кобзар» запрошують всіх книголюбів поспілкуватися «наживо» з сучасними класиками закарпатської прози та поезії.

[Ірина Бреза]

zaholovok.com.ua, 2 грудня 2015 р.

«Письменник за прилавком»

Акція у книгарні «Кобзар» триває до 18 грудня за програмою щорічного конкурсу «Книга на Миколая». За цей час відбудеться низка зустрічей з відомими письменниками краю. У перший день акції за прилавком стояв доктор історичних наук, професор Роман Офіцинський, котрий представив художній твір «Ломиголівка», публіцистичні видання «Тяжко жити Кассандрою», «Сталеві нерви тореадора», науковий збірник кафедри історії України УжНУ «Тисячоліття. Millennia», книгу-спогад «Сто вражень з Америки» та інші... А вже наступного четверга, 10 грудня, кореспондент «Дня» в Закарпатті теж за програмою акції представить Бібліотеку газети «День», книжкові новинки цього року: «Повернення в Царгород», публіцистичний триптих («Котел», «Я – свідок» та «Катастрофа і Триумф»), а також бестселери попередніх років...

Василь Ільницький,

День, 4 грудня 2015 р.

85-річчя крайової Просвіти з інтелектуальним розмахом відзначили у селищі Королеві, що на Виноградівщині

«День просвіти і знань». Так назвали багатогодинний захід – науково-практичну конференцію, на яку до Королівської ЗОШ № 2 завітав потужний десант: професорсько-викладацький склад Ужгородського національного університету, фахівці Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, народний герой України, священик, капелан Іван Ісайович та інші гості. Зініціював проведення урочистостей голова районного крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» Володимир Щур.

Розпочали конференцію учні Королівської ЗОШ № 2, демонструючи у своїх виступах спільну роботу вчителів з обдарованими дітьми, де акцент робиться на патріотизмі та любові до рідного краю. Чудово виступили і співочі вчительки музичного мистецтва нашого району, які об'єднались у вокальний ансамбль Родзинка, а також хоровий колектив «Голос душі», створений за сприяння отця Івана Ісайовича. Абсолютними рекордсменами на бурхливі оплески стали почесні музичні гості науково-практичної конференції – чоловіча хорова капела викладачів УжНУ «Боян», яка переступила свій піввіковий рубіж.

Отже, збагатившись музично-духовно, перейшли власне, до хроніки основних подій просвітницького товариства і до витоків його минулого. Про тривалі контакти місцевого загальноосвітнього закладу з університетом і їхню спільну роботу, зокрема, кафедрально-шкільні конференції, розповів доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України УжНУ Роман Офіцинський.

Голова Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» Павло Федака нагородив почесними грамотами людей, які зробили великий вклад у розвиток просвіти та освіти, а також повідомив про готовність завітати в будь-який освітній заклад Виноградівщини, аби розповісти про зародження та становлення їхнього товариства.

Про духовні цінності, свободу духу, патріотизм та своє перебування в зоні АТО з щемом у душі говорив володар ордена «Народний Герой України», військовий капелан о. Іван Ісайович, закликаючи всіх позбутися духовного рабства. З хвилюванням їхав на конференцію королівчанин, відомий поет Закарпаття Василь Густі. Голова обласної організації Національної спілки письменників України вдалим заключним акордом науково-практичної конференції продекламував власний вірш «У нас в Королеві всі королі!».

Валерія Каналош,
uzhgorod.in, 11 грудня 2015 р.

На істфаку говорили про юдеїв Закарпаття

11 грудня в археологічному музеї ім. Е. Балагурі відбувся науковий семінар на тему «Перцепція юдеїв християнами у повсякденному житті радянського Закарпаття». Захід відбувся завдяки спільним зусиллям кафедри історії України, закарпатського благодійного фонду «Хесед Шпіра» та НДЦІРС «Логос». Розпочав роботу семінару декан історичного факультету Володимир Фенич: «Уже другий рік поспіль намагаємося проводити різні наукові семінари якщо не щомісяця, то бодай раз на квартал. Відбулося кілька таких заходів на різні теми, що їх пропонували викладачі факультету. Нині маємо добру нагоду продовжити цю традицію й обговорити тему, запропоновану доцентом кафедри історії України Віктором Кічерою». Пан Володимир представив також співorganizатора заходу – представника благодійної організації «Хесед Шпіра», керівника програми «Музей єврейської спільноти» Юлію Юрковецьку.

Відтак головний доповідач Віктор Кічера перейшов безпосередньо до висвітлення теми, розповідаючи про розселення юдеїв на Закарпатті. Зауважив про існування міфу, згідно з яким євреї на Закарпатті начебто мешкали компактно в окремих поселеннях. Та результати дослідження науковця показали, що ця етнорелігійна спільнота проживала на Закарпатті розсіяно, до того ж 2/3 юдеїв жили в сільській місцевості. З приходом радянської влади на Закарпаття тут було, за приблизними підрахунками, понад 200 синагог, та офіційно діяло лише 3. Цей показник є результатом адміністративних обмежень влади щодо діяльності синагог. Наукове дослідження базується на зіставленні інформації, отриманої під час опитування респондентів, що жили в радянському Закарпатті, з архівними даними. Доповідач розказав про повсякденне життя юдеїв, яких сприймали й виокремлювали переважно на релігійних засадах. Доповідь супроводжувалася мультимедійною презентацією, яка унаочнювала сказане.

Після цього слово взяла Юлія Юрковецька, яка розповіла про діяльність благодійної організації «Хесед Шпіра»: «Маємо знати і пам'ятати історію нашого краю. Тож наша організація збирає і поширює інформацію про життя юдеїв на Закарпатті. Ще один напрям нашої діяльності – розвінчання міфів, що склалися, бо кожен з нас має певні уявлення про юдеїв, однак часто вони є хибними». Пані Юлія продемонструвала відеоролики, які підготували члени благодійної організації. Один з них про те, наскільки сучасна молодь знає історію краю, пов'язану з життям єврейської спільноти. На жаль, юне покоління має мінімальні знання про минуле юдеїв на Закарпатті. Інший відеоролик – це інтерв'ю з представниками єврейської спільноти. Насамкінець обговорили власне доповідь Віктора Кічери, дискутували про результати дослідження, висловлювали конструктивну критику.

Ірина Фрідманська

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 11 грудня 2015 р.

Студенти-історики провели брейн-ринг у школі

Днями у багатoproфільному ліцеї «Інтелект» – загальноосвітній школі I–III ступенів № 11 м. Ужгорода студенти четвертого курсу історичного факультету Мирослав Ігнатоля та Юрій Офіцинський на запрошення вчителя історії Мирослава Ігнатоля долучилися до проведення відкритого уроку контролю та корекції знань, умінь і навичок у формі брейн-рингу серед учнів шостих класів.

Студенти-історики сформували 40 питань у межах тем, які учні вже вивчили, розробили план-конспект заняття і провели змагання між командами 6-А та 6-Б класів, кожна з яких складалася із шести учасників. Школярів активно підтримували їхні однокласники, а також класні керівники. Брейн-ринг пройшов у 5 турів, у кожному з яких було по три запитання. Гра проходила жваво та цікаво. Було приємно дивитися на те, як школярі активно обговорюють запитання, на їхнє прагнення застосувати свої знання та бажання знайти й озвучити правильну відповідь.

У досить напруженій та азартній боротьбі команда 6-Б класу виграла в одному турі з п'яти, а команда 6-А класу – в чотирьох, завдяки чому і стала безсумнівним переможцем брейн-рингу. Після закінчення гри директор ліцею Наталія Макара нагородила чемпіонів іменними грамотами й проаналізувала гру кожної з команд, порекомендувавши, над чим ще треба попрацювати.

Пані Наталія зауважила, що такі брейн-ринги будуть проводитися й надалі, аби сформувати збірну команду школи, яка могла б гідно виступати на міських, а при нагоді – й на обласних та всеукраїнських змаганнях. Від себе Мирослав Ігнатоля вручив класним керівникам і команді-переможниці солодкі призи, а найкращому гравцю – учню 6-А класу Івану Сенику – подарував знамениту монографію Лева Гумільова «Давні тюрки».

Для четвертокурсників істфаку проведений брейн-ринг став, з одного боку, виконанням самостійної роботи з навчальної дисципліни «Методика викладання історії», з іншого – своєрідною репетицією перед педагогічною практикою.

Юрій Офіцинський,

*студент 4-го курсу історичного факультету
mediacenter.uzhnu.edu.ua, 12 грудня 2015 р.*

Про феодальну війну на Русі у XII столітті говорили на історичному факультеті

Днями на базі історичного факультету УжНУ провели науковий семінар під назвою «Феодальна війна на Русі у XII столітті». Головним доповідачем був доцент кафедри історії України Володимир Гуцул, котрий розповів про сутність феодалізму, підходи до його вивчення, роз-

тлумачив, за допомогою яких засобів велися феодальні війни. «Для відомого французького дослідника Жоржа Дюбі, феодалізм – це психологічний комплекс, сформований в тісному світі воїнів, котрі потроху ставали шляхтою. Усвідомлення свого вищого статусу, який визначався військовим фахом, вимагало поваги до певних моральних правил, практикування певних чеснот, пов'язана з цим ідея про те, що соціальні відносини влаштовані точно так само, як і братерство по зброї у битві, поняття омажу, персональної залежності виходили на передній план, витісняючи всі попередні форми політичної організації. Подібні речі можна знайти і в руських джерелах доби.

Володимир Миколайович зауважив, що для системи, котру утворювали озброєні спільноти професійних, упривілейованих воїнів, – такою, якою була для удільна Русь – незалежно від того, яких форм там набувало право і власність на землю, збройні конфлікти були природним станом речей. Здійснювалися вони за допомогою концепцій, практик та знарядь, котрі прийшли на Русь із західного, рицарського світу. «У XII ст. не лише зброя, але самі уявлення руських воєнних еліт про сенс, спосіб ведення та засоби припинення війни відповідав стандартам рицарської етики та світоглядним установкам цього стану. Поділяли на Русі і типowo рицарську нехоть до найманців та дистанційної зброї – арбалетів», – зауважив доповідач.

Виступ головного доповідача продовжився жвавим обговоренням, у якому взяли участь колеги-викладачі Володимира Гуцула. В результаті дискусії дійшли висновку, що зачеплена тема має не лише суто академічне значення, а є надзвичайно важливою для адекватного викладу історії України на науково-популярному рівні.

mediacenter.uzhnu.edu.ua, 26 грудня 2015 р.

ПРО АВТОРІВ

Леньо Павло Юрійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ.

Електронна поштова адреса: mbyler@ukr.net

Міщанин Василь Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ.

Електронна поштова адреса: mistschanyn@mail.ru

Офіцинський Роман Андрійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України.

Електронна поштова адреса: ofitsynsky@gmail.com

Попович Тетяна Юріївна – старший лаборант, викладач кафедри історії України УжНУ.

Електронна поштова адреса: kaf-histukr@uzhnu.edu.ua

Радченко Наталія Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Ужгородського національного університету.

Електронна поштова адреса: nataradchenko117@ukr.net

Тодоров Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства УжНУ.

Електронна поштова адреса: ihor.todorov@gmail.com

Ферков Оксана Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ.

Електронна поштова адреса: oxi73@gmail.hu

ДЛЯ АВТОРІВ

Четвертий випуск наукового щорічника «Тисячоліття-Millennia» сформуємо до 15 грудня 2016 р. Потрібно подати вартісну і підсумкову в річному вимірі статтю, результати котрої ще ніде не оприлюднювалися. Також стаття має відповідати таким вимогам:

1) у правому верхньому куті – ім'я та прізвище автора, нижче по центру – назва статті;

2) УДК для статті є обов'язковим;

3) анотація українською мовою (4-5 рядків курсивом) і ключові слова вміщуються на початку статті;

4) у вступі необхідно розкрити актуальність проблеми, здійснити огляд літератури за темою дослідження і зазначити мету наукової статті;

5) покликання на джерела оформляються у вигляді прикінцевих позатекстових приміток (з наскрізною нумерацією);

6) після прикінцевих позатекстових приміток додається анотація російською та англійською мовами: по центру – слово РЕЗЮМЕ / SUMMARY, з правого боку – ім'я та прізвище автора, нижче – назва статті й текст (ідентичний з українською анотацією);

7) текст статті потрібно ретельно відредагувати і вичитати.

Обсяг наукової статті – не більше 16 сторінок форматом А4 (разом з бібліографією), MS Word, шрифт Times New Roman, 14 кеглем з інтервалом 1. Таблиці та ілюстрації подаються (за необхідності) окремими файлами з розширенням *.jpg або *.tiff (розмірність – 200 dpi), у якісному виконанні, а підписи до ілюстрацій – окремим списком у тексті після анотації.

Файли іменуються українськими літерами за прізвищем автора і надсилаються на електронну адресу: ofitsynsky@gmail.com (головний редактор Офіцинський Р.А.). У темі листа зазначити Millennia-4.

Редколегія повертає авторам наукові статті, що не відповідають наведеним вимогам, без додаткового рецензування.

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЇ

Кафедрі лише 40... _____ 3

ДИСКУСІЯ

Україна й Угорщина: сучасні точки дотику під кутом зору істориків _____ 6

ДОСЛІДЖЕННЯ

Леньо П. Ужгород у контексті аналізу символічного тополандшафту міста _____ 10

Міщанин В. Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр.
в документах центральних державних архівів України _____ 18

Офіцинський Р. Сучасні німецькі зацікавлення українською історією
(на прикладі Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи в Регенсбурзі) _____ 34

Радченко Н. Матеріали видань губернських статистичних комітетів
як джерело з історії розвитку кредитно-банківської системи України
(1850–1917 рр.) _____ 51

Тодоров І. Спроби руйнації Росією системи міжнародних відносин
та реакція Заходу _____ 58

СПОГАДИ

Опалак С. Сторінки життя на Лемківщині, Донбасі, Галичині 1930–1950-х рр.
Підготувала К. Петрова _____ 68

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ

Ферков О. Дослідження історії Другетів: *Borbély Zoltán. A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben. – Eger, 2015. – 255 o.* _____ 96

Тисячоліття – Millennia. – Вип. 2. – Ужгород: Гражда, 2015. – 168 с. _____ 104

Офіцинський Р. Сталеві нерви тореадора. –
Ужгород: Гражда, 2015. – 244 с. _____ 106

Офіцинський Р. Новітня література Закарпаття. –
Ужгород: Гражда, 2015. – 120 с. _____ 110

Офіцинський Р. Ломиголівка. – Ужгород: Гражда, 2015. – 96 с. _____ 113

ЛІТОПИСНІ СТОРІНКИ

Попович Т. Хроніка кафедри історії України
Ужгородського національного університету за 2015 рік _____ 115

Діяльність кафедри історії України у медіапублікаціях 2015 року _____ 120

ПРО АВТОРІВ _____ 144

ДЛЯ АВТОРІВ _____ 145

Наукове видання

ТИСЯЧОЛІТТЯ - MILLENNIA

Науковий щорічник

Випуск 3

*Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів.
За зміст публікацій, достовірність фактів, цитат, дат тощо
відповідає автор.*

Головний редактор Роман Офіцинський

Редактор Андрій Ребрик
Художньо-технічна редакція Івана Ребрика

Підписано до друку 30.03.2016.
Формат 60x84/16. Гарнітура Arial
Облік.-вид. арк. 10,4. Наклад 350 прим.
Замовлення № 4.

МПП «Гражда»
Свідоцтво про державну реєстрацію видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія 3т № 22 від 1 вересня 2005 року.
88000, м. Ужгород, вул. Орлина, 1, т./факс (0312) 61-51-81

Т44 Тисячоліття – Millennia: Науковий щорічник. Випуск 3. 2016 рік / Редколегія: Жулканич Н.М., Задорожний В.Є., Капітан Л.І., Офіцинський Р.А. (головний редактор), Скиба І.І., Сухий О.М., Федака С.Д. – Ужгород: Гражда, 2016. – 148 с.

ISBN 978-966-176-083-6

У щорічнику висвітлено поважні здобутки тих, хто тісно пов'язаний з кафедрою історії України УжНУ або науково-педагогічною діяльністю (професори, доценти, викладачі, лаборанти), або спеціалізацією і навчанням – бакалаври, магістри (спеціалісти), аспіранти, здобувачі, докторанти.

ББК ТЗ (4 Укр) я54 УДК 94 (477) (063)
